

Czike László

A MAGYAR RENDSZERVÁLTÁS TIZENKÉT ÉVÉNEK POLITIKAI GAZDASÁGTANA

(elemző tanulmány)

1. BEVEZETÉS A FOGALOMKÖR TISZTÁZÁSÁRA

1.1. KOMMUNIZMUS, SZOCIALIZMUS ÉS KAPITALIZMUS

A kommunizmus a marxista klasszikusok (Marx, Engels, Lenin) eredeti terminológiája szerint *a társadalmi fejlődés legfelső foka, olyan rendszer, amelyben az alapvető termelőeszközök közös, társadalmi (s nem állami!) tulajdonban vannak; az emberek egyenlők: mindenki képességei szerint dolgozik, vesz részt a társadalmi munkamegosztásban, és szükségletei szerint részesedik a megtermelt anyagi és szellemi javakból.* Az utópia elmélete szerint (Lenin) a megvalósult kommunizmusban megszűnnek az egymással antagonisztikus ellentmondásban álló és élő (értsd: osztályharc) társadalmi osztályok, a közösségi ügyek irányítását fokozatosan a helyi önkormányzatok (értsd: önszerveződés) veszik át, s végül – Lenin szerint – az állam, amely az uralkodó osztályok erőszak szervezete, is megszűnik.

Már a rövid meghatározásból is jól látható, hogy egyrészt a kommunizmus utópiának bizonyult, hiszen eleddig a világon (a történelemben) sehol nem valósult meg; másrészt az is, hogy *alapvetően egyfajta gazdaságpolitikai, sőt, a jelentésében elsősorban politikai elméletről* van szó, amely főként a „hadikommunizmus” effektív szovjetunióbeli alkalmazásának elméleti alátámasztását, apológiáját, öngazolását szolgálta az 1920-as évek elején.

Vulgáris értelemben kommunizmusnak nevezzük azt az erőszakosan központosított hatalmi rendszert (diktatúrát), amely a „bolsevik” (többségi) egypárt uralmát valósítja meg a „kisebbség” (a volt uralkodó osztá-

lyok) felett – innen eredt az „*egypártállam*” kifejezés is –, függetlenül attól az idealizált társadalmi összképtől, amelyet mint végcél a lenini elmélet maga elé tűzött. Ebben az értelemben Magyarországon kommunizmus uralkodott 1919-ben, az ún. „Tanácsköztársaság” 133 napja idején; majd – alapvetően az 1956-os forradalom demokratikus vívmányainak köszönhetően – egyre enyhülő, javuló közállapotokkal ugyan, de 1945-től 1990-ig is, folyamatosan. A kor legfőbb politikai ismérve volt, hogy különböző elnevezésekkel (MKP, MDP, MSZMP) ugyan, de mindig ugyanaz az *egypárt, egypárti (moszkovita) elit uralkodott*; kezében tartva az összes fontos politikai, állami és gazdasági pozíciót. Az alapvető termelőeszközök (gyárak, üzemek, infrastruktúra stb.) lényegében az egypárti állam kvázi tulajdonában voltak – kivéve a föld tulajdonát, mert a termőföldet szovjet mintára erőszakkal téveszesítették, illetve nagybirtok jellegű állami gazdaságok keretében művelték. Össznépi tulajdont hirdettek, vagyis azt, hogy *a szocialista állam csak a kezelője a társadalmi tulajdonnak (T.T.)*, amely valójában a népé, de a „koncentrált kezelés” az erőforrások, a kapacitások hatékonyabb kihasználását teszi lehetővé. A kezelői jog azonban a gyakorlatban állami tulajdont jelentett.

Politikai (uralmi) értelemben a szocializmus és a kommunizmus szavakat szinonimákként használjuk; tekintve, hogy a kommunista ideológia eredeti terminológiája szerint a szocializmus a kommunizmust megelőző fejlődési fázis. A szocializmus lényege (is) a politikai hegemonia (egyeduralom). Nem létezett semmilyen alternatíva, nem voltak szabad választások. Csak a demokrácia látszatának fenntartása (és a külföld, a Nyugat felé történő deklarálása) céljából működtették a parlamentet, és tartottak négyévenként látszatválasztásokat, amelyeken a nép mindig 98-99%-os „többséggel” szavazta meg a fennálló rend fennmaradását. A törvényhozó hatalom éppúgy az egypárt kezében volt, miként a végrehajtó hatalom, vagyis az állam.

A kapitalizmusban „minden másképpen” van. A termelőeszközök, a működő tőke – beleértve a termőföldet is – magántulajdonban vannak, ami nem jelenti azt, hogy pl. 30–50%-os arányban ne lehetnének (ideig-

lenesen vagy állandóan) állami tulajdonban is vállalatok, részvénytársaságok; elsősorban a lassú megtérülésű, nagy tőkeigényű ágazatokban, mint például az infrastruktúra, az útépítés vagy a távközlés. Gyakran nevezték a szocialista rendszert – tévesen – **állammonopol-kapitalizmusnak**. A kapitalizmust – szemben a kommunizmussal – nem egy erőszakos, egyeduralomra törekvő hatalmi ideológia reprezentálja, illetve vezérli vagy motiválja „társadalmi berendezkedésében”, hanem elvileg a szabad vállalkozás profitérdeke, ami a szabad piaci verseny, a keresletkínálat játékszabályai által működteti a társadalom gazdasági életét. A szocializmust csak igen kevésbé motiválta a profit, a nyereség várása – gyakorlatilag önellátás, naturális csere folyt „másodlagos, adminisztratív értékkövetéssel”, melyben nem a profit állt az árképzés mozgáscentrumában, a termelés és a kereskedelem elsődleges érdekében, hanem a szükségletek kielégítése, amelyeket pártutasítások írtak elő. A teljesítmények önköltségét sem a piac ítélte, hanem a pártállam regisztrációja igazolta. Más kérdés, hogy minden állami monopólium volt...

A mai kapitalizmus már nem szabadverseny (bár előszeretettel terjeszti magáról, hogy az!), nem is monopolkapitalizmus, de még csak nem is állami monopolkapitalizmus, hanem valami más. A kapitalizmus valamikor régen – nagyjából 1950-ig – mindaz volt, amit az előző mondatban jeleztem; akkor még a profit túlnyomó hányada a produktív szférából származott, és egyébként is a legfőbb cél a profit mindenáron való növelése által, annak tőkésítése révén a piac minél nagyobb szegmensének a birtoklása volt. De addig a tőke koncentrációja és centralizációja, a piaci verseny nagyjából megmaradt a nemzetgazdaságok keretei között. Azóta a helyzet alapvetően megváltozott! A világpiac a XX. század második felének a terméke, amikor is az üzleti, befektetési és hitelezési, de legfőképpen a tranzakcionális tőkefolyamatok (értsd: tőzsdei árfolyamspekulációk, intervenciók nemzeti valuták ellen, az állami bankjegykibocsátás „magánosítása”, nemzetállamok tudatos eladósítása, egész országok „hitelezői felvásárlása” stb.) túllépték a nemzetgazdaságok határait, és az egyetemes részvénytulajdon-szerzés révén olyan multinacionális

mamutvállalatok, társaságok alakultak ki, amelyek *oligopóliumokat, nemzetek feletti érdekszövetségeket* alkotva felosztották egymás között az összes létező nemzeti piacot, hogy azután a területi alrendszereket „összekapcsolva” *globális és integrált világpiaccá* alakítsák át az egészet, a nemzetek feje felett. Ez a folyamat a globalizáció, ami már egy olyan nemzetek feletti globális kapitalizmus képét rajzolja ki, amelyben – noha minden pénzhatalom a lehetséges maximumig koncentrált és centralizált nemzetközi tőkéé, vagy tán éppen ezért! – már nem a profit és a tőke minden határon túli további növelése a cselekvés központi motivációja, hanem a nemzetek piacainak teljes kisajátításával a hatalom megszerzése a nemzetállamok hitelezői „felvásárlása” révén. Az új érdekcentrum tehát már nem a tőke vagy a pénz önmagában, önmagáért, hanem a politikai hatalom, ami a nemzetek feletti rendelkezés áttételes joga. Márpedig ezek a tendenciák szöges ellentétben állnak a polgári nemzetállamról, a szabadságról, a szuverenitásról alkotott és deklarált elvekkel és jogokkal; mindazzal, amit a nemzeti kapitalizmus társadalmi rendszere, *a liberális polgári demokrácia, a jogállam* hirdet önmagáról.

A globalizációról a továbbiakban még szólnunk, Magyarország kapcsán is.

1.2. A SZOCIALISTA TERVGAZDÁLKODÁS GAZDASÁGFILOZÓFIÁJA

A szocializmusban „az effektív szükségleteket” párthatározatok szabták meg, és nem a szabad piac, a kereslet-kínálat törvényszerűségei. Éppen ezért az „értékfolyamatok” szinte csak könyvelési-nyilvántartási célokat szolgáltak, legalábbis mindaddig bizonyosan, ameddig Magyarországon be nem vezették az ún. *új gazdasági mechanizmust* 1968-ban. A gazdaság szerkezete a létező szocializmusban egyáltalában nem a szabad, spontán piaci folyamatok révén alakult ki – *ilyenek nem voltak* –, hanem az egypárt határozatai alapján, melyek tételes tervcélokat jelöltek ki, amelyeket aztán az ún. *népgazdasági tervben* integráltak, több-kevesebb sikerrel. A felső szinten jóváhagyott népgazdasági tervet azután lebontották, leosztották az egyes végrehajtó szervezetekre, amelyek állami költ-

ségvetési szervekre és „önállóan” gazdálkodó vállalatokra oszlottak. Lényegesen leegyszerűsítette a képet – bármely kapitalizmussal szemben –, hogy minden funkcióra csak „egyetlen” vállalat létezett, vagyis hogy semelyik gazdálkodó szervezetnek nem volt igazi konkurenciája, legalábbis belföldön. Az Elektromos Művek szolgáltatta az áramot, a Csepel Vas- és Fémművek termelte „a vasat” (a VASÉRT meg árulta), az IKARUS autóbuszgyár gyártotta a buszokat, de például Magyar Televízió is csak egy volt, és így tovább... A vállalatok mind állami tulajdonú vállalatok voltak, és kizárólag a magyar államnak tartoztak egységes beszámolási kötelezettséggel. „Könnyű” volt az irányítás!

Az új gazdasági mechanizmus annyiban hozott újat, hogy részlegesen, és kezdetben még inkább csak szimulációs jelleggel ugyan, de bevezette a piaci értékviszonyokat, és a direkt tervutasításos rendszerről áttért az ún. *gazdasági szabályozók* (ezek komplex és szintetikus értékmutatók voltak) útján történő, indirekt gazdaságirányításra, ami alapvetően azt jelentette, hogy a továbbra is törvényerejű népgazdasági terv mint a legfelsőbb szintű komplex „célprogram” áttételesen, a gazdasági szabályozók által orientált gazdálkodó szervezetek „szabadpiaci versenye” révén valósult meg. Ez a rendszer az 1970-es évek közepéig olyan mértékű gazdasági fellendülést hozott, ami „hurraoptimizmussal” töltötte el a – lassanként elkülönülő – párt-, állami és gazdasági vezetést. A IV. és V. ötéves népgazdasági tervekben (1970–1980) monumentális, csillagászati összegeket felemésztő állami és célcsoportos nagyberuházásokat valósítottak meg, amelyek elsősorban az infrastruktúra (pl. távközlés) modernizálását célozták, jórészt igen fejlett, magas színvonalat képviselő nyugat-európai technikai eszközökkel. A párt derűlátása nem volt egészen alaptalan; tekintve, hogy a gazdaság indirekt irányítása – amely a komplex gazdálkodási mutatók teljesítéséhez kötötte a kiáramló bérek (a béremelések) összegét – a közvetlen anyagi érdekeltség megvalósításával rendkívüli eredményeket produkált, a nemzeti jövedelem növekedése jelentősen felgyorsult. Mindazonáltal (most már, persze utólag) bizonyosnak mondható, hogy a fellendülés nem volt olyan mértékű, amivel a szükséges biz-

tonsággal megalapozhatta volna a nagy összegű kiadásokat. Magyarán: az ország vezetésével „elszaladt a ló”, ami sok fontos tanulság levonására ad lehetőséget; mindenekelőtt jól mutatja, mennyire képtelenség (a gyakorlatban megvalósíthatatlan) bármely ország teljes gazdaságának központi irányítása, a valóságos piaci mechanizmusok kikapcsolásával. Ez a kellőképpen meg nem alapozott „túléléncülés” okozta, hogy Magyarországon már az 1970-es évek közepétől egyre jelentősebb összegű állami hitelek felvételére kényszerült; nyugati bankoktól, majd egyre gyakrabban a Világbanktól. Az említett, 1970–1980 között megvalósult beruházások komoly hányadát is eleve nyugati hitelekből fedezték, illetve finanszírozták. 1980-tól már látszott, hogy a népgazdaság indirekt irányítása sem képes „kitermelni” a fokozódó állami hitelfelvételek adósságszolgálatát, illetve a gazdaság korszerűsítéséhez szükséges fejlesztések beruházási összegeit. A párt- és az állami vezetők átlátták, hogy a megkezdett úton már nem lehet visszafordulni, hiszen a nyugati kereskedelmi- és hitelkapcsolatok kiszélesítése – többek között – „importálta” a tőkés gondolkodásmódot, azokat a technikai, szakmai megoldási módszereket is, amelyek a kapitalizmusban honosak. A magyar népgazdaság továbbfejlődésének nélkülözhetetlen „motorjává” vált – fonák módon – éppen az a tőkés külkapcsolati rendszer, amely az ország eladósodását is okozta. Ezért a vezetés úgy döntött, hogy tovább folytatja a már megkezdett és visszafordíthatatlan gazdasági-pénzügyi-kereskedelmi liberalizációt – magyarán: észrevétlenül „átvezeti” az országot a kapitalista fejlődés útjára. A tudatosságot (utólag is) nyilvánvalóvá teszik az 1980-as évek legelején bevezetett változások, illetve a megjelent és felerősödött új tendenciák. 1981-től a kormány oly módon fejlesztette tovább a gazdaság liberalizációját, kapitalizációját, hogy új típusú vállalkozási formák (vgmk, gmk, kisvállalat stb.) választását és alkalmazását tette lehetővé, annak érdekében, hogy az egyéni kezdeményezőerőt (az anyagi érdekeltséget) hatékonyabban működtetve, kihasználva pótlólagos erőforrásokat vonjon be a népgazdaság közteherviselésébe. Eközben azonban folytatódott az ország fokozódó eladósodása; 1982-től az állam már ah-

hoz vett fel igen szigorú feltételekkel külföldi hiteleket, hogy képes legyen fizetni a korábban felvett kölcsönök éves kamatait. A folyamat akceleratívává, önerősítővé vált; ez okozta szükségszerűen a központi gazdaságirányítás modelljének és gyakorlati szisztémájának látványos szétesését, az 1980-as évek végén az utolsó kétségbeesett „átmentési kísérlet”, a reformkommunizmus bukását. A rendszerváltó kormányok apológiája utólag úgy magyarázza a korszakot, hogy úgymond szükségszerű volt a külföldi hitelek felvétele, hiszen nem termelte meg az ország a saját fogyasztásához szükséges jövedelmet, így gyakorlatilag a felvett nyugati kölcsönökből éltünk, vagyis „jövedelemmé” konvertáltuk volna a dollárhitelek összegeit... Ez így egyszerűen nem igaz. A pártállam a hiteleket a saját hatalma átmentéséhez vette fel, s azokból monumentális gazdaságfejlesztésbe kezdett; de sajnos főként azokon a területeken, ahol a tőke megtérülése egyébként is rendkívül lassú. Eléggé közismert, hogy még a természetesen realizálnál is sokkal több beruházást igyekeztek megvalósítani, vagyis a rendelkezésre álló összegekből *inkább több alapberendezést* vásároltak, miáltal rendszeresen „megspórolták” az egyébként elengedhetetlenül szükséges kiegészítő felszerelések, készletek beszerzését, amivel többlettermelés helyett hatékonyságromlást idéztek elő. Horribilis veszteségeket okozott, hogy a megvalósult fejlesztések túlnyomó részben *az improduktív szférát* „gazdagították”, amely beruházási ráfordítások éppúgy soha nem térültek vissza, mint a pártállam pazarlását, fényűzését, önmaga átmentését szolgáló költségek, vagy pl. a helytelen döntések miatti felesleges ráfordítások, amelyek a vezetői dilettantizmus következményei voltak. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a párt és az állami vezetés *már az 1980-as évek elején* „belátja” a népgazdaság központi irányításának képtelenségét, és *az azonnali „rendszerváltást” választja* az „előremenekülés” önátmentő – és hátrányos kondíciójú! – hitelfelvételei helyett, akkor még idejében elkerülhette és megakadályozhatta volna az ország visszafordíthatatlan eladósodásának folyamatát, ami mindmáig a magyar gazdaság igazi fellendülésének legproblematisabb korlátja.

Nem igaz tehát, hogy „megettük” volna a felvett nyugati hitelek milliárd dollárokra rúgó összegeit, így nem igaz az sem, hogy jogos, legitim lenne a rendszerváltó állam részéről az adósságszolgálat jogfolytonos átvállalása. A tőkés hitelezők lényegében „a kommunizmus fennmaradását, átmentését” finanszírozták; a magyar népgazdaság önmagában megtermelte a lakosság fogyasztásának megfelelő összegű nemzeti jövedelmet. A kommunizmus agóniájának, bukásának költségeit most mégis a magyar nemzet fizeti meg.

1.3. TÁRSADALMI (ÖSSZNÉPI) TULAJDON ÁLLAMI KEZELÉSBN

A kommunista diktatúra időszakát „gazdaságfilozófiai értelemben” két nagy korszakra oszthatjuk: az első az 1948–1968, a második az 1968–1990 közötti periódus. Mindkettőre a megalomániás, erőtetett ütemű felhalmozás („növekedés”) volt jellemző, a társadalmi (elsősorban persze a lakossági) fogyasztás rovására; bár más és más metódus szerint. Az első korszakban a fő hangsúlyt ***a kettős rendeltetésű (hadi és polgári célú) nehézipar megteremtésére*** helyezték; szigorúan az autarchia (önellátás) jegyében, tehát figyelmen kívül hagyva minden esetleges komparatív megfontolást, ami bármikori előnyt jelenthetett volna az export-import (külkereskedelmi) kapcsolatokban. A második korszakban (ami elvezetett egészen a diktatúra bukásáig) már teljes egészében „feladták” a korábbiakban kötelezőnek vélt autarchikus elképzeléseket és gyakorlatot, és teljes egészében nyitottá (és egyben kiszolgáltatottá!) tették a népgazdaságot a külgazdaság irányában, olyannyira, hogy az 1980-as évek közepétől már a nemzeti jövedelem cca. 60-65%-a a külkereskedelmi forgalomban realizálódott. Tekintve, hogy a magyar gazdaság nem volt versenyképes, mert az egy főre jutó termelési és jövedelmezőségi mutatóit illetően messze elmaradt azoktól a fejlett tőkés országoktól, amelyekbe a potenciális exportunk irányulhatott volna, ez a nyitás „életveszélyesnek” bizonyult, hiszen fokozódó függésbe taszította az országot, ugyanis az exportot állandóan dinamikus növelnünk kellett az adósságszolgálat

teljesíthetősége céljából, ami egyrészt a forint folyamatos leértékelését követelte meg, másrészt naturáliában „azonos” importvolumen mellett is növekvő import-értékhányaddal párosult, ami tovább rontotta a fizetési mérleg pozícióit. A bűvös körből nem volt kilépés, hiszen a belső és a külső gazdasági hatékonyság közötti mélyülő szakadék folyamatosan elértéktelenítette a magyar munkát a külföldivel szemben, amit a kor egyik híres aforizmája ekként fogalmazott meg: **„Minden évben egyre többet kell dolgoznunk azért, hogy csak egy kicsivel éljünk rosszabbul, mint az előző évben.”** A közgazdasági szakzsargon a jelenséget elnevezte **„a külkereskedelmi cserearányok romlásának”**, ami valós ugyan, de elfedi az igaz lényegét, ami végül is egészen a mai **„kamatrabszolgásáig”** vitte el a magyar nemzetgazdaságot és a nemzetet. A kifejezés ugyanis egyfajta „objektív tudományosság” látszatát kelti, s mintha csak afféle kivédhetetlen kataklizmára utalna, amelynek a következményeit belenyugvással illelnék viselni... A cserearányok romlásához ezenfelül nagymértékben hozzájárult egy számunkra valóban „kataklizmaszerű” esemény is, amely még az erős és felkészült, fejlett világgazdaságot is majdhogynem térdre kényszerítette: **az ún. „olajárrobbanás” az 1970-es évek közepétől.** Ez vezetett oda, hogy Magyarország számára ettől kezdve a cserearányok már **a fejlődő országok „világpiacán”** is folyamatosan romlottak, s ezek a tények végül is szintén jelentősen hozzájárultak „az adósságspirálunk” meredekségének növekedéséhez.

Amíg az előző korszakban az autarch nehézipar és a gépi nagyipar gyors megteremtése (erőművek, vaskohók, acélművek, gyárak, vegyipari üzemek felépítése stb.) „vonta el” az elfogyasztható jövedelem nagy részét, addig a második korszakban már egy hangzatos politikai blöff – **„Utol kell érnünk a fejlett kapitalista országokat!”** – „vette át a szerepet”, ami miatt persze továbbra is rendkívül (egészségtelenül) magas, 25-30%-os szinten kellett tartanunk a felhalmozási rátát. Látható tehát, hogy a kommunizmus mindkét, egymástól mégannyira eltérő korszakának is teljesen azonos volt az alapfilozófiája, amely gyakorlatot – még ma sem ismeretlen előttünk! – **állandó monetáris restrikciónak** nevezhetjük. En-

nek a velejéig kommunista pénzpolitikának a lényege, hogy állandóan szűkíti a kereskedelmi forgalomban mozgó pénz mennyiségét, miáltal – *mint gyepflővel a lovat* – kézi vezérléssel igyekszik kézben tartani az egyébként számára „megzabolázhatatlannak” tűnő, komplett népgazdaságot. Tekintve, hogy az állami irányítású, kézilleg vezérelt gazdaságban effektív készpénzkibocsátást, bankjegyforgalmat szinte kizárólag csak *a lakossági fogyasztás kereskedelmi realizálása* tett szükségessé; az egész gazdaságot – „*Húzd meg, ereszd meg!*” alapon – a lakossági fogyasztás restriktív visszafogásával szabályozták. Eme tannak döntő hányadukban kései követői, hívei a mai állami pénzügyi szakemberek is, akik mindig a kiáramló bérek megkurtításában – mintha csak a középkori érvágást gyakorolnák egy még be nem azonosított betegségben szenvedő emberen – látják a kóros folyamatok orvoslásának egyetlen lehetőségét...

Azt is mondhatjuk, hogy a magyar állami gazdaságpolitika mindaddig posztszocialista (posztkommunista) marad, ameddig „a közelgő válság” elleni egyetlen hatékony védekezésként mindig a restriktív monetáris politikát veti be, és ennek keretében azonnal és kizárólag a bérek visszafogására gondol, apellál, és ennek megfelelően is cselekszik.

Az előzőekben felvázolt gazdaságtörténeti összkép szükséges volt ahhoz, hogy megérthessük a kommunizmus (vagy szocializmus) alaptermészetét, vagyis hogy egyáltalán *nem népjóléti rendszer*, noha kétségtelenül voltak olyan szociális vívmányai, amelyeket a mai rendszerváltó állam is bizony joggal megirigyelhet. A kommunizmus – mint láthattuk – minden jelentősebb felhalmozási törekvéssel elsősorban *a hatalom további koncentrációját* igyekezett megvalósítani, és a fejlett Nyugatot sem népjóléti, hanem inkább stratégiai okokból „próbálta meg” utolérni. Sokkal fontosabb volt a rendszer számára a koncentrált pártállam-hatalom folyamatos erősítése, mintsem a dolgozók bérének, vagy a nép életszínvonalának az emelése. Az egyéni alkotó- és vállalkozókészségre is csak végső kényszerből, „*a veszett fejsze nyeleként*” igyekezett számítani, hogy az emberek maradék energiáját is a hatalom szekere elé kösse, egy második műszakban (vgmk, gmk stb.).

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a letűnt diktatórikus rendszer nem is ideológiai, hanem sokkal inkább pénzügyi téren volt önkényuralom, mert az emberek minden képességét igénybe vette, „bekötötte a termelésbe”, és az általuk megtermelt értéknek csak a tört részét „adta vissza” bér vagy szociális juttatások formájában, s azt is egy igazságtalan, „kontraszelektív” elosztás szerint, amelyben a rezsim feltétlen politikai hívei sokkal nagyobb szelet kenyeret kaptak az általuk kiérdemelnél, a többiek rovására.

Eljutottunk a kommunizmus legnagyobb csúsztatásához, amellyel bitorolta a széles néptömegek bizalmát. A rendszer több mint 40 éven át elhitette az emberekkel – hívekkel, szimpatizánsokkal, hozzáértőkkel és hiszékenyekkel egyaránt –, hogy *minden felépített erőmű, gyár, üzem, infrastruktúra, középület stb. nemzeti vagyon (ma már leginkább működő tőkének neveznénk) közös (össznépi), társadalmi tulajdon*, amelyben minden magyar dolgozó egy azonos értékű „jelképes népi részvénypakett” boldog tulajdonosa, amely részvénypakett tulajdonjoga megilleti őt bármilyen más körülmények között is, hiszen ez a résztulajdon a saját munkájának olyan, részére ki nem fizetett értékhányada, amelyről éppen hogy a közös tulajdon egyben tartása, illetőleg a fejlett kapitalizmus utolérése érdekében mondott le, átmenetileg. A rendszer urai tehát elhittették a néppel: átmeneti időtartamra „mondjanak le” a reálbérük jelentős hányadáról, azért, hogy az ország gazdaságban felzárkózhasson a Nyugathoz, s ha ez megvalósul, akkor elérjük az ottani életszínvonalat is. „**A gyár – mindenkié!**” – szölte a kommunizmus „választási szlogenje”, s cserében azért, hogy a munkások ezt engedelmesen elfogadták, a hatalom hallgatólagosan tudomásul vette, mikor egyesek az ígéretet készpénznek véve néhány csavarral, szeggel, kéziszerszámmal (vagy bármilyen aprósággal, amire otthon szükségük volt) a táskájukban – és furdalással a lelkükben – távoztak munkaidő után...

Magyarország az 1970-es években – a sikeres anyagi ösztönzés, a munka termelékenységének jelentős növekedése, a túlfeszített és tartósan magas felhalmozási ráta, továbbá a milliárdos dollárhitelek eredménye-

ként – erőteljesen fejlődött; jelentősen gyarapodott a társadalmi tulajdon. A reálbérek és jövedelmek növekedése ugyan még mindig elmaradt a lehetőségektől, de az emberek megértették és elfogadták: a saját országukat építik, és – valamit valamiért – ennek átmeneti önmegtartóztatás, lemondás az ára.

Más oldalról a kommunista rendszer azt is hirdette, hogy *a társadalom tulajdona azért marad ideiglenesen „állami kezelésben”, mert a fejlett kapitalista országok utolérése rendkívüli erőfeszítéseket igényel, ami csak az erőforrások koncentrált kihasználásával oldható meg.* Ezért a kommunizmus – legalábbis jelszavakban – igyekezett elkerülni mindazokat a „feleslegesnek ítélt” kvázianarchisztikus megoldásokat, kiadásokat (profit, verseny, reklám, szabad vállalkozás, piac, marketing stb.), amelyekkel a kapitalizmus úgymond a saját működésképtelenségét próbálta feloldani, illetve „palástolni”. Az 1970-es évek közepétől maximális takarékoságot hirdettek meg (pl. DH-mozgalom) az önálló gazdálkodó szervezeteknél is, hogy *egy forint se* vesszen kárba a tőkés világgal folytatott konkurenciaharcban. A szent cél elérése érdekében „a társadalom minden tartalékát” mozgósították – a párt még 1982-ben is (!) a közeli fellendülést ígérte...

Ami a lényeg: a társadalmi tulajdon deklaráltan *össznépi tulajdont* képezett, amelyet a nép csak ideiglenesen, takarékosági megfontolásokból bízott az állam kezelésére.

1.4. VÁLTÁS, VÁLTOZÁS, VÁLTOZTATÁS – FORRADALOM, VÉR NÉLKÜL

Amint az ma már történelem: az 1980-as évek közepétől nyilvánvalóvá vált, hogy az évtized elején bevezetett közgazdasági szabályozómódosítások, az új vállalkozási formák nem teljesítették a működtetésükhöz fűzött túlzott reményeket. Magyarország külföldi eladósodása 1982-től nagymértékben felgyorsult, s láthatóan visszafordíthatatlanná vált. A szakemberek számára aggasztó összkép rajzolódott ki: ha a baljós ten-

denciák, trendek továbbra is folytatódnak, komoly veszélybe kerülhet az ország fizetőképessége is.

Nem volt már több tartalék, amit mozgósítani lehetett volna.

Magyarország válság felé sodródását *spontán liberalizációs jelenségek* is kísérték; lassanként formailag már minden lehetséges pénzügyi, üzleti, piaci, kereskedelmi stb. technikai megoldást, módszert, kategóriát, sőt, még a „trükköket” is átvettük a fejlett Nyugattól, ám a magyarországi alkalmazás során, az alapvetően még mindig „diktatórikus gazdasági közegben” valahogy mégsem érvényesült azok „legendás” hatékonysága... A kommunista rendszer, a pártállami elit még tett egy utolsó, kétségbeesett kísérletet arra, hogy a hatalmát megőrizze, fenntarthassa a gyökeresen megváltozott gazdasági körülmények között is. Gyakorlatilag megpróbálták bevezetni Magyarországon a kapitalizmust (állammonopol-kapitalizmust?) az egypártrendszer változatlan uralma alatt. Mihail Gorbacsov retorikáját (peresztrojka és glasznosztj) követve kihirdették, hogy a rendszert meg kell reformálni, de meg kell őrizni belőle mindazt, ami jó. Ezt a – szintén kudarcot vallott – kísérletet az utókor később **reformkommunizmusnak** nevezte el.

Még néhány zavaros év telt el, s a rezsím végleg megbukott.

A bukás körülményeiről, az átmenetről később még lesz szó; ám van egy látszólag „nyelvhasználati”, valójában sokkal inkább a lényegét érintő tény, illetve furcsa, tendenciózus megfogalmazás, amelyet szeretnék tisztázni. Ez rávilágít melleleg arra is – miként „szépül meg” a történelem, utólag.

Magyarországon 1990-ben a kommunista rendszert *mind politikai, mind pedig gazdasági értelemben* felváltotta a kapitalizmus. A szabad választás kiírásával, a plurális pártrendszer bevezetésével **az egypárti diktatúrát „automatikusan” felváltotta a liberális polgári parlamenti demokrácia** politikai rendje, a gazdaság pedig a főbb formális jellemzőit tekintve amúgy is „egyfajta prekapitalizmusra kezdett hasonlítani”, eltekintve most attól a nem elhanyagolható tényről, ami a magántulajdon csekély arányát illeti...

Az egyidejű hivatalos verzió szerint **Magyarországon ún. rendszer-váltás történt**; átváltottunk az ún. szocialista rendszerből a kapitalizmusba. Ennek az a különlegessége, furcsasága, hogy korábban a történelemben – beleértve a magyar történelmet is – ezek a gyökeres társadalmi változások az esetek 100%-ában földcsuszamlásszerű kataklizmákat idéztek elő, s ezek ráadásul mindig egy végső krízissé fajult válságban, úgynevezett *forradalmi helyzetben* következtek be, „*amikor a nép már nem volt képes és hajlandó a korábbi rend keretei között élni, az uralkodó osztály pedig már nem volt képes a korábbi módon kormányozni*”. Magyarországon 1990-ben – s már hosszú évek óta – gazdasági válság volt ugyan, de forradalmi helyzet a legkevésbé sem... Így nem csodálkozhatunk azon, hogy „szinte egyik napról a másikra” léptünk át az egyik társadalmi rendszerből a minden tekintetben homlokegyenest ellentétes másik társadalmi rendszerbe, és nem csupán a forradalmak idején „szokásos” vérzivatar és a teljes közéleti anarchia, vagy a morális ellehetetlenülés maradt el, de az egyszerű átlagember lényegében „semmit” nem vett észre az egészből. A politikai zűrzavarral együtt persze „megúsztuk” egy esetleges forradalom (népfelkelés) jótékony, megtisztító hatásait is, és amikor egyesek felémelték a szavukat bizonyos radikálisabb változások mellett, akkor mondta ironikusan Antall József miniszterelnök, hogy „**Tetszettek volna forradalmat csinálni!**”...

A rendszerváltás összetett szavunknak kétségtelenül van egyfajta vulgáris mellékíze: magától értetődő, természetes tevékenységet takar, mint *őrségváltás, nadrágváltás stb.*, másfelől afféle egyszerű szükséglet elvégzését sugallja, mintha annak a szüksége az emberi cselekvéstől kvázi függetlenül, „tragikus hirtelenséggel” következne be – elvégezzük és kész...

Márpedig a rendszerváltás ennél egyrészt sokkalta bonyolultabb mozzanat volt, másrészt ha amolyan hirtelen, ösztönös cselekvés lett volna, az inkább forradalomba torkollik, amit az elhúzódó válságok ösztönösből tudatossá váló kényszer-cselekvéseket „szoktak kiváltani” a tömegekből, ami azután kezelhetetlenné, irányíthatatlanná teszi az egész társadalmi folyamatot. Ez is kulcsszó, hiszen éppen a dolog lényege, hogy nem egy-

szeri mozzanatról van szó, hanem tudatosan előkészített, tervszerű folyamatról. Nem sokkal, talán egy-két évvel a jelen tanulmányom megírása előtt viszont megváltozott a „hivatalos terminológia”: ***a tudós szociológusok rendszerváltozásnak „keresztelték át”*** az eseménysorozatot. Ez a szó már valamivel jobban kifejezi a tárgyi lényegét, ámbár ennek meg az a nyilvánvaló hiányossága, hogy nemes egyszerűséggel mintegy „önmagától bekövetkező”, autonóm, szinte automatikus folyamatnak képzelettel vagy tünteti fel a történéseket, ami nyilván éppúgy tarthatatlan, miként „a rendszerváltás” esetében mondták. No de mégsem maradtunk azért „majdnem tökéletes” definíció nélkül, mert 11 év elteltével, 2001. február 1-jén, a Pesti Vigadóban elmondott országértékelő beszédében Orbán Viktor miniszterelnök végül is már ***rendszerváltoztatásnak*** nevezte a folyamatot, ami tudatos, tervszerű cselekvésre vall. Szó szerint a következőket mondta: ***„A bátor politikai vállalkozók tudatosan megváltoztatták a jövőt.”*** Más szóval megfogalmazva: „Véget ért a múlt, és elkezdődött a jövő” – a polgári fejlődés. Forradalom nélkül...

1.5. ÁLLAMI MONOPÓLIUM, ÁLLAMI VAGYONKEZELÉS ÉS PRIVATIZÁCIÓ

A létező szocializmust (legalábbis a megoldások „egyszerűségét” tekintve) formálisan a tudatos központosítás és a „takarékoság” jellemezte. Mivel a gazdaságban „nem kellett konkurenciától tartani”, illetve, hogy a verseny legkisebb kockázatát és kényelmetlenségeit is elkerüljék, egyrészt minden önálló gazdálkodó szervezet maximális önellátásra törekedett, másrészt a különböző funkciók, termelő tevékenységek, eltérő gazdasági profilok bármelyikére *csakis egyetlen, szinte kizárólag erre a munkára szakosodott egységet* hoztak létre. Ritka kivételt jelentett, ha valamely szakterületen két, vagy pláne több, átfedő tevékenységi kört gyakorló állami vállalat vagy szövetkezet is megjelenhetett. Ebből következtek a legkülönfélébb hiányok, hiszen amennyiben valamilyen effektív szükségletet kielégítő termék vagy szolgáltatás előállítására (nyújtására) az állam elfelejtett idejében intézkedni egy új vállalat szervezésére írá-

nyuló párthatározattal, akkor súlyos hiányok keletkeztek az egész rendszerben. Ugyanis az összes állami vállalat egyetlen közös determinisztikus rendszert képezett, amely zárt rendszerben minden vállalat fontos, meghatározott funkciót látott el, amelynek a kiesése azonnal blokkolhatta a vele „kereskedelmi kapcsolatban” álló összes vállalat, vagy a rendszer egészének a működését. (Mellesleg ebből származott a rendszer nagyfokú stratégiai sebezhetősége is.) Tekintve, hogy a legfontosabb és a legjelentősebb tevékenységeket (pl. villamosművek, vas- és fémművek, hajózás, légi forgalom, tömegközlekedés, vasút, gázszolgáltatás, posta, bányászat, ásványolajtermékek forgalmazása, élelmiszer-belkereskedelem, szakosított külkereskedelem stb.) csak egy-egy nagyvállalat, többnyire tröszt végezte, valamint arra, hogy ezek mindegyike állami tulajdonban volt, valóságos piac hiányában is megállapíthatjuk, hogy ***a szocialista rendszer gazdasági értelemben az állami monopóliumok zárt láncú rendszere volt.*** Ezt a rendszert „örökölte” a rendszerváltó állam, és nem csoda, ha az új, megváltozott körülmények sokkoló, frenetikus hatására ez a rendszer szinte azonnal alkotóelemeire, atomjaira hullott szét. Nem történhetett másként, hiszen nagyjából a rendszerváltással egyidejűleg összeomlott a teljes KGST-piac, ami miatt a külkereskedelemnek hirtelen „át kellett állnia” a nyugati irányú piacokra, ez viszont a magasabb minőségi követelmények folytán megkövetelte az export-termékszerkezet gyors modernizálását. Emellett azonnal ***meg kellett kezdeni (?) az állami kezelésben működő társadalmi tulajdonban lévő (!) vállalati kapacitások reorganizációját, egyetemes részvénytulajdonná átalakítását, valamint privatizációját.*** A privatizációt részletesebben majd soron következő második, „A magyar államadósság és a privatizáció összefüggései” című tanulmányomban fogom tárgyalni, ezért most csak annyiban említem, amennyiben a tárgyi összefüggések elemzéséhez nélkülözhetetlen. Elsőként azért megállapítjuk, hogy a privatizáció még a rendszerváltás előtt, 1988-ban megkezdődött; olyan korai időpontban, amikor ennek még „praktikus legitimitása” sem volt. Nagyjából az átalakulási és a társasági törvények meghozatalától számítva.

Ezt a „szabálytalan és szabályozatlan”, tulajdonképpen mindenfajta valós létjogosultságot nélkülöző magánosítást „*spontán privatizációnak*” kell neveznünk; tekintettel arra, hogy elsősorban a szocialista nomenklatura vagyonhoz juttatását szolgálta, még mielőtt „a szezonnyitás” megkezdődik. A spontán privatizációról már csupán azért is meg kell emlékeznünk, mert történelmi bizonyítéka annak a ténynek, hogy *még a szocialista állam volt az, amely törvénytelenül „megkezdte” a társadalmi tulajdont képező nemzeti működő tőke magánosítását, pontosabban eltulajdonítását a néptől – tulajdonjognak tekintve a pusztá kezelői jogot, s megszegve korábbi ígéreteit, amelyeket a társadalmi tulajdonnal kapcsolatban tett.* Az összeomlóban lévő pártállam pedig „hagyta”, hogy a nomenklatura a saját hitbizományának tekintse a nép tulajdonát, amely felett az állam is csak kezelői joggal rendelkezett. Látható, hogy *a rendszerváltás tájékán teljes jogi és erkölcsi anarchia uralta a közéletet*, s a rendszerváltó állam – az első szabadon választott parlament által kijelölt Antall-kormány – hirtelen „azon találta magát”, hogy minden országgyűlési szavazás (döntés) nélkül egyszer csak „tovább folytatja” a társadalmi tulajdon privatizációját, anélkül, hogy erre nézve bármiféle jogosítvánnyal, törvényi szabályozással rendelkezne. A rendszerváltó állam már úgy értékelte, hogy kész helyzetet örökölt, és működése első pillanatától kezdve *legitim állami tulajdonnak tekintette a társadalmi tulajdont.* A privatizáció már javában folyt, amikor (1990–1991) felállították az Állami Vagyonügynökséget, s az Országgyűlés megszavazta a privatizációs törvényt...

Az egyetlen tollvonással „állami vagyonná” eltulajdonított nemzeti működő tőke privatizációja amolyan spontán „leggyengébb láncszem elemélet” szerint zajlott – tekintettel arra, hogy az állami vállalatok vezetői igyekeztek eleinte (munkavállalói résztulajdonlási program, vezetői kivásárlás, privatizációs lízing, önprivatizáció bankhitellel, E-hitel stb. révén) a saját maguk számára magánosítani a vállalatot, majd miután ez nem sikerült, megpróbálták úgy befolyásolni az állami felügyeletet, hogy „az általuk kiválasztott” külföldi befektető vásárolhassa fel a céget, lehessen a

kiírt versenypályázat (tender) győztese. A kezdő privatizátor magyar állam (és az ÁVÜ) az első években még többé-kevésbé hagyta érvényesülni „a vállalatvezetői külön érdekeket”, majd (1992-től) a felülről szabályozott folyamatok vezető irányítójává vált. A privatizációval kapcsolatban ide kívánczik még egy összefoglaló, értékelő megjegyzés, ami nem egyszerűen „játék a szavakkal”, hanem a valóság hű kifejezője. A magyar állam előljáró érdekét képezte a privatizációs folyamat erőltetett ütemű forszírozása, s mielőbbi „sikeres” befejezése. Sikerenek a minél gyorsabb befejezést tekintették; a gazdasági eredmény önmagáért beszél – amit majd a következő tanulmányomban mutatok be részletesen. A privatizáció során az állam – 6-8 év leforgása alatt – mindenekelőtt a legfontosabb „monopóliumait” értékesítette, túlnyomó részben multinacionális részvénytársaságok (mint új tulajdonosok) számára, amelyek többségében *nemzetközi monopóliumok*, de magyar belföldi viszonylatban mindenképp a piac egyeduralkodói maradtak, csak sokkal erősebbek, mint elődeik voltak, így a profitkövetelményeiket is kíméletlenebbül érvényesíthetik az állammal, illetve a magyar lakossággal szemben. E tekintetben „a pálmát” az ELMŰ 1996-os privatizációja viszi el, amelynek során a teljes áramszolgáltatásunk nyugat-európai kézbe került, ráadásul *legnagyobb részét francia és német állami (!) monopóliumok tulajdona lett*, s a magyar állam még garanciát is vállalt évi 8%-os profit „automatikus” biztosítására és kivihetőségére...

1.6. ÁLLAMI VAGYON ÉS ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS

Ahhoz, hogy hozzávetőlegesen megérthessük, mit is jelentett és jelent mind a mai napig a magyar „állami vagyon” (valójában: a társadalmi tulajdonunk) privatizációja, meg kell tudnunk különböztetni egymástól ***a vagyon és a költségvetés*** (idegen szavakkal: *portfolió és költség*) fogalmköröket.

Minden ember ismeri a családi költségvetés fogalmát; tekintve, hogy akár magányosként, akár családban éli le a felnőtt életét – valamikor,

legalábbis gyermekként megismerte, megtapasztalta az anyagi korlátokat, kereteket, amelyek között a család gazdálkodik. Mindenki tudja, hogy a fiatal vagy az átlagos család felnőtt, dolgozó tagjai mindenekelőtt a mindennapi betevő falatról, a folyamatos megélhetésről igyekeznek gondoskodni, és így – hacsak nem örököltek valamilyen nagyobb összeget vagy pl. ingatlant – eleinte nem rendelkeznek „dinasztikus polgári vagyonnal”, de többnyire még más, nagyobb értékű vagyontárgyakkal (pl. lakás, ház, telek, nyaraló, autó stb.) sem, sőt, általában az otthonukat is bérlik, s a bérleti díj szintén a havonta rendszeresen előteremtendő kiadásokat (angolul: cash flow) növeli. Csak jóval később, anyagi értelemben folyamatosan sikeres életvitel, takarékos gazdálkodás eredményeként juthat a család olyan helyzetbe, hogy nagyobb értékű, tartós használati tárgyak, eszközök vagy ingatlan megvásárlására gondolhasson. Ám ez a szerencsés állapot még mindig nem jelenti azt, hogy a család önállóan profittermelő tőke birtokosa lenne – ennek eléréséhez már befektetésekre, értékpapírok (részvények, kötvények stb.) vásárlására van szükség, valamint arra, hogy az évente realizált profitot a család hosszabb távon újra meg újra „visszaforgassa”, tőkésítse, s ezáltal fokozatosan akkora portfólióra tegyen szert, amely vagyon (működő tőke) már öfenntartó, ami azt jelenti, hogy a busás haszonból a tőke folyamatos növelése mellett bőven futja a család minden tagja jómódú megélhetésének a biztosítására is. A megszerzett vagyont aztán a család féltékenyen őrzi...

Nagyjából ugyanígy működik az állam is. Ha jómódú, van saját profittermelő vagyona, ha szegény, akkor nincs semmije, csak az éves költségvetése.

A magyar állam egészen 1990-ig kommunista diktatúraként „működött”, ám mégis „gondoskodott” a társadalom jövőjéről, egészen a bekövetkezett rendszerváltásig – legalábbis szóbeli ígéretek formájában. Mármost hogy amikor megígérte, hogy a bérek alacsony szinten tartása, az erőforrások koncentrálása – csak ideiglenes megszorításként – a társadalmi tulajdonunk gyors gyarapítását szolgálja, amelynek eredménye az egész népé lesz...

A nemzeti működő tőke (gyárak, üzemek, erőművek, épületek stb.) illegitim privatizációja gyakorlatilag *újra földönfutóvá, újrakezdővé* tette a magyar államot és a népet, hiszen az egyetemes részvénytulajdonként önállóan is profittermelésre képes portfóliójától fosztotta meg, mikor azt multinacionális cégek birtokába adta. Ezzel a magyar portfólió 70-80%-a vált nemzetközi tőketulajdonná, s a privatizáció óta ennek a vagyonnak minden hozadéka azokat illeti meg. Magyarán: a magyar nép egyetlen saját „tőketulajdona” a két keze maradt, de a két keze munkája már nem, mert az is a „multi” tőkée. Lehet előlről kezdeni mindent: bérből és fizetésből a portfólió felhalmozását. Amióta a magyar állam nem rendelkezik számottevő önálló profittermelő portfólióval, azóta a pénzügyi mozgásterre nagymértékben beszűkült. 1990 előtt a szocialista állam – legalábbis „kezelői jogon” – monumentális vállalatbirodalom gazdájaként, annak minden hozadékaival gazdálkodhatott, míg ma csak a „fillérre kiszámított” állami költségvetés cca. fele-kétharmada fölött diszponálhat, mert a többi olyan kötött (kamat és egyéb fix) kiadás, amely nem valósít meg semmilyen gazdálkodási szabadságot.

Az állam pénzügyi-gazdálkodási mozgásterének nagymértékű beszűkülését egy egyszerű analógiával szeretném szemléltetni, ami ráadásul a tárgyhoz igencsak közel áll. Mint emlékezetes, az Antall-kormány idején született az az elképzelés (ami aztán rövidesen „hamvába holt”, és tulajdonképpen ma is annak a terhét, keservét nyögjük, hogy nem valósulhatott meg!), hogy az állam – a „saját kezelésű” (ÁVÜ-) vagyonából – egy önálló profittermelő, „élő” portfólió-csomagot juttat ***a társadalombiztosítási önkormányzatok*** birtokába, amelyeknek az éves hozadéka is őket illeti meg, s így képessé tehetők bizonyos fokú gazdálkodási önállóságra, mert a pótlólagos források folyamatos, bővülő újratermelődése révén, a részleges önfinanszírozással csökkenthetők a társadalombiztosítás állami terhei. Ebből nem lett semmi... Nagyjából azért, mert az állam *ebben az esetben is* „levágta az aranytojást tojó tyúkot”; inkább eladta, privatizálta az önkormányzatoknak szánt portfóliót is, csak hogy minél hamarabb rendkívüli bevételekhez jusson. Tetten érhető ugyanez a szűk látókörű, a

mának élő „fiskális” szemlélet az „állami” vagyon privatizációjának minden szegletében és minden mozzanatában.

Nagyságrendileg megpróbálom bemutatni, hogy milyen vagyonértékektől „szabadította meg” önmagát a magyar állam a kampányszerű magánosítás során, anélkül hogy előzetesen végiggondolta volna: *maga alatt vágja a fát.*

Mondják: „*Pénz beszél – a kutya ugat.*” Azután: „*A kutya ugat – a karaván halad.*” Még inkább igaz ez olyan kapitalista környezetben, amikor mindenki (a gazdálkodó szervezetek és a magánemberek egyaránt) munka nélküli kamatjövedelemre, s ezt biztosító saját portfólióra törekszik, hogy hátralévő életében már csupán a szelvények vagdosására legyen gondja. Az állam elfeledkezett arról, hogy **a privatizáció bizony kétélű fegyver**, hiszen minden gazdasági szereplő csak addig lehet önma-ga ura, ameddig önálló (profittermelő) vagyonnal rendelkezik – ha viszont már nincs tőkejövedelme, kiszolgáltatottá válik azokkal szemben, akiknek a portfólióját eladta. Megnehezíti a dolgunkat, hogy a nemzeti működő tőke hozzávetőleges értékéről a privatizációt megelőzően semmilyen összevont értébecslés nem született. A gazdasági szakértők (1990-es áron és árfolyamon visszamenőlegesen) 60-100 Mrd USD összértékűre teszik a magyar portfóliót...

Tegyük fel, hogy a becslés helytálló. Ebben az esetben – tekintve, hogy a működő tőkénk cca. 80%-a került multinacionális társaságok kezébe – azt kapjuk, hogy a privatizált vagyon mai értéke kb. 20 ezer milliárd forint lenne. Ez nagyságrendileg annyi, mint a magyar gazdaság éves GDP-jének, a bruttó nemzeti termék összegének a kétszerese. Nagyjából háromnegyede a nemzetgazdaság összes külföldi és több mint kétszerese az állam belföldi adósságának. S legalább négyszerese az állami költségvetésünknek! De közelítsük meg a kérdést inkább a hozam, a hozadék oldaláról!

Számoljunk csak a privatizált vagyontömegre vetítve átlagosan 15-20%-os „profitrátával” (vagy kamattal), s beláthatjuk: amennyiben a magyar állam ma is a gazdája lenne ugyanennek a portfóliónak, csupán a

hozadékból kitelne csaknem a teljes állami költségvetés, s nem kellene adót beszedni... A kérdéskör ennél azonnal még komplexebbé válik, ha hozzákapszoljuk az államadósság problematikáját, ám ez már nem a jelen tanulmány, hanem a már hivatkozott következő témája... Itt és most csak annyit, hogy a vagyon átgondolatlan privatizációja következtében a magyar állam elveszítette tőketulajdonosi pozícióit, és nem utolsósorban ezek az összefüggések azok, amelyek rávilágítanak: miért kényszerül az állam az adóbevételek állandó növelésére, az elsődleges jövedelmek mind fokozottabb koncentrálására – azért, mert az állami költségvetés egyre nehezebben viseli a külső és belső adósságszolgálat növekvő kamatterheit. Ámde nemcsak az állam, hanem a nemzet, a lakosság is kiszolgáltatottá, „kamatrabszolgává” vált, hiszen nem egyszerűen csak elveszítette önálló profittermelő *társadalmi tulajdonát*, de emellett – saját tőketulajdon híján – bedolgozó bérmunkásként, szó szerint a két keze munkájával kell megtermelnie azt a súlyos adó- és kamattöbbletet, amelyet az állam (a portfóliója elvesztése miatt) adósságszolgálatként évek óta növekvő mértékben fizet a magyar és a külföldi bankoknak...

1.7. ÁLLAM ÉS NEMZETGAZDASÁG – AZ MNB SZEREPE

A továbbiak jobb megértése érdekében – most kizárólag az államadósság keletkezése és kezelése szempontjából – meg kell határoznunk, mit értünk és mit nem értünk államadósságon, továbbá röviden vázoljuk, korábban mi volt a Magyar Nemzeti Bank szerepe az adósságkezelés folyamatában.

A létező szocializmusban *állam és nemzetgazdaság gyakorlatilag azonos kört fedett le* (legalábbis gazdálkodási értelemben), hiszen minden vállalatot az állam, mint kvázitulajdonos finanszírozott és működtetett. Az egyetemes külföldi valutaelszámolások tekintetében *a devizamonopólium alapján* a magyar államot minden tranzakcióban az MNB képviselte. A hitelfelvételek vonatkozásában is minden esetben az MNB járt el, *teljes jogkörrel*, minek alapján fokozatosan kialakult az a gyakorlat, hogy

az MNB – mint állam az államban – keletkeztette, nyilvántartotta és kezelte az állam hitelfelvételeit, devizaadósságait és -követeléseit, valamint az ország valutatartalékait.

Az állam (és gyakorlatilag az MNB) devizamonopóliuma a rendszer-váltás után egészen addig fennmaradt, ameddig 1996-ban a Horn-kormány, majd 1998-tól az Orbán-kormány intézkedései alapján meg nem történt a devizagazdálkodás liberalizálása, mely szerint mind gyakorlati, mind jogszabályi értelemben is megteremtődött a forint konvertibilitása. Ezt megelőzően devizahitelt csak a magyar állam megbízásából az MNB vehetett fel, ettől kezdve azonban már **különvált egymástól a magyar állam és az önállóan gazdálkodó szervezetek** (bankok, vállalkozások, társaságok stb.) **hitelfelvétele, adóssághépzése, -kezelése és -nyilvántartása**, vagyis inentől az államadósság összege nem egyezik meg a nemzetgazdaság adósságának összegével. Mint majd a következő tanulmányomban ezt látni fogjuk, a mai számadatokban szignifikáns eltérés mutatkozik meg.

De térjünk még vissza az államadósság kezeléséhez! Mint ismeretes, az ország (az állam) jelentősebb mértékű kül- és belföldi eladósodása 1982-től gyorsult fel; ettől kezdve vett fel az MNB egyre növekvő összegű hiteleket – persze elsősorban *a fizetésimérleg-hiány, illetőleg a deficités költségvetés* (a veszteséggel gazdálkodó népgazdaság) kiegészítő megfinanszírozása céljából. A Pénzügyminisztérium és a Magyar Nemzeti Bank között sajátos „munkamegosztás” alakult ki: az előbbi intézte a költségvetés, míg az utóbbi a hitelfelvételek és az adósságszolgálat ügyeit. Ilyenformán lassanként az MNB – mint állam az államban – által kezelt devizaösszeg forintban kifejezett értéke *meghaladta* az állami költségvetés összegét, ami jól mutatja az MNB pénzügyi szerepének rendkívüli jelentőségét, s kifejezi a felelősségét is.

A Horn-kormány által 1995-ben alapított Államadósság-kezelő Központ tevékenysége is „csak a költségvetés bruttó adósságából *a belföldi rész finanszírozására* terjedt ki, a külföldi adósság kezelésének átvétele még távlatilag sem merült fel” (idézet: az Állami Számvevőszék 1997. decemberi jelentéséből).

Látható, hogy az MNB szerepe kulcsfontosságú a magyar államadóságot keletkezésében és kezelésében, ugyanakkor a Pénzügyminisztérium és az MNB közötti feladatelhatárolások tisztázatlansága a két szervezet közötti „megegyezések” tárgyává silányította az egész adósságkérdést. Ennek eklatáns példája volt az 1996-ban végrehajtott „adósságcsere”, amikor is az MNB 2 ezer milliárd forint összegben az állami költségvetésre terhelte az úgynevezett „0-ás”, nem kamatozó, 1996 előtt keletkezett devizahitelekből származó államadósságot, ami tovább növelte a költségvetés kamatterheit. *„A helyszíni ellenőrzés tartalmi kapcsolatot próbált feltárni az MNB könyveiben lévő devizaadósságok és azok keletkezési okai között. Az MNB viszont nem mutatott be olyan dokumentumot, amely szerint devizaadósságának keletkezése, folyamatos változása az állami feladatok finanszírozásával közvetlen összefüggésbe hozható lett volna.”* (Idézet az előző bekezdésben említett dokumentum 36. oldaláról.)

2. A NÖVEKEDÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI, TÖRTÉNETE

2.1. POSZTSZOCIALISTA MONOPÓLIUMOK RENDSZERE

A magyar nemzetgazdaság a kapitalizmus rendkívül speciális verziója. Amerikában és a fejlett nyugat-európai tőkés országokban a kapitalizmus több évszázad szerves fejlődése alapján, spontán mechanizmusok működése eredményeként, *a szabad vállalkozásoknak a szabad piacon végbement szabad versenye (szelekcioja)* talaján alakult ki. Magyarországon mindez távolról sem így történt! A kapitalista fejlődés a II. világháború után (1945) megtorpant, megszakadt, és szünetelt egészen az 1980-as évek végéig.

Az ún. reformkommunizmus (1982–1989) időszakában a magyar állam mint a társadalmi tulajdonban lévő nemzeti működő tőke „kezelője” egymás után vezette be azokat a központi intézkedéseket, szabályozó-változásokat és a legkülönfélébb tőkés módszerek, technikák, kategóriák alkalmazását (kétszintű bankrendszer, kisvállalkozások, váltó, kötvény,

részvénytársaság, kft., áfa, szja, átalakulási és társasági törvény, vagyoneértékbecslés stb.), amelyek már kifejezetten és közvetlenül a kapitalizmusra való „áttérést” szolgálták, illetve készítették elő. A magyar gazdaság 1990-re „már megérett” a gazdasági rendszerváltásra, ami be is következett.

Említettem már, hogy a szocialista rendszerben *nagyjából minden fontos termelő vagy szolgáltató funkció „egyetlen” nagyobb (trösztszerű) állami vállalathoz* (távközlés = MATÁV, útépités = Betonútépitő Vállalat, biztosítás = Állami Biztosító, hajózás = MAHART, vasút = MÁV, távolsági busz = VOLÁN, légi forgalom = MALÉV, élelmiszer-kiskereskedelem = KÖZÉRT, zöldség-kiskereskedelem = ZÖLDÉRT, olaj- és gázipar = OKGT, autóbuszgyártás = IKARUS, gépjármű-külkereskedelem = MOGÜRT, izzógyártás = TUNGSRAM, villamosművek = MVMT stb.) kötődött; és ezen az állami „monopolisztikus” szervezeti felálláson sajnos sokat nem változtatott az 1990-es évek kampányszerű privatizációja sem. Némi leegyszerűsítéssel minden maradt a régiben, mindössze annyi történt, hogy a nagyvállalatok átalakítása s részvényeik értékesítése után a portfólió gazdát cserélt, és a magyar kapacitások a hozzájuk tartozó kereskedelmi hálózattal és piaccal együtt tőkés multinacionális társaságok tulajdonába kerültek. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a mai magyar gazdaság üzemnagyság s tulajdonjog szerinti szerkezete alapvetően torz, hiszen szinte egyeduralmú (80%-os) a multinacionális cégek túlsúlya. Ezek a mamutcégek a magyar államtól kapott kivételes kedvezményeik, valamint egyébként is „utólérhetetlen” tőkeerejük révén abszolút monopolhelyzetet élveznek; szinte rátelepszene az egész piacra (amelyet teljes egészében uralnak, és globális méretekben fel is osztanak egymás között), ami eleve lehetetlenné teszi konkurens, tőkét felhalmozó magyar cégek, versenytársak kialakulását és felfejlődését. Ez a merev – *posztoszocialistának nevezhető* – struktúra folyamatosan is újratertemti a „félgyarmati” viszonyokat, amelyeknek az a lényegi sajátossága, hogy a magyar kis- és középvállalkozások maximum bérmunkás-bedolgozói lehetnek a multinacionális cégeknek, minek következtében a késztermékek

profitja döntő hányadában a multiknál csapódik le, amelyet aztán az esetek túlnyomó többségében nem forgatnak vissza, hanem kiviszik az országból. Tekintettel arra, hogy a magyar gazdaság termelésének cca. 70-80%-át az említett nemzetközi társaságok produkálják, kézenfekvő a növekedésük, hiszen ehhez minden kedvező feltétel – *szabad befektetés, kedvezmények és adópreferenciák, gyakran állami támogatás, olcsó, ámde magasan kvalifikált munkaerő, monopol- vagy oligopol piaci helyzet, vámszabadterület, még mindig alacsony ingatlanárak, fejlett infrastruktúra stb.* – a rendelkezésükre áll. Magától értetődő, hogy amikor az állam megbízásából a KSH a magyar gazdaság növekedési teljesítményét méri – voltaképpen a Magyarországon működő multik növekedési indexét mutatja ki, aminek a magyar teljesítményekhez lényegében semmi köze nincs. Némi malíciával és „futballhasonlattal” élve azt mondhatjuk, hogy a „magyar” gazdaság egy olyan „nemzetközi válogatott” csapat, amelyben a tizenegyből legalább 8 játékos külföldi, „idegenlégiós”, miközben kétségtelen, hogy a futballisták mezeit, cipőit és a labdát is „magyar bér munkás bedolgozók” állítják elő, a szintén külföldi eredetű (elavult) gépsorokon dolgozva...

2.2. CSEREARÁNY-ROMLÁS

Szóltam már az 1970-es évek (és az olajárrobbanás) kapcsán a cserearányok romlásáról, aminek az a lényege, hogy az exportáraink lassabban nőttek, mint az importárak. Valójában senki nem tudhatja biztosan, melyik volt előbb, a tyúk vagy a tojás. Vajon a cserearányaink romlása okozta-e a külkereskedelmi mérleg, és ezáltal a fizetési mérleg tendenciájában tartós negatívumát – s így a gazdaság, az állam fokozatos eladósodását a külföld irányában –, vagy éppen ellenkezőleg: az adósságszolgálatot teljesítendő, folyamatos forintleértékeléssel (a forint csúszó leértékelését mostanában szüntette meg az Orbán-kormány!) ösztönöztük az exportot, ami a magyar munka értékének állandó, tudatos devalválását, vagyis a cserearányok „rontását” jelenti...?! Ezt az értékromlást tulajdon-

képpen szemléletesen reprezentálja a forint/dollár vásárlóerő-arány folyamatos romlása is. 1990 óta napjainkig (tehát 12 év alatt) a paritás *háromszoros romlást* mutat.

A leköszönő Orbán-kormány működésének egyik büszkesége ***a rendkívül erős forint*** (már hírlik is, hogy a nemsokára hivatalba lépő új Medgyessy-kormány *az ennyire erős forintot már nem tartja célszerűnek fenntartani!*), a másik pedig (a kettő persze összefügg!), hogy állítólag az erőltetett ütemű (4 év átlagában 3-4%/év) GDP-növekedést ***a cserearányok romlásának megállítása mellett*** sikerült volna elérni. Amennyiben ez a tétel igaz – ezt majd a következő 4 év növekedési mutatói fogják igazolni vagy cáfolni –, úgy rendkívüli áttörésről beszélhetünk, ugyanis a külkereskedelmi cserearányaink és a forint paritása 1990 óta is egyfolytában romlanak, romlik, annak ellenére, hogy 1990 óta a GDP egyre növekvő hányadát a multik termelése adja. Saját, egymás közti nemzetközi cserearányaik vélhetőleg ugyanis nem romlanak; tán ezért állt meg a „mi” cserearányaink romlása is!

2.3. A FIZETÉSI MÉRLEG HIÁNYA

A magyar gazdaság növekedése 1990 előtt – főként a cserearányromlás és a koncepció nélküli dollárhitel-felvételek miatt – is folyamatosan negatív fizetési mérleggel valósult meg; nem volt ritka az olyan év, amelyben a hiány elérte a 4 milliárd USD-t is. Az 1980-as évtized utolsó éveiben csödközeli állapotba került a nemzetgazdaság: mérhető növekedés helyett stagnálás állt be növekvő fizetésimérleg-hiánnyal. A gazdasági rendszerváltás már emiatt is szükségszerű és elkerülhetetlen volt – ***a nemzetgazdaság gyors struktúraváltásra, szervezeti és tulajdonosi átalakításra kényszerült; a külföldi hitelezők általi szanálásra, reorganizációra, modernizálásra szorult.*** A szanálás kivételével mára nagyjából mindez megvalósult, s hogy a szanálás miért nem, illetve ez máig milyen következményekkel járt, arról a következő tanulmányomban: „*A magyar államadósság és a privatizáció összefüggései*” címmel írok majd. A

rendszerváltást kataklizmaként éltük át. Az 1990. évben a magyar gazdaság teljesítménye katasztrofális mértékben visszaesett. A GDP – a bruttó nemzeti össztermék – az 1989. évi szint 60-65%-ára zuhant vissza; a legnagyobb mértékű visszaesés a gépiparban és az építőiparban következett be. Az alapvető ok a KGST-relációjú üzleti kapcsolatrendszer teljes összeomlása volt. A legsürgősebb tennivalóként jelentkezett, hogy új, európai uniós és egyéb tőkés piacokat kellett keresni és találni a magyar ipari és mezőgazdasági termelés rentábilis értékesítése céljából. Ennek érdekében a megválasztott Antall-kormány liberalizálta a külkereskedelmet, valamint haladéktalanul nekilátott az állami vagyonként „kezelt” társadalmi tulajdon kampányszerű privatizációjához. Az alapvető cél az ország fizetőképességének a megőrzése volt – bármi áron –, tekintve, hogy a rendszerváltó állam *teljes egészében „átvállalta” a kommunista rezsimtől örökölt bruttó 20,5 milliárd USD külső adósság visszafizetését, illetve „jogfolytonos” szolgálatát.* A kormány a fizetési mérleg hiányát és az adósságszolgálat kötelezettségeinek teljesítéséhez szükséges deviza összegét *a privatizációból befolyó külföldi tőkebefektetések dollárösszegeiből kívánta fedezni, illetve biztosítani,* tekintve, hogy a valutatartalékok is szinte teljesen kimerültek. Az elképzelés a következő volt:

- Folyamatos adósságszolgálattal biztosítani az ország hitelképességét, hiszen a gazdaság modernizálása, szerkezeti átalakítása újabb hitelek felvétele nélkül kilátástalannak tűnt.
- A gazdaság liberalizációja, reorganizációja, illetve az „állami” portfólió gyors és eredményes privatizációja (illetve adókedvezmények nyújtása) révén „becsalogatni” a külföldi tőkét, a befektetőket, s ezáltal szert tenni olyan mértékű, folyamatos tőkebevonásra, amely biztosítja a gazdaság talpra állítását, a termelékenység, a hatékonyság és a jövedelmezőség ugrásszerű növelését, ami majd (a folyamatos adósságszolgálat terhei mellett) kitermeli az újabb hitelek kamatait és törlesztő részleteit, valamint segít megteremteni a fizetési mérleg egyensúlyát is.

2.4. A KÉTFAJTA GAZDASÁGPOLITIKA

Mielőtt rátérnék annak részbeni bemutatására, mennyiben is sikerült a fenti célokat megvalósítani, valami mást kell előbb tisztáznunk. Nevezetesen a magyar gazdaság rendszerváltás utáni újbóli növekedésének, pontosabban inkább „visszakapaszkodásának” lehetséges technikáit, módszerét, illetőleg az eddig tényszerűen megvalósult „kétféle modell” elvi különbözőségét.

Világos, hogy a rendszerváltás örökségéből eredően (valamint más okok miatt is) Magyarországon csak olyan növekedési modell alkalmazása tűnt célravezetőnek, amely még hosszabb időszakon át nagymértékben épít az állam közvetlen beavatkozására, hiszen gyakorlatilag a tőkés gazdaságra történő áttérés, az átmenet minden fontosabb tényezőjét állami vezérlettel, „a semmiből” kellett előteremteni. (Nem volt tőkés piac, nem volt szabadpiaci verseny, nem voltak befektetők, óriási volt a készpénzhiány, új piacot kellett szerezni a magyar termékeknek, a felére zuhant az ipari termelés, nem volt tőzsde, sürgősen privatizálni kellett az „állami” vagyont stb.)

Mint ismeretes, az állami beavatkozásra „épülő” szabadpiaci gazdaság modelljét a nagy angol közgazdász, **Keynes** dolgozta ki, amely a lényegét tekintve ma is alapvető szisztéma a világ legfejlettebb tőkés országaiban – más kérdés, hogy Keynes a módszerét éppen a fenyegető válságok ellen, azok elhárítására dolgozta ki, s azok a tőkés világban 1950 óta már (talán éppen ezért!) egyáltalán nem jellemzőek. Kétségtelen viszont, hogy 1990-ben Magyarország rendkívül súlyos válságot élt át: mint afféle gazdasági „állatorvosi ló”, egyszerre tucatnyi súlyos betegségben is szenvedett, tehát a helyzet gyors és hatékony beavatkozást, generális megoldásokat követelt. A keynesi gazdaságpolitika leegyszerűsített lényege szerint ***amikor a gazdaság pang, akkor állami beavatkozással sok pénzt kell pumpálni bele (fel kell fűteni); amikor „túlgyorsul”, akkor sok pénzt szükséges kivonni belőle (le kell hűteni).*** Ezt a módszert „stop-go” (ha túlgyorsul = stop; ha pang = go) gazdaságpolitikának is nevezhetjük, amelynek stílusos magyar fordítása: ***„Húzd meg – ereszd***

meg!” lehetne. A rendszerváltás utáni években a beteg magyar gazdaságot „a közgazdasági doktorok” mind a két, gyökeresen ellentétes módszerrel is egyszerre kezelték, vagyis egyidejűleg „serkentették a vérkeringését”, amellet „eret is vágtak rajta”... Ez a kettős módszer a kampányszerű privatizációból, illetve a tőkebevonás mértékének horribilis összegeiből kézenfekvően következett. A beáramló külföldi tőke (dollár) jelentős hányada forintban mint pótlólagos vásárlóerő jelent meg az éledező szabadpiacon: munkabér, tőkés fogyasztás, gépek, berendezések, beruházások, illetve anyagok és egyéb fogyasztási cikkek vásárlása formájában. Magától értetődő, hogy a külföldi tőke *évi milliárdos mértékű* bevonása „túlfűtötte” (volna) az amúgy betegesen pangó magyar gazdaságot, ami mellesleg – minden „gondos” restriktió ellenére – részben be is következett: a gazdaság „lázás beteg” lett, ezt jelezte az időnként 30% fölé is ugró, vágtató infláció jelentkezése. Miközben tehát az állam „gőzerővel” privatizálta a nemzeti működő tőkét, s ezzel soha nem látott dollárösszegeket vonzott az országba (ami 1990–1993 között hatalmas, részint virtuális fellendülést is hozott!), addig a Magyar Nemzeti Bank folyamatosan restriktív monetáris politikát folytatott, vagyis csillagászati forintösszegeket vont ki a gazdaságból. Elsősorban a bemutatott kettős kezelés vezetett el oda, hogy a magyar gazdaság átalakulása (szocialistából tőkésé) roppant ellentmondásokkal ment végbe: *miközben a beruházási piac soha nem látott mértékű pezsgést mutatott, addig a lakosság fogyasztása minden évben jelentősen csökkent – elsősorban a két számjegyű (és növekvő) infláció, valamint a bérkiáramlás visszafogása (a reálbérek csökkenése) miatt.* De az alkalmazott restriktiónak „hagyományos gyökei” is voltak.

Mikor a reformkommunista állam 1982-től fokozatosan növekvő mértékben adósodott el a külföldnek, akkor *a hitelfelvételeknek a belföldi pénzforgalmat (a fogyasztást) is bővítő hatását restriktív pénzkivonással igyekezett kompenzálni.* Amikor a rendszerváltás után (a privatizációs és egyéb tőkebefektetések révén) megkezdődött a külföldi tőke nagymértékű beáramlása, akkor ezt a pénzforgalom-bővülést az MNB „a szokott

reformkommunista módon”, restriktívval reagálta le, holott merőben más esetről volt szó! Az 1990 előtti tőkés hitelek egy minden tekintetben reménytelenül nagybeteg, haldokló gazdaság „életben tartását” próbálták finanszírozni – ám az 1990 utáni tőkebeáramlás „tetszhalott” gazdaságunk feltámasztását szolgálta. A mechanikus, téves MNB-terápia felesleges problémákat szült, olyanokat, amelyekről a magyar gazdaság még ma, 2002-ben is szenved...

Említettem, hogy az 1990 utáni növekedésünk – („visszakapaszkodásunk”, hiszen a GDP színvonala csak 2001-ben érte el újra az 1989-es szintet!) – két, merőben ellentétes modell alkalmazásával „valósul meg” – ismeretes *egy konzervatív gazdaságélénkítő (go!), és egy szocialista, „reformkommunista” restriktív (stop!) verzió*, attól függően, hogy éppen egy konzervatív (Antall-, Orbán-), vagy egy szocialista (Horn-, Medgyessy-) kormány van-e uralmon. A valós helyzet azonban még ennél is rosszabb. Nyilvánvaló ugyan, hogy az Antall-kormány (amely nemzeti-konzervatív, és gazdasági téren „szabadelvű” gazdaságélénkítő nézeteket vallott) eredeti elképzelései szerint egy nagymértékű, különösebb korlátok közé nem szorított gazdasági növekedést igyekezett menedzselni, ám a privatizációs, az államadósság-kezelő, a fiskális és a monetáris politikát, valamint a távlati és operatív intézkedéseket *ugyanazok a „reformkommunista” körök*, illetve tanácsadók dolgozták ki és hajtották végre, akik a restriktívot mint egyetlen hatásos csodaszert „von Haus aus” a hitelekkel együtt hozták magukkal... Elmondhatjuk, hogy az örökség – mármint az állandó restriktív öröksége – máig változatlan formában működik; még a konzervatív kormányok élénkítő intézkedései is rózsaszín látzattá szelídülnek (lásd: Széchenyi-terv valós hatásai) – ám a szocialista kormányok idején (lásd pl. Bokros-csomag) ismét/mindig elemi erővel „kitör”, *ha kell, ha nem*, az új restriktív hullám... Voltaképpen így 1990 óta is folyamatosan restriktívban, megszorításban élünk; mintha attól kellene félnünk, hogy egyszer ledolgozzuk a lemaradást.

2.5. ORBÁN VIKTOR ADÓSSÁGTEÓRIÁJA

Orbán Viktor, a Fidesz elnöke 1996. május 2-án Varga Domokos György kérdésére: „*Kormánypozícióba kerülve a Fidesz mit kezdene az állam-adóssággal?*” – a következőket válaszolta: „*Számításaink szerint ma rendszeresen fizetni az adósságot több gazdasági haszonnal és kevesebb kárral jár, mint ezt megtagadni. Az olyasfajta átütémezések, amelyek az elmúlt két évben is megtörténtek szépen, csendben – tehát a rövid lejáratú hitelek átalakítása hosszú lejáratúvá –, továbbra is követhetők. Évi nyolcszázmillió-egymilliárd dollár külföldi tőke beáramlása szükséges ahhoz, hogy Magyarország jobban járjon, ha fizet, mintha nem fizet. Ha ez alá a szint alá esik vissza a beáramlás mértéke, akkor el kell gondolkodni az adósság nem a szokásos eszközökkel való kezelésének kérdésén. A most beáramló mintegy évi kétmilliárd dollár egyelőre azonban lehetővé teszi Magyarország számára, hogy összeroppanás nélkül teljesítse az adósságszolgálatot.*” Korábban az Antall-kormány ugyanígy gondolkodott erről a kérdéstről – a beáramló külföldi tőkétől „várta” a fizetési mérleg hiányaiból keletkező adósságnövekedés szolgálatának tartós finanszírozását...

A kérdés a következő:

1. Szükségszerű volt-e a rendszerváltás után az adósságszolgálat továbbfolytatása, változatlan feltételekkel való átvétele a szocialista államtól?
2. Szükségszerű-e, hogy a magyar gazdaság külkereskedelmi, és emiatt fizetési mérlege minden évben hiánnyal zárjon, akkor is, ha nem lenne „jogfolytonos” adósságszolgálat? Nem kétséges ugyanis, hogy a növekvő adósságszolgálat egy végeláthatatlan adósságspirálba, lassan elviselhetetlen kamatterhek elviselésére kényszeríti a magyar gazdaságot – ám legalábbis kétséges, hogy ez a folyamatosan romló adósságpozíció akkor is fennállna-e, ha nincs örökölt adósság?!

Magyarán: az a kérdés, hogy önfinanszírozó-e, jövedelmező-e, önállóan működőképes-e, profittermelő-e, végül is megáll-e a saját lábán a magyar gazdaság, ha nem örökölt volna 20,5 milliárd USD külső adósságot?

2.6. A PÉNZFORGALOM VALÓS IRÁNYA

A Demokratában megjelent Orbán-interjú kapcsán tanulmányt írtam „*Orbán Viktor szupersztár*” címmel, amely 1996. augusztus 8-án látott napvilágot, szintén a Demokratában. Ebben a következőket írtam a fentiekben idézett adósságteória cáfolataként: *„Ez tévedés! 1982. óta már a kamatokra vesszük fel az újabb hiteleket, tehát nem is az adósságot fizetjük vissza, hanem csak a kamatait. Kizárt dolog, hogy az adósságkezelésnek ez a másfél évtizede begyakorolt módja a számunkra kedvező lenne! Akkor ugyanis az adósságállomány csökkent, a GDP pedig nőtt volna. Mindezeknek azonban már 15 éve éppen az ellenkezője történik: a felvett hiteleknek nincs hozamuk, az adósság-állomány egyre nő – 8-10 éve már a GDP is folyamatosan csökken. Nem az a baj vajon, hogy a Fidesz szakértői ugyanabból a restriktív embléből szívták magukba a pénzügyi ismereteket, mint az MSZP vagy az SZDSZ szakértői?”*

1996 szeptemberétől a Fidesz gazdasági szakértője lettem, s Varga Mihály, a gazdasági kabinet vezetője (ma pénzügyminiszter) megbízásából felülvizsgáltam az állami költségvetés 1995. évi zárszámadásáról (a Horn-kormány első éve) szóló dokumentációt. Szeptember 16-i jelentésben a gazdaságpolitikai kötetben foglaltakról a következőket írtam:

„Persze hogy a fizetési mérleg „romlásának ellensúlyozása” (1992–1994) beszűkítette a monetáris politika cselekvési terét. Az éppen regnáló kormány ugyanis a gazdaság élénkítésén „fáradozott” – a pénzügyi lobbí, a Magyar Nemzeti Bank pedig azzal ellentétes, pénzsűkítő taktikát folytatott. A hivatalos kormány a növekedést forszírozta – az árnyékkormány pedig a privatizáció gyorsítását, a fizetési mérleg stabilizációját. Az államadósság viszont tovább nőtt. Nem hihető állítás, hogy a külföldi tőke- és hitelpiacok, a nemzetközi intézmények (IMF, Világbank) magatartása egyre tartózkodóbbá vált, hiszen újabb hiteleket kaptunk – és a bruttó külső államadósság 1994-ben elérte a 25 milliárd USD-t. (...) Alapvetően reformkommunista-voluntarista töltésű az első oldal alján található mondat, amely azt sugallja, mintha az állam kéréteket határoz(hat)na meg a gazdasági növekedés finanszírozására. Az

összefüggés éppen fordított: a gazdasági növekedés teremt automatikusan alapokat az egyensúly helyreállításához és fenntartásához. A növekedés tehát elsődleges, az egyensúly másodlagos. Az egyensúly a növekedés természetes eredménye. A növekedés természetes folyamat, a fogyás viszont betegségre utal. Kötve hiszem, hogy a vállalkozások dinamikusan növelték volna saját forrásaikat, és ezáltal sikerült volna lefékezni az államháztartás hiányának növekedését! Éppen az ellenkezője történt: a bankok egyszerűen semmilyen hitelt nem nyújtottak a vállalkozásoknak, helyette inkább államkötvényeket vásároltak, és azok kamataiból tartják fenn „működésüket”. Látható tehát, hogy nem az állam finanszírozza az egyébként sem létező gazdasági növekedést – hanem a bankok, a vállalkozások és a lakosság finanszírozza a túlköltekező államot. A jövedelemkivonás, a pénzszűkítés tudatosan alkalmazott legfőbb eszköze: az infláció. A betéti kamat mértéke – örület! – egyenlő az éves inflációs rátával. Az egyébként nem létező hitelek kamata pedig 35-40%. (...) A 19–20. oldalon kiderül, hogy a bruttó külső államadósság nem csökkent, hanem nőtt, és elérte a 31 milliárd USD-t – ami a GDP cca. 90%-át teszi ki. (...) A mindenkori kormány a Magyar Nemzeti Bank jegy kibocsátó, monetáris pénzszűkítő, valamint külső- és belsőállamadósság-kezelő tevékenységeit nem ellenőrizheti, csak az Országgyűlés. Az Országgyűlés viszont nem tudom, hogy ellenőrzi-e, és ha igen, akkor milyen mélységben és gyakorisággal. (...) A 4. oldalon – a javuló tendenciákkal ellentétben – az infláció gyorsulásáról esik szó. Véleményem szerint az MNB előre bejelentett ún. csúszó leértékelési árfolyampolitikája egyrészt mindenfajta árfolyamspekulációk táptalajává vált – másrészt kifejezetten gerjesztette az inflációt. A forint ún. megerősödéséről szóló érthetetlenül magabiztos híradások és szakvélemények szerintem megalapozatlanok. Egy nemzeti valuta erejét soha nem a voluntarista „szakértői” trükkök határozzák meg – hanem a tényleges nemzetgazdasági teljesítmények mögöttes ereje. A gazdasági növekedésről terjesztett vélekedések túl optimisták – legfeljebb „stagflációról” beszélhetünk. Egyébként is: az infláció valóságos mértéke lényegesen

meghaladja a kormány által beismert 24-25%-ot. Mindezek együttes következményeként a közeljövőben várható a forint újabb, nagymértékű és váratlan leértékelése. (...) Az eddig elmondottakat összefoglalva megállapítható, a kormány csak látszólag ura a gazdasági helyzetnek, az ún. stabilizációs csomagok (értsd: Bokros-csomag!) csak látszat-, vagy átmeneti eredményeket hoztak. A pénzsűkítő, jövedelemelvonó intézkedések hatására a folyó fizetési mérleg hiánya jelentősen csökkent, az állami költségvetés deficitje stabilizálódott, a gazdasági növekedés megállt – és a privatizáció felgyorsított befejezése hatására (értsd: az energiaszektor értékesítése cca. 4 Mrd USD-ért) a nettó külső államadósság 17 Mrd USD-ra csökkenhetett, miközben a konvertibilis devizatartalékok összege 12 Mrd USD-ra nőtt. A bruttó külső államadósság azonban 31 Mrd USD-ra emelkedett. (...) Különösen aggasztóak az ország jövőben várható fizetésimérleg- és adósságkondíciói, mert:

- jelentősebb privatizációs bevételek a jövőben már nem várhatók;*
- a tőkeemelés jellegű befektetések beáramlása bizonytalan;*
- a külföldi befektetések „kivitt” éves jövedelme cca. 2 Mrd USD;*
- a vállalkozások külföldi hiteleinek összege cca. 1,5-2 Mrd USD;*
- a folyó fizetési mérleg várható hiánya cca. 1 Mrd USD.*
- Mindezek alapján prognosztizálható, hogy amennyiben az ország nem vesz fel újabb hiteleket külföldről (ez határozott optimizmus!), és egyébként minden más folyamat is változatlanul érvényesül – a nemzetgazdaság bruttó konvertibilis külső adóssága 1996. végére akkor is elérheti a 36 Mrd USD-t. (...)*

A kormány – úgy tűnik – bűvös körbe került, kényszerpályára terelte saját magát, amelyről nemigen van letérés. A „szakértők” egy olyan elméleti „határozatlansági relációba” tévedtek, és járnak egy helyben, miszerint Magyarország nemzetgazdaságának kívánatos növekedési üteme, és a még elviselhető egyensúlytalanság (fizetésimérleg-hiány) mértéke együtt, egyidejűleg nem határozható meg. Ha „felszabadítjuk” a növekedés ütemét, felborul az egyensúly – ha tartjuk az egyensúlyt, akkor nincs növekedés. Ennek az ördögi körnek az alapvető oka az

1990-ben örökölt, és azóta is meredeken növekvő külső adósságállomány. Az adósság növekedésének azonban soha nem a gazdasági növekedés volt az oka, hanem éppen hogy a túlzott állami jövedelemkoncentráció- és elvonás, a monetáris restriktió. Az sem igaz, hogy az adósság kamatos törlesztésének a folytatása mindaddig a kisebbik rossz, ameddig több konvertibilis tőke érkezik az országba, mint amennyi kivonásra kerül. Évek óta több tőke megy ki, mint amennyi bejön.” (Vö.: az Orbán-teória korábbi bírálatával.)

Varga Mihály képviselő úr megbízásából tételesen felülvizsgáltam az 1997. évi állami költségvetést is. Október 30-i jelentésemben a következőket írtam: „*Ami a pénzfolyam irányát illeti. A kormány, a költségvetés és a hivatalos statisztikák furesza módon azt regisztrálják – azt állítják –, hogy a külföldi tőke valósággal feltartóztathatatlan folyamként ömlik be az országba. A valóság ezzel szemben az, hogy az a pénz nem a miénk, tetejébe annak összegét az MNB – ráadásul devalvált forint formájában – úgyszólván azonnal ki is vonja a gazdaságból, magyarán szólva a külföldi befektetésektől valójában egy fillérrel sem leszünk gazdagabbak. Ugyanakkor viszont a rendkívül magas belső infláció, a cserearányok folyamatos romlása következtében a relatív értékvesztésünk, árfolyamvesztésünk olyan mértékű, mintha a pénz folyamatosan kifelé ömlene az országból. Emellett a pénzfolyam természetesen – kamatok, hiteltörlesztés, tőkejövedelem formájában, valamint illegális csatornákon keresztül – a valóságban is kifelé irányul. (...) A szöveg továbbra is kitar a restriktió folytatása mellett, azon a „jogcímen”, miszerint a beáramló rengeteg külföldi deviza által okozott forintlikviditás-növekedést pénzkivonással kell ellensúlyozni. Tartok attól, hogy 1997-ben egyáltalán nem ömlik majd befelé az a rengeteg deviza, másrészt, ami eddig beáramlott, az sem okozta a fogyasztásra fordított forintforrások ugrásszerű bővülését. Legalábbis – nem a mienkét! A deviza ugyanis az államhoz, illetve a bankokhoz folyik be, ám a forintot tőlünk vonják el. (...) A költségvetés adósságszolgálati kiadásai (202–203. oldal) 1997-ben ugrásszerűen megemelkednek, és meghaladják a 800 Mrd forintot,*

ami a legkevésbé sem vall egyensúlyi helyzetünk javulására, bár az elmúlt két évben összes kínlódásunknak az egyensúly helyreállítása volt a célja.”

2.7. A KORMÁNYPROGRAM KRITIKÁJA

Amikor a Fidesz 1998-ban megnyerte az országgyűlési választásokat, és megalakult az Orbán-kormány, az eredetileg 40 pontban megfogalmazott feladatokat kormányprogrammá bővítették, amelynek kritikájaként 1998. augusztus 1-jén a következőket írtam az *Új Idők* című lapban:

„Ami a nemzetállam cash flowját illeti: halmozott bruttó külső- és belsőadósság-állományunk összege cca. 45-50 milliárd USD-ra rúg, ami a mai teljesítmények szintjén nagyjából 1 évi teljes GDP-nek felel meg. A külkereskedelmi mérleg passzívuma, illetve az egyre növekvő éhségű (és kamatkötelezettségű!) költségvetési túlköltekezés miatt az ország fizetési mérlegének hiánya – hol kisebb, hol nagyobb mértékben, de – állandóan fennáll. Tehát mindig újabb, megújuló/bővülő hitelfelvételekre vagy befektetési célú tőkebehozatalra szorulunk, az egyensúly tehát rendkívül labilis, illetve folyamatosan romlik. A szükséges sürgős intézkedések: (1) Stabil (új), értékálló forint (magyar valuta) megteremtése, a csúszó leértékelés végleges megszüntetése. Amíg a magyar valuta folyamatosan devalválódik, addig a tényleges felzárkózás az Európai Unióhoz matematikailag sem indulhat meg. (...) (5) A külső és belső államadósság teljes körű felülvizsgálata, „kezelésének” elvétele a Magyar Nemzeti Banktól – erre a célra külön állami szervezet létrehozása. A felülvizsgálat eredményétől függően újratárgyalás, átütöztetés, törlés, és/vagy moratórium, illetve egyéb könnyítések kérelmezése a külföldi hitelezőktől. Egyidejűleg a belföldi/magyar bankok számára az állami költségvetés finanszírozásának szigorítása, illetve teljes körű megtiltása.” Mint a felsorolásból látható, mára sok minden megvalósult, több olyan pozitív irányú intézkedés is történt (pl. a forint csúszó leértékelésé-

nek a megszüntetése 2001-ben), amit az effektív kormányprogram nem is tartalmazott – államadósságügyben azonban máig nem történt semmi...

2.8. A HORN- ÉS AZ ORBÁN-KORMÁNY ÖRÖKSÉGE

1999 szeptemberében „ismét” – néhány hónapra – a Fidesz (immár a kormánypárt) tanácsadója lettem. Domokos László, a Fidesz országgyűlési frakciójának gazdasági kabinetvezetője megbízásából felülvizsgáltam az 1998. évi költségvetés zárszámadásának törvénytervezetét. Szeptember 2-i jelentésemben az alábbiakat írtam: „*A Horn-kormány idején ismét felerősödött az eladósodás, majd »kompenzációként megkaptuk« a Bokros-csomagot. Az államadósságot úgy csökkentették bruttó 4 Mrd dollárral, hogy eladták a komplett energiaszektort. További, 1,5 Mrd dollárnyi »csökkentést« is produkáltak, amikor a ciklus végén Surányi György MNB-elnök javaslatára »belföldivé forintosították« (2000 Mrd forint) a Nemzeti Bank »0-s adósságát«, jelentős kammattal is megterhelve ezáltal az állami költségvetést. Egyfajta egyoldalú forint-konvertibilitás jogszabályi és technikai megteremtésével az »államadósság« kategóriáját egzakt módon meghatározhatatlanná tették, mert az többé nem egyezik a nemzetgazdaság egészének adósságával, ami nagyobb. A pénzfolyamatok globális összegzése is megnehezült. (...) A zárszámadás jellemző adatai az alábbiak:*

- *A fizetési mérleg hiánya 1998-ban 2,3 Mrd USD volt.*
- *A fizetési mérleg hiánya 1999. első 7 hónapjában: 1,3 Mrd USD.*
- *A magyar állam belső adóssága 6.166 Mrd forint. Külső adóssága bruttó 23,2 Mrd USD, ami a GDP 50%-ának felel meg.*

Ha belátjuk, hogy az állami költségvetés kiszolgáltató az MNB-nek és a kétszintű bankrendszernek, amelyek az államkötvények révén a túl-költekező államot finanszírozzák; a bankrendszer pedig a külföldi kapcsolatokon keresztül kiszolgáltató a külföldi hitelezőknek, akkor már könnyen átláthatjuk a következő összefüggéseket:

1. *A külföldi tőke azért fektet be Magyarországon, mert hazai reálbérünk alig 1/5-e a nyugat-európainak, tehát a bérköltségek különbsége a számára extraprofit.*
2. *A magyar gazdasági növekedés (3-4%/év) 80%-át a multinacionális nagytóke hazai vállalkozásai produkálják.*
3. *A fizetési mérlegünk folyamatosan hiányos, a cserearányok meg nem szűnő romlása következtében. Termelésünk importja mindig drágább az exportnál, amit a forint meg nem szűnő leértékelése is biztosít, kifejez.*
4. *Az államadósságunkat így teljes egészében dollárban célszerű kifejeznünk, ami összességében 48,7 Mrd USD. A trükk az, hogy az adósság forintban ($\Sigma = 11.785$ Mrd forint, ami nagyjából az éves GDP!) inflálódik, miáltal automatikusan, folyamatosan nő, a munkánk pedig leértékelődik. Hozzáteszem, hogy amióta a nemzetgazdaságunk más szereplői is korlátlanul és ellenőrizhetetlenül (emlékezzünk csak: a 2001. év zárásakor potom 1 milliárd euróval tévedtek a fizetési mérleg hiányának a regisztrálásában; amely hiba „egy nagy multinacionális cég téves adatszolgáltatása folytán következett be”!) juthatnak külföldi hitelekhez, az eladósodásunk felgyorsult.”*

Érdemes néhány mondatot idéznünk is az 1998. évi zárszámadásból:

„A versenyképesség további erősödését lehetővé tette, hogy a vállalkozások jövedelmezősége tovább javult, felhalmozási saját forrásaik gyorsabban nőttek a GDP-nél. (...) Tovább enyhült az államháztartási centralizáció, és csökkent az újraelosztás. (...) A tőke menekülése átmenetinek bizonyult, a forint árfolyama újra erősödni kezdett. (...) Folytatódott az infláció ütemének csökkenése. Ehhez a világgiazi árak mérséklődése (illetőleg a cserearány-javulás) és a körültekintő pénzügypolitika egyaránt kedvező feltételt jelentett. (...) A nemzetközi környezetben több helyen válsággócok alakultak ki, megkezdődött a konjunktúra lanygulása. (...) Japán növekedési üteme egyenesen negatívba váltott. (...) Magyarországon a tőzsdéi cégek részvényei nyomott áron cseréltek gazdát, a tartós befektetők érdeklődése lanyhult, a profitkivonás felerő-

sődött, megnehezedett a nemzeti valuta árfolyamának a védelme.” – No és a lényeg: „A külföldiek kezében lévő magyar állampapír-állomány 1998 augusztusáig dinamikusan növekedett, majd a válság okozta bizonytalanság miatt hirtelen nagymértékű eladásokba kezdtek a külföldi befektetők, és csak október közepén kezdtek el újra vásárolni. Ám azóta töretlenül folytatódik az emelkedés, és december végén az állomány már elérte a 280 Mrd Ft-ot is.”

Egyensúlyi jellemzők (172–173. oldal): „A külkereskedelmi mérleg hiánya 2,7 Mrd dollárt tett ki, 567 millió dollárral többet az 1997. évinél, és lényegében megegyezett a programban számítottal. (...) A külkereskedelmi mérleg hiányának előző évihez és a programhoz képest (!) megvalósuló többletét az okozta, hogy a prognózistól eltérően a kivitel és a behozatal lényegében azonos növekedése nem következett be. A válóságban folyó áron 1 pont, összehasonlító áron közel 3 pont negatív elnyílás jött létre a behozatal »javára«.” (Nesze neked „cserearány-javulás”! Romlik az meredeken, akárcsak azelőtt.) „A folyó fizetési mérleg 1997-hez képest 1,3 Mrd dollárral romlott. Az áru-devizaforgalom szaldója közel 400 millió dollárral lett rosszabb, mint 1997-ben.”

A Fidesz-kormány regnálásának időszakában (1998–2002) a gazdaság (a GDP) a „szolid konjunktúra” jegyében, átlagosan évi 3-4%-kal növekedett. Az állam adóssága mégis jelentősen emelkedett: a belső adósság elérte a 9000 milliárd forintot. Az állam bruttó külföldi adóssága 24,9 Mrd USD; a magyar nemzetgazdaság bruttó külső adóssága pedig 32,7 Mrd USD – a Magyar Nemzet 2002. január 19-ki közlése szerint. (Az euróban megadott adatokat átszámítottam USA-dollárra az összehasonlíthatóság érdekében.) Amennyiben a – külső és belső – államadósságot *összevontan, egyetlen számmal* próbáljuk kifejezni, akkor azt kapjuk (1 USD = 277 Ft), hogy az állam összes adóssága 24,9 Mrd USD külső + 32,5 „USD” belső = **57,4** milliárd USA-dollár – szemben az 1998. évi **48,7** milliárd dollárral. Ez négy év alatt 18%-os növekedésnek felel meg (s ez még nem is tartalmazza az egyéb gazdálkodó szervezetek eladósodását, ami 7,8 milliárd dollár)...

Tekintve, hogy – szintén a Magyar Nemzet adata alapján – *a nettó államadósság 9,5 Mrd USD*, ezt a számot a bruttó államadósság összegéből kivonva adódik, hogy a valutatartalék összege (ami nagyjában-egészében 1990 óta befolyt külföldi tőkebefektetésekből keletkezett) 23,2 Mrd USD.

Ez a valutatartalék azonban *nem a magyar állam tulajdona*, hanem afféle „garanciális fedezet” bizonyos előre nem látható események, társadalmi kataklizmák (népfelkelés, forradalom, puccs, anarchia, „visszaállamosítás” stb.) esetére, amikor is a külföldi befektetők elhagyják az országot, viszik magukkal a tőkéjüket – legalábbis készpénz (visszavásárlás, kártalanítás díja az állam részéről) formájában. Ilyenformán a külföldi befektetések egyfajta letétnek (betétnek) is tekinthetők, amelyek összegét adott esetben az állam köteles visszafizetni. Ha ez így van, akkor tulajdonképpen a valutatartalék (a külföldi betét) is egyfajta speciális „államadósság”, amely után az állam nem éves kamatot fizet dollárban a külföldnek, hanem amely profitot termel (mint működő tőke), amit persze a befektetők, zömmel dollárban – ki is visznek az országból. A magyar állam összes adóssága így $57,4 + 23,2 = 80,6$ milliárd USA-dollár, amely *külső és belső adósságból, valamint a külföldi befektetések garanciális letétjéből (valutatartalékból) áll*. Ezt az összeadást annál is inkább megtehetjük, mivel az ún. belső adósság (mint a vásárolt államkötvények ellenértéke) túlnyomó részben szintén effektíve külföldi (multinacionális) cégekkel szemben áll fenn, amelyek történetesen Magyarországon, forintban működnek és gazdálkodnak, ám a profitjukat úgymint valutában repatriálják. Márpedig ismeretes, hogy a magyar gazdaság 80%-ban az itt tevékenykedő multik gazdasági tevékenységével egyenlő...

Amennyiben az államadósság összesen 80,6 Mrd USD, továbbá ehhez jön még az egyéb gazdálkodó szervezetek külföldi adóssága, ami 7,8 Mrd USD – megállapíthatjuk, hogy nagyjában-egészében **88,4 milliárd dollárra** rúg az a tőkeösszeg (hitel, kölcsön, betét, portfolió, kötvény stb.), amelynek a profitját minden évben teljes egészében ki is vihetik Magyarországról. Ha átlagosan 8-10%-os profitrátával (kamat-jövede-

lemmel) számolunk, akkor beláthatjuk, hogy kb. **8 milliárd USA-dollár/év** kamatot fizetünk a multiknak. De az is átlátható, hogy a 80,6 Mrd USD államadósság éves kamata is kb. 7,3 Mrd USD, ami (277 forinttal számolva) több mint 2000 milliárd forintot tesz ki – „csak” ennyi, közel 40% az állami költségvetés évi kamatterhe...

Ez azt jelenti, hogy ennyi adót – 2000 milliárd forintot – mindenképpen be kell „szedni” az állampolgároktól, hiszen ez az összeg „automatikusan” az állam hitelezőit illeti meg, minden évben. És akkor még nem történt semmi; az állam nem működött, nem fordított egy fillért sem szociális, egészségügyi és egyéb juttatásokra, nem finanszírozott és nem támogatott semmit, csak kamatot fizetett a külföldnek, a multiknak, azért, mert befektettek nálunk.

Nem lehet csodálkozni, ha a fizetési mérleg tartósan deficitese, ha az állam adóssága (külső, belső stb.) állandóan nő, hisz az adósság törlesztésére már nem is futja; örül, ha az éves kamatokat valahogyan kifizeti! A kamatköltség 2000 milliárd forintos összege egyébként minden egyes (mind a 10 millió!) állampolgárra évi 200 000 forint terhet ró, ami azt jelenti, hogy egy négytagú családtól évi nettó (tehát adózottan) 800 000 forintot vesz el az állam kamatfizetési kötelezettsége – tehát „ennyivel kell többet dolgozniuk” annál, mintha „csak” a megélhetésüket kellene fedezniük. Ebből könnyen érthetővé válik aztán az is, **miért marad mindig csak ígéret a pártok választási ígérete az adók jelentős csökkentése:** mert nem lehet csökkenteni...

Az adósságteher évről évre tovább nő, ami viszont egyre meredekebben tovább növeli a kamatfizetési költségterheket is – ez az adósságspirál.

Egyszer az adósságot is vissza kellene fizetni, ami majdnem lehetetlen.

Eddig a történet, itt tartunk ma – 12 évvel a rendszerváltás után.

3. ÖSSZEFOGLALÁS: A RENDSZERVÁLTÁS ELŐZMÉNYEI

3.1. GAZDASÁGI TÉNYEZŐK – AZ ÁLLAM ELADÓSODÁSA

Miután a történetet elmondtuk, térjünk vissza az elejére, és próbáljuk meg rekonstruálni a történeteket. Tárjuk fel a fontosabb kauzális összefüggéseket, és szűrjük le a szükséges következtetéseket: *mi vezetett el idáig?!*

Induljunk ki abból, hogy – noha a központosított gazdaságirányítás (az ötéves tervek) csődje már 1980 tájékán eléggé nyilvánvaló volt – a reformkommunista párt- és állami vezetés gazdasági fellendülést, konjunktúrát és jólétet ígért a társadalomnak még akkor is, amikor már (1982-től) javában folyt a külföldi (elsősorban világbanki) kölcsönök megalapozatlan, igazából *fedezet nélküli* felvétele, tehát Magyarország tudatos eladósítása! A rend urai ugyanis pontosan tudták, hogy a hitelként beáramló dollármilliárdok nem a gazdaság felvirágzását, hanem visszafordíthatatlan eladósodását fogják eredményezni. A „tudatosságot” legalábbis az alábbi öt motívum bizonyítja:

- A hitelfelvételek minden népi legitimitás, országgyűlési jóváhagyás nélkül zajlottak (s zajlanak a mai napig is). Az ország állami költségvetése (mint cash flow) tartalmazza ugyan a kölcsönök, az eladósodás kamatkiadási következményeit (mint növekvő folyó kiadásokat), ámde mégsem lehet az egész nemzetgazdaság működését megrengető nagyságrendű hitelfelvételeket normális, hétköznapi pénzügyi tranzakcióknak tekinteni.
- A milliárdos összegű dollárhiteleket kezdettől fogva a Magyar Nemzeti Bank (ráadásul a maga nevében, mint állam az államban) vette fel, illetve intézte teljes körűen, amely Nemzeti Bank nem tartozik a mindenkori kormány (az állami költségvetés gazdája) felügyelete alá, független attól, s így mindezen tevékenységéért csak az Országgyűlésnek tartozik felelősséggel. Az MNB tehát „kész helyzet elé” állította a kormányt.

- A hitelfelvételek (vagy az import áruhitelei) egyáltalán nem a lakosság fogyasztásának javítását szolgálták, de még csak nem is olyan produktív beruházások finanszírozását, melyektől az exporttermelés fokozását, a versenyképes termelőalapok bővülését lehetett volna várni. A hiteleket túlnyomó részben *olyan, hosszú megtérülési idejű infrastrukturális vagy improduktív fejlesztésekre* (távközlésihálózat-építés, útépítés, hivatalok és irodaházak építése, közlekedés, honvédelmi célú beszerzések stb.) fordították, amelyek gyors és közvetlen visszatérülése sohasem várható.
- Kétségtelen, hogy a szocialista állam vezetői a saját szempontjukból, *két rossz közül* választhattak: vagy bejelentik a rendszer politikai és pénzügyi csődjét, már az 1980-as évek elején, vagy „*a menekülés előre*” jelszó égisze alatt, eladósítva az országot a fejlett Nyugatnak igyekeznek saját uralmukat fenntartani, és minél „kényelmesebben berendezni” az utolsó éveket. Ez utóbbit tették, a hitelezők hallgatóságos beleegyezésével.
- A népet (az 1980-as években még „*nép*” – ma már „*polgári*” lakosság) az állam az eladósodás teljes, több évtizedes folyamatáról egyszer sem tájékoztatta, a rendszerváltás 1990-ben bekövetkezett pillanatáig, amikor is Németh Miklós (rendszerváltó, reformkommunista) miniszterelnök kihirdette, hogy Magyarország külső államadóssága 20,5 milliárd USA-dollár. A diktatúra tehát mindvégig eltitkolta az ország valós gazdasági helyzetét a nép elől, s kész helyzet elé állította az első szabad választás után a hatalmat átvevő demokratikus Antall-kormányt is.

A jelen tanulmányom – mivel a címe: *A magyar rendszerváltás tizenkét évének politikai gazdaságtana* – keretei között nem foglalkoz(hat)om részletesebben a kor politikai elemzésével (ez egyébként is inkább egy szociológiai-politológiai dolgozat tárgya lenne), azonban a „politikai gazdaságtan” jelzős szerkezet „kötelezővé teszi” **a tudatosság kimondását**, hiszen egyfelől az „öszönös cselekvés” pusztá feltételezése is képtelenség egy mérnöki pontossággal előre megtervezett folyamat esetében (hi-

szen pontról pontra máig minden éppen úgy történt, ahogyan „a rendszer-váltók” azt kigondolták!) – másfelől a tudatosság kiiktatásával *viszszamenőleg érthetetlenné és értelmetlenné válik az egész történet*, az előkészítő munka összes fontos mozzanata.

Általános és középiskolai (sokszor még egyetemi!) tanulmányai alapján is – különösen a marxizmus máig ható *és mindent átható* ideológiája és terminológiái szerint – azt gondolhatná az átlagember, hogy a történelem, a társadalmi haladás amolyan tudattalan folyamat, mint amilyenek az öntudat nélküli természet „vakon ismétlődő” folyamatai is látszanak. Azt tanultuk ugye, hogy *egy adott termelési módon belül* évtizedeken, évszázadokon át fokozatosan, szinte észrevétlenül (a háttérben) zajlik a termelőerők, a technika szakadatlan fejlődése, mennyiségi felhalmozódása, ami minőségi változáshoz vezet; a megnövekedett termelékenység mintegy kikényszeríti a termelési (tulajdon- és elosztási) viszonyok hirtelen megváltoztatását. Az uralkodó osztály (pl. rabszolgatartók) *már nem képes* a régi módszerekkel kormányozni; a nép, a tömegek pedig *már nem akarnak* a régi módon élni, így kitör a forradalom, amely mint ösztönös, spontán lázadás (népfelkelés) elsöpri az irányításra alkalmatlanná vált hatalmat és hatalmi elitet, majd, már a megtisztulás után, tudatosan felépíti az új társadalmi (pl. feudális) rendet, amely egy új, hosszabb periódusra biztosítja a konszolidált fejlődés anyagi és egyéb feltételeit. A tanultakból az „a lényeg”, hogy ***mind a mennyiségi felhalmozódás (az evolúció), mind a hirtelen bekövetkező minőségi változás (a revolúció), spontán folyamatok eredményei, a tudatosság legfeljebb az új rend megteremtésében, a konszolidációban lép elő***”.

Ez a történelmi tétel még Marx és Engels korában (koráig) sem volt minden probléma nélkül bizonyítható, illetve feltétlenül igaz – bár kétségtelen, hogy *a látszat* igazolni látszott a marxista tanokat. Ám Lenin színre lépésével a történelem addigi „gyakorlata” gyökeresen megváltozott; az oroszországi „Nagy Októberi Forradalom” tudatosan, *szinte előre megírt tudományos elmélet és gyakorlati forgatókönyv alkalmazásával* döntötte meg a cári hatalmat azzal a hivatalosan deklarált teleologikus

céllal, hogy felépítse „az osztály nélküli” társadalmi rendet. Tették ezt ráadásul – „a leggyengébb láncszem elmélete” alapján – egy olyan történelmi időpontban, amikor a helyzet Oroszországban egyáltalán nem érett meg *a forradalmi rendszerváltásra*, hiszen a kapitalizmusnak még csupán a csírái voltak meg – nemhogy nem a kapitalizmus klasszikus *tőkés-munkás ellentéte* jellemezte a viszonyokat, hanem sokkal inkább egyfajta „túlérett feudalizmus”, tőkés kezdetekkel...

A kommunizmus grandiózus kísérlete persze 70 év után végül is megbukott, ám a társadalmi folyamatok előrelátó, tudatos irányításának igénye és élő technikája – tetszik, nem tetszik – a sikertelen praxis gyakorlati eredménye.

A rendszerváltás – emlékezzünk csak Orbán Viktor miniszterelnök országértékelő szavaira! – tudatosan megfontolt, előre kitervelt folyamat legvégű mozzanata volt; *a létező szocializmusról a pragmatikus kapitalizmusra való „áttérést” bizony több éves előkészítő munka alapozta meg*. Ha nem látnánk tisztán az említett folyamat minden fontos állomását, mindegyik tételes intézkedését (amelyek mind a prekapitalista viszonyok kialakulását katalizálták, segítették elő, illetve vezették be, konkrét kormányutasításra!), akkor egy józan ésszel teljességgel megmagyarázhatatlan, tendenciózus, „spontán eseménysorozat” előtt állnánk álmélkodva: *miként történhetett, hogy a kommunista diktatúra a végső kétségbeesésében, miközben foggal-körömmel igyekezett megtartani a hatalmát – a társadalmi tulajdon, a termelőeszközök privatizációja kivételével 1981 és 1989 között minden gyakorlati lépést előre megtett a kapitalizmus gyors, mielőbbi bevezethetősége érdekében?!*

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy 1981 és 1989 között két, látszólag spontán, véletlenszerű „politikai gazdaságtani” tendencia érvényesült: *az állam eladósodása és a népgazdaság liberalizációja mint feülről vezérelt folyamatok egyértelműen egy közvetlenül „kapitalizmus előtti” állapotot hoztak létre; a kapitalizmus bevezetéséhez már csak meg kellett nyomni a „rendszerváltás” és a „privatizáció” feliratú gombokat...* Ha már beláttuk az eseménysorozat nagyfokú tudatosságát és tervszerű-

ségét, be kell látnunk azt is, hogy: **az állam eladósodása, a népgazdaság liberalizációja** – természeti hasonlattal élve, mint a zajló folyó vízének vad, egyre gyorsuló rohanása a vízesés felé –, **illetve a majd 1990-ben megvalósuló rendszerváltás és a privatizáció szervesen összefüggnek egymással, ugyanannak a megtervezett folyamatnak a részei: az előbbi kettő a szükséges, de nem elégséges feltétele az utóbbi kettőnek.** Ahhoz, hogy a szocializmusból kapitalizmus lehessen – privatizálni kellett a termelőeszközöket. A társadalmi tulajdont azonban csak a halódó szocialista állam – mint a tulajdon „kezelője” – felhasználása révén lehetett kampányszerűen privatizálni; ennek érdekében tehát **eladósították az államot**, amely így fokozatosan elveszítette a politikai függetlenségét...

Most már érthetővé vált, miért beszélünk *eladósodás helyett eladósítástáról*. Ugyanazon okból, amiért Orbán Viktor miniszterelnök az országot értékelő beszédében *rendszerváltás helyett rendszerváltoztatásról* beszélt...

3.2. KÜLPOLITIKAI ELŐZMÉNYEK – CSILLAGHÁBORÚS FEGYVERKEZÉS

A XX. század történelmében egyáltalán nem ment ritkaságszámba, amikor egy adott országon belüli (pl. az orosz forradalom) vagy világpolitikai erők megpróbálták átrajzolni valamely társadalom belső szerkezetét, vagy éppen az egész földgömb politikai térképét. Emlékezetes például, hogy az I. világháborút követő trianoni békeszerződés „büntetésből” megfosztotta Magyarországot eredeti területe és lakossága közel kétharmadától. De épp ilyen emlékezetes az is, amikor a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés Magyarország nyugati határainál húzta meg *a két világrendszer politikai választóvonalát*: a német „Anschluss”-szal annektált Ausztriát a nyugati, Magyarországot pedig a keleti életmód részévé tette, előre megpecsételve ezzel a két ország közötti gazdasági és társadalmi fejlődés különbségét, legkevesebb a következő 50-60 évre... Úgy is mondhatjuk, hogy az elmúlt század története sokkal inkább a globális világ- és társadalomszervezés első, kísérletező szárnypróbálgatási jegyében

telt el, egyszer s mindenkorra megszüntetve a társadalmi fejlődés folyamatainak korábbi spontaneitását.

Az Atlanti Szövetség (a NATO) vezető tagországai, de elsősorban *Ronald Reagan elnöklésével* az Amerikai Egyesült Államok részéről az 1980-as években nyilvánvalóan tudatos törekvéssé vált „a Gonosz birodalmának” „szalonképessé” tétele, demokratizálása, illetve ha ez nem lehetséges – tönkretétele. Ebben az időben a Szovjetunió ugyanis gazdaságilag kezdett megrokkanni, politikai értelemben pedig gyors erjedésnek indult. Félő volt, hogy amennyiben a problémáit, kvázi magára hagyatva, „*belső önfejlődés*” révén kényszerül megoldani, ismét a bolsevik párt kemény magja, sőt, a hadsereg tábornokai határozhatják meg „a konszolidáció” irányát, ami pedig a világháborús veszély felerősödéséhez vezethet. Egyidejűleg két, azonos célú „mentő folyamat” indult meg – egy belső és egy külső. *Gorbacsov*, az új főtitkár – felvilágosult gondolkodó és államférfi lévén – *meghirdette a reformkommunizmust, amelynek a két legfontosabb jelszava: nyilvánosság (glasztnosztj) és átalakítás (peresztrojka) volt.* (Ugyanezek a jelszavak nálunk „egy lépésben, azonnal” a rendszerváltáshoz vezettek, a Szovjetunióban előbb gazdasági és politikai összeomlás következett, amit az államszövetség széthullása követett.) *Az USA szenátusa a 80-as évek elején nagyszabású csillagháborús fegyverkezési tervet fogadott el, és a kormány neki is látott annak megvalósításához. Ennek lényege egy olyan elektronikus űrpajzs felépítése és rendszerbe állítása volt, amely a világűrből észleli, jelzi akármilyen el-lenséges támadó rakéta kilövését, és haladéktalanul automatikusan gondoskodik a rakéták visszairányításáról a kilövés helyére – „vissza a feladónak” alapon.* A korabeli krónikák szerint a Szovjetunió – amely kezdettől fogva fejvesztve tiltakozott a rendszer felállítása ellen – eleinte kétségbeesetten megpróbálta felvenni a szükséges „kontra-fegyverkezés” ütemét, ám az erőforrások, az utolsó tartalékok mozgósítása következtében a gazdasága összeroskadt. A külső csillagháborús fenyegetés, illetve a belső reformok eröltetése együtt „érte el” a kívánt hatást: széthullott „a Gonosz birodalma”, a Szovjetunió...

A központi (moszkvai) utasítások megszűnésével lehetőség nyílt a varsói szerződés felosztatására, Németország újraegyesítésére, valamint arra, hogy a nyugati világ jóval keletebbre tolhassa ki a szabadság keleti határait, amint a Vörös Hadsereg kivonul (1990) a megszállt Magyarországról is.

Nagyjából ez a kedvező külpolitikai körülményrendszer alapozta meg a magyar „rendszer váltás” megvalósításának a lehetőségét; amint azt Orbán Viktor miniszterelnök mondta: „... *hogy bátor politikai vállalkozók lelkes kis csapata megváltoztathassa a rendszert; hogy véget érjen a múlt, és végre elkezdődhessen a jövő.*”

3.3. BELPOLITIKAI ELŐZMÉNYEK – A REFORMKOMMUNIZMUS BUKÁSA

Mint már említettem, a gorbacsovi reformtörekvések Magyarországon is követésre találtak, bár nálunk „a rendszer átépítésének törekvése” koránt sem párosult azonnal a vezetés igazmondásra irányuló igyekezetével. Mint visszaemlékezhetünk rá: a magyarországi reformkommunizmust végül is kibontakoztató *Németh-kormány* mindenekelőtt a külföldi diplomáciával volt elfoglalva: gyűjtötték a jó pontokat (pl. a „disszidens” keletnémetek békés átengedése a határokon stb.) önmaguk minél sikeresebb elfogadtatása és hatalmuk remélt átmentése érdekében. A belpolitikában a zűrzavar honolt. Legfőképpen egyrészt azért, mert a szovjet csapatok még nem vonultak ki az országból, másrészt azért, mert a reformkommunisták sokáig két vasat tartottak a tűzben – latolgatták az esélyeiket: *átadják-e a hatalmat a többpárti demokráciának vagy sem.* Végül a Németh-kormány időszakának végén (1989) az MSZMP kivonult a munkahelyekről, feloszlatta önmagát, és átalakult Magyar Szocialista Párttá, a Németh-kormány pedig kiírta az első szabad országgyűlési képviselői választásokat 1990 tavaszára.

Mindezek a politikai események a keleti blokk minden országában, Magyarországon is azt a reményt keltették, hogy az egypárti diktatúra megszűnt, s ez egész Kelet-Európában a kommunista reformkísérletek

végső bukását jelenti, ami a plurális és szabad, parlamentáris, polgári demokrácia kezdete.

A későbbiekben – 1990-től 2002-ig, napjainkig – sajnos kiderült, hogy a régi meggyőződés, mentalitás, módszerek és gyakorlat *a reformkommunizmus bukásával nem múlt ki, csak mint kriptokommunizmus* kísért tovább...

3.4. AZ ADÓRENDSZER EU-KONFORM REFORMJA 1988-BAN

E pont és a következő tartalma szintén meggyőző bizonyíték arra, hogy a magyar rendszerváltás gondolata egyrészt már jóval 1989–1990 előtt is felmerült, másrészt arra, hogy a tőkés gazdasági-társadalmi szisztémára való áttérés elképzelése szükségszerűen párosult az Európai Unióba (korábban még Európai Gazdasági Közösség: EGK) való belépésünk koncepciójával, természetesen csak akkor, ha a KGST már feloszlott.

A Pénzügyminisztérium szakorientált (direkt erre a feladatra specializált és felállított) munkacsapata már 1986–1987-ben kidolgozta az új adórendszer koncepcióját – s *Békesi László pénzügyminiszter elnöklő irányításával, Kupa Mihály főosztályvezető effektív vezetésével* „kulcsra készen” meg is oldották a bevezetés minden legkisebb gyakorlati részproblémáját is. 1987-ben a munkacsapat „utazó PM-misszióvá” alakult, s beutazván az egész országot, tematikus konferenciákat tartottak, ahol egyrészt „betanították” az állami vállalatok és intézmények pénzügyi és számviteli alkalmazottait az új adórendszer bevezetésével, alkalmazásával kapcsolatos gyakorlati tennivalóikra, másrészt népszerűsítették az új adórendszert a vezetők előtt.

Az új adórendszert 1988. január 1-jétől teljes körűen be is vezették, ami a gazdálkodó, a költségvetési és az egyéb szervezetek számára rendkívüli problémákat okozott mind a szakvezetői/szakemberi ellátás terén, mind a vállalati információs/informatikai rendszerek átalakításában, legfőképpen azonban az áralkalmazásban, illetve a fogyasztói árak képzésében. Az új adórendszer bevezetését – amennyiben a magyar népgazdasá-

got olyan egységes, önmagában zárt és független rendszernek tekintjük, amely csak „input-output modellként”, a külkereskedelmi export-import forgalommal kapcsolódik más, külföldi gazdaságokhoz, és 1988-ban még éppen ilyen is volt! – lényegében semmi nem tette promt szükségessé. Formálisan azzal indokolták a bevezetést, hogy „*Most már épp itt az ideje alkalmazkodnunk a fejlett tőkés országok modern adórendszeréhez – ami náluk hibátlanul működik, az nekünk is pont jó lesz!*” **De vajon ez volt a valódi ok?!**

Vizsgáljuk meg közelebbről, miből is áll, miben más az új adórendszer!

Első ránézésre az a dolog lényege, hogy ***a modern állam alapvetően három adófajtából gyűjti be a költségvetés bevételeit: a gazdálkodó szervezetek nyereségéből (nyereség- vagy profitadó, ami megvolt), a kereskedelmi áruforgalomból (hozzáadottérték-adó, magyarul: általános forgalmi adó, áfa – ami teljesen új volt), illetve a személyi jövedelmek progresszív adóztatásából (szja – ami a mértékét és a progresszivitását tekintve merőben új volt).*** Az új adórendszerünk tehát alapvetően az általános forgalmi adóra és a személyi jövedelemadóra épült, megteremtve ezzel azt a lehetőséget, hogy ***a magyar áruforgalom (az árak), a személyi jövedelmek és az állami költségvetés bevételeinek főbb tényezői, elemei és képzésük kompatibilissá válják azokkal a tőkés országokkal, amelyekkel kiterjedt üzleti, kereskedelmi és más pénzügyi (pl. hitel-) kapcsolatokat folytat, vagyis hogy a gazdasági tevékenység összetevői rendre megfeleltethetők legyenek egymás számára.*** Ezt nyilván a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap – továbbá „a színpalak mögött készülődő” európai uniós csatlakozás írta feltételként elő; magyarul: Magyarország „rendszerültása” és beintegrálása az Európai Unióba eldöntött tény volt már 1986–1987-ben...

Hangsúlyozom: az új adórendszernek *semmilyen más értelme* – nem volt.

3.5. A TÁRSASÁGI ÉS AZ ÁTALAKULÁSI TÖRVÉNYEK 1989-BEN

A rendszerváltásra „készülő” pártállam nem csupán az eurokonform adórendszert dolgozta ki és vezette be jó előre (1988-ban), hanem a társadalmi tulajdont *mindenfajta tollvonás nélkül állami tulajdonná téve* (kezelői jogát tulajdonjogra váltva), a *dr. Sárközy Tamás jogász professzor* vezetésével működő munkacsoporttal kidolgoztatta az ún. *átalakulási és társasági törvényeket*, amelyeket 1989-től már be is vezettek és alkalmaztak.

Az ún. átalakulási törvény arra kötelezte az állami vállalatokat, hogy záros határidőn belül értékeltesék fel a vagyonukat valamely hites könyvvizsgáló céggel, s azután az illetékes szakminisztérium jóváhagyásával alakuljanak át *egyszemélyes, állami tulajdonú részvénytársasággá, vagy korlátolt felelősségű társasággá*. A társasági törvény meghatározta az alakítható társaságok fajtáit, az alapítás és a működés feltételeit, a tisztségviselők funkcióit és felelősségüket. A törvények hatálybalépésének pillanatától így elvileg *Magyarországon is uralkodóvá, meghatározóvá vált az egész tőkés világon (másfél-két évszázada, szerves fejlődés útján kialakult) azonos alapelvek szerint alkalmazott és működtetett egyetemes részvénytulajdon jogintézménye, annak személytelenségével együtt*. Hangsúlyozom, hogy ezeknek a törvényeknek a szakszerű kidolgozása és joghatályos bevezetése még a létező szocializmus, a reformkommunizmus utolsó éveiben történt; akkor, amikor még a valós céljukról csak találgatni lehetett, tekintve, hogy a „közelgő rendszerváltás” konkrét mibenlétéről az átlagembereknek a leghalványabb fogalmuk sem volt. A törvények legalábbis a következő célokat szolgálták, illetve valószínűsítették meg:

- Előkészítették a társadalmi tulajdon átalakítását első lépésben az állam mint „egyszemélyes tulajdonos” részvénytulajdonává, ami később minden privatizációs tranzakció elsődleges alapfeltételének bizonyult. E lépéssel tulajdonképpen a szocialista pártállam – még jóval az átalakulás(a) előtt – kisémmizte a magyar társadalom minden egyes tagját, a népi tulajdon „össztársadalmi” tulajdonosait, mert egy jogszabályi trükkel, tájékoztatás nélkül elvette tőlünk a működő tő-

két, melyért „közmegegyezésem alapon” évtizedeken át dolgoztunk alacsony bérért, hogy utolérjük a kapitalizmust.

- Innentől kezdve a rendszerváltó állam (amely minden tekintetben az előző állam „jogfolytonos jogutódjának” bizonyult) akkor, úgy és annak adta el, illetve „privatizálta” a korábbi társadalmi tulajdonunk bármelyik darabját, amikor, ahogyan és akinek csak akarta, a megkérdezésünk nélkül. Ami utóbb, 6-8 éven keresztül a valóságban pontosan így is történt meg.
- Ám nem csupán arról volt szó, hogy a szocialista állam „elvette tőlünk” a társadalmi tulajdonunk tulajdonjogát, hanem arról is, hogy az „ebül szerzett” tulajdonjogáról saját maga is készségesen, előre lemondott, hiszen az állami vállalatok kötelező társasággá alakítása csak egyetlen „értelmes” célt szolgálhatott: a majdani (a szinte azonnali), teljes körű privatizációt. Tekintve, hogy – a kapitalizmusban különösen! – annak van, és akkora „hatalma”, aki, és amekkora vagyoni felett rendelkezik, megállapíthatjuk, hogy a szocialista állam vagyoni vonatkozásban is jó előre és önkéntesen lemondott a hatalomról a rendszerváltó állam javára. Éppúgy, mint saját vagyonáról – privatizáció révén – a majdani külföldi befektetők javára...
- Mindazonáltal a legfontosabb mozzanatnak mégis azt a jogharmonizációt kell tekintenünk, amely – hasonlóan az új adótörvények által megteremtett eurokompatibilitáshoz – Magyarországot potenciálisan bekapcsolta az egyetemes részvénytulajdon tőkés világrendszerébe, hogy aztán a jogi kereteket, formákat valóságos tartalommal is megtöltve, annak szerves részévé integrálja nemzetgazdaságunkat. Az átalakulási és a társasági törvény bevezetése tulajdonképpen ***maga volt a rendszerváltás***, a többi már csak szükségszerű következmény.

Nyilvánvaló, hogy a rendszerváltás mint politikai metamorfózis elsősorban gazdasági hatalmi célokat szolgált: fel kellett törni a szocialista társadalmi tulajdon mint „jogi kemény dió” csonthéjas burkát. A politika – mint tudjuk – a sűrített gazdaság. A jogi és a gazdasági hatalomváltást követte a politikai...

3.6. SPONTÁN NÓMENKLATÚRÁS PRIVATIZÁCIÓ 1988-TÓL

A politikai rendszerváltást – ma így mondanánk: *rendszerváltoztatást* – tehát megelőzte annak céltudatos, tervszerű és megfontolt *jogi és közgazdasági* előkészítése, ami persze feltételezi, hogy a hatalomváltás jóval korábban már eldöntött tény lehetett. Akik az új adórendszer, illetve az átalakulási és a társasági törvények bevezetését 1986 táján elhatározták, csak biztosra mehettek, hiszen ilyen horderejű változtatásokat kizárólag a folytatás, a következmények tökéletes ismeretében hajthattak végre, tehát pontosan tudták, mi következik majd 1990-ben, illetve közvetlenül a rendszerváltás után. A jövőkép tehát már a 80-as évek közepétől nagyjából ismert lehetett, de csak szűk, exkluzív (reformkommunista) körben. Ez a kör céltudatosan készült a rendszerváltásra, arra, hogy a maga javára fordítsa az előnyöket, de legalábbis az információ, a tudás monopóliumát...

Emlékezzünk csak vissza! Amikor 1988-ban az állam bevezette a személyi jövedelemadót (az szja-t), akkor ez első körben *a munkabérek és egyéb kereseti elemek (pl. prémium) ún. „bruttósítását”* involválta, illetve tette szükségessé. Akik közel voltak a tűzhöz, többet bruttósíthattak maguknak, így sokkal jobban jártak, mint azok, akik nem voltak a rendszer kitüntetettjei. Valahogy így volt ez az „állami” vagyon privatizációjával is... Ha kicsit belegondolunk a következő „jogi” időrendbe, mindjárt látjuk: valami nincsen rendjén!

- 1988: az új adótörvények bevezetése;
- 1988: a spontán nómenklatúrás privatizáció „kezdeté”;
- 1989: az átalakulási és a társasági törvények bevezetése;
- 1990: hivatalos gazdasági és politikai rendszerváltás, új kormány;
- 1990: a szovjet megszálló csapatok végleges kivonulása;
- 1990: az Állami Vagyonügynökség felállítása;
- 1990: az állami vagyon állami privatizációjának megkezdése;
- 1992: a privatizációs törvény hatályba lépése.

A következő konzekvenciákat vonhatjuk le.

Az új adótörvények bevezetése után a párt- és állami irányítás bennfentesei már pontosan tudták, hogy a reformkommunizmus utolsó kísérletei is megbuktak, kudarccal végződtek. Azt is tudták: hamarosan jön a kapitalizmus... Ami a legszembetűnőbb az idősorból, az az, hogy ***a spontán privatizáció már megkezdődött a reformkommunizmus utolsó két évében, akkor, amikor még a rendszerváltás nem történt meg, s nem állhattak még fel a hivatalos „állami privatizáció” szervezeti és jogszabályi keretei sem.*** Külön érdekesség, hogy „a spontán vagyonszerzés folyamatának már megindult sodra”, a jogi szabályozás nélküli privatizációs gyakorlat hevülete eleinte magával ragadta az alig megalakult Állami Vagyonügynökséget is, hiszen már két éve hivatalosan folyt az állami vagyon kampányszerű állami privatizációja is, mire megszületett a tevékenységet szabályozó törvény!

A spontán privatizáció lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy ***„az állami tűz közelében munkálkodó” bennfentesek, a nómenklatúra tagjai előre kiválasztották, kiválaszthatták maguknak azokat a vagyonrészeket, amelyeket mint kommunistákból lett tőkésék „a privatizáció során” saját maguknak, a saját tulajdonuknak kívántak megszerezni.*** Nyilvánvaló, hogy ez a kétszeresen is illegitim reformkommunista „elővásárlási jog” mindenekelőtt azokat a személyeket „illette meg”, akik, mint a letűnőben lévő rendszer odaadó hívei, jelentős szolgálatokkal vívhattak ki politikai elismerést, s ezáltal váltak bennfentessé az állami vagyon önprivatizációjára irányuló trükkök menedzselésében is. Volt, akinek kft.-t alapított az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat – volt, akinek állami részvénytársaságot a Pénzügyminisztérium. Volt, aki nagy értékű ingatlant, irodaházat, palotát szerzett magának, volt, aki komplett vállalatot olyan bankhittel igénybevételeivel, amivel soha egyetlen saját forintját sem kockáztatta...

4. ÖSSZEFOGLALÁS: A RENDSZERVÁLTÁS KÖVETKEZMÉNYEI

4.1. AZ ADÓSSÁGSZOLGÁLAT JOGFOLYTONOS ÁTVÁLLALÁSA

A kelet-európai volt szocialista országok államainak mindegyike más és más pénzügyi helyzetben élte meg *a rendszerváltás pillanatát*. A lengyelek például már az 1970-es és 1980-as években végigélték „az államcsődöt”, s igaz, hogy rettenetes áldozatok (szinte „háborús” mértékű infláció, másfél évtizednyi szegénység, zuhanó életszínvonal és nélkülözés stb.) árán, de átütemezték a hatalmasra duzzadt államadósságot, sőt, a hitelezőik annak nagy részét el is engedték. A kettéváló Csehszlovákiának szintén sikerült elérnie az államadósság egy részének törlését. Romániának, amikor a Ceaușescu rendszerét 1989-ben elfújta a forradalom, nem volt dollár-államadóssága, igaz, hogy még Magyarországhoz képest is elképesztő szegénységben élt (és él még ma is) a nép, de a román állam nem vett fel hiteleket, így nem is adósodott el. A szintén szétesett Szovjetunióból kivált Oroszország sok tízmilliárd dollárnyi államadósságot örökölt a bukott kommunista rendszertől, ám ennek a nagy részét (Jelcin bábkormány-demokráciájának támogatása igen sokat ért, és sokba is került a Nyugatnak!) soha nem fizette vissza, de amit törlesztett, azt sem áruval, vagy készpénzben, hanem arannyal... Az orosz állam sok százmillió dollárral tartozott Magyarországnak is, amelynek a nagy részét barterügyletek keretében (elsősorban tengizi földgázzal) törlesztette, hosszú éveken át, az 1990-es években. Ezekből az ügyletekből *szintén a szocialista nomenklatura* tagjai mint újdonsült tőkés vállalkozók gazdagodtak meg...

Magyarország – amelynek egy főre jutó bruttó államadóssága a „világrekord” szintjéhez, vagyis Mexikóéhoz közelített – „eminens tanulóként” nem kért átütemezést. Az első szabad választások révén 1990-ben hatalomra került Antall-kormány felvállalta a bruttó 20,5 milliárd USA-dollár összegű adósság „jogfolytonos szolgálatát” – csak hogy biztosítsa az ország hitelképességét. Tulajdonképpen ez sorsdöntő döntés volt, a vé-

geláthatatlan adósságspirál „kezdő lökése”, első pillanata. Magyarország – amelynek akkoriban szinte nem volt valutatartaléka! – soha vissza nem térő esélyt szalasztott el, hogy kiszabaduljon a kommunista vezetés által felállított adósságcsapdából. Az esélyek azóta elszálltak. Hiába sikerült az 1990-es években a kedvezőtlen struktúrájú adósságállományt (az „örökölt” hitelek döntő hányadát magas kamattal terhelt, rövid lejáratú államkölcsönök tették ki) jóval „előnyösebb” szerkezetűre (hosszabb lejáratú, alacsonyabb kamatszintű „lakossági” és kishitelezői bankkölcsönökre) kicserélni, konvertálni, utolérni már sosem fogjuk magunkat. Csak az arányok érzékeltetése végett, emlékezzünk: az 1990. évi államadósság egy lakosra jutó összege *cca. 200 ezer forintot* tett ki; a mai, 2002. évi (belső + külső) államadósság = 57,4 USA-dollár x 277 forint : 10 millió lakos = *cca. 1.600 ezer forint* – vagyis a nyolcszorosára nőtt! Amennyiben 1990-ben az egyébként is összeomló – posztoszocialista – gazdaságot nem terheli már induláskor a folytatólagos adósságszolgálat fojtogató „plusz terhe”, akkor talán bebizonyíthattuk volna, hogy a magyar nemzetgazdaság képes megállni a saját lábán, és akár még romló cserearányok ellenére is képes önerőből visszakapaszkodni a GDP 1989-es szintjére – tartós fizetésimérleg-hiány és jelentős eladósodás nélkül...

Ehelyett maradt a titkolódzás, a nemzetgazdaság összképének rózsaszínre festése, a növekvő kamat- s adóterhek egyre képtelenebb, reménytelenebb felvállalása, „kitermelése” és kifizetése – a végtelen adósságspirál.

4.2. A KELET-EURÓPAI PIACOK ELVESZTÉSE

Magyarország nemzetközi külkereskedelmi kapcsolatait 1990 előtt döntő mértékben a KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) értékesítési relációi határozták meg, amelynek keretében a kelet-európai szocialista tagországok között kölcsönös tervben rögzített kontingensek alapján folyt az árucere bilaterális elszámolással. Mind a magyar precíziós ipar, mind a mezőgazdaság csak kisebb arányban rendelkezett olyan dollárviszonylatú

értékesítési lehetőségekkel, piacokkal (Nyugat-Európa, Közel-Kelet stb.), amelyeken a magyar áruk minősége megfelelő árfekvést volt képes kivívni. A rendszerváltás időpontjában a magyar gazdaság szerkezetváltása még éppen hogy csak elkezdődött, igazából még 4-6 évig szüksége lett volna a technológiai felzárkózáshoz a biztos piacra (védőburára), amit a KGST – egyébként minden negatívuma ellenére – nyújtani tudott...

A KGST-tagországok „közös piaca” azonban a rendszerváltással – a Varsói Szerződés, a Szovjetunió és/tehát a kommunizmus teljes körű eszmei és gyakorlati összeomlásával – egyidejűleg megszűnt működni. A tagországok egyike sem tudta, és egyike sem akarta már tovább fenntartani a kényszerű együttműködést, munkamegosztást. Ami kapcsolat, szerződés még fennmaradhatott, azt egyoldalúan felmondta az Antall-kormány. Mindez rendkívül súlyosan érintette a magyar nemzetgazdaság egészét, mindenekelőtt a gépi nagyipart, a gépipart. Totális „mélyrepülés”, általános dekonjunktúra kezdődött, amely eltartott nagyjában-egészében 1993–1994-ig. A magyar nagyipar kapacitásai döntő többségükben megrendelések s így munka és árbevétel nélkül maradtak. A korábban nemzetközi értelemben is sikeres nagyvállalatok – mint például az IKARUS vagy a VIDEOTON – adósságot adósságra halmoztak, a minimumra korlátozták termelésüket, s alapvető reorganizációra szorultak. Kétségtelen tény, hogy az elkerülhetetlen pénzügyi csőd szélén tántorgó és megfelelő értékesítési piacok hiányában a biztos tönkremenés előtt álló állami nagyvállalatok egyetlen reménye csak a mielőbbi privatizáció lehetett, ami aztán minden esetben menetrend szerint be is következett, amikor a cég üzletértéke már elérte a minimumot. Potom, legtöbbször 20-30%-os áron jutott a külföldi befektetők tulajdonába az ipar legértékesebb nagyvállalatainak a döntő többsége, s velük együtt az egész belföldi piac...

A kelet-európai piac összeomlása, a piacok szinte azonnali és teljes körű elvesztése meghatározó részben járult hozzá ahhoz a katasztrófához, amit a magyar gazdaság a rendszerváltás utáni első években átélt. A gépipar és az építőipar lényegében padlóra került; szinte a teljes kapaci-

tás parlagon hevert; a sikeres vállalatok százai veszítették el üzleti értéküket, piacaikat és teljes kapcsolatrendszerüket. Egy-két év alatt megszűnt közel másfél millió munkahely, a GDP az 1989-es szint 60%-ára zuhant vissza. Az életszínvonal a növekvő munkanélküliség és a 30% fölé felszökő éves infláció következtében néhány év alatt *két évtizednyi hátrányba* került...

4.3. A TÁRSADALMI TULAJDON ELPRIVATIZÁLÁSA

Az „elprivatizálás” műszó persze nem feltétlenül tartozik a legszebb nyelvi kifejezéseink közé, ám eléggé meghonosodott, „átment” a köznyelvetbe, s így megfelelően kifejezi, amit közölni kívánunk általa. A szó valamilyen vagyontárgy elbirtoklását, jogtalan eltulajdonítását jelenti, de hogy mégsem lehet a lopás szinonimájaként használni, annak az oka, hogy a lopást a törvény bünteti, az elprivatizálást azonban nem. Amikor az állam rájött, hogy nem ő a legjobb tulajdonos, eldöntötte, hogy a nemzeti működtetőket mindenestül – néhány ritka kivétellel – *magánkézbe adja*, s ezt ráadásul „kampányszerűen” csinálta, ami óriási mértékben megnövelte a *bennfentes pályázatok, vagyis az állami korrupció, esetenként a gondatlan vagy szándékos „tévedések”, hibák veszélyét*, ami szintén a közös tulajdon elprivatizálásához vezetett. Szigorúan elméletben persze létezik, létezhet „pozitív indíttatású”, sikeres magánosítás is, ám a magyar nemzeti működő tőke hirtelen, kampányszerű „végkiárusítása” – néhány elszigetelt esettől eltekintve – általában nem ilyen volt. Mint tudjuk, valamely vállalkozás valós értékét egyáltalán nem a mérleg aktívái, a tulajdonában lévő eszközök könyvi értéke vagy ún. újraelőállítási értéke határozza meg, hanem *az üzleti érték (ma: részvényárfolyam), ami a hosszabb időszak alatt kialakult, kiépített kapcsolatrendszer, a sikeres üzletvitel (goodwill), a piaci részesedés és az elismertség függvénye*. A kampányszerű állami privatizáció olyan időpillanatban érte a magyar állami vállalatokat, mikor üzleti értékük nemhogy a lehető legkisebb, de már szinte „negatív”, vagyis értelmezhetetlen volt. A kelet-euró-

pai piac összeomlása miatt a magyar iparvállalatok túlnyomó többsége elveszítette minden goodwilljét, üzleti értékét, emellett reménytelenül eladósodott. Az állami meghirdetésre érkező, jelentkező külföldi befektetők, pályázók ilyen körülmények között átlagosan a könyvi eszközérték 20%-át fizették meg vételárként, mely árért nemcsak a vállalat vagyona, de teljes belföldi piaca is a tulajdonukba ment át. Az „elprivatizálás” szó ilyen értelemben elrontott privatizálást jelent, hiszen az értelmes ember, ha túl akar adni portfólióján, ezt a legkevésbé akkor teszi, amikor a „részvényeinek árfolyama” nulla felé közelít! Arról már nem is szólva, miért volt szükség a rubelelszámolású piacok felmondására *közvetlenül a vállalatok privatizációját megelőzően*?! Hiszen a KGST-piacaik birtokában még komoly üzleti értékkel rendelkeztek.

De menjünk még vissza az „elprivatizálás” szónak az elbirtoklással rokonértelmű jelentéséhez! Mint ismeretes, bizonyos vagyontárgyak esetében értelmezhető jogilag „*az elbirtoklás*” fogalma, ami azt jelenti, hogy ha valaki „jóhiszeműen” bizonyos időn keresztül gyakorolja „tulajdonosi jogkört”, és az igazi tulajdonos ez ellen valamilyen okból nem protestál, megszerezheti a tulajdonjogot adásvételi szerződés nélkül, tehát vételár kifizetése nélkül is... Az elprivatizálás, az elbirtoklás „minősített alapesetei” az alábbiak voltak:

- Spontán nómenklatúrás privatizáció (pártállami-pártvezetői előjogok, mint „kvázi elővásárlási jog” érvényesítése; még jóval a törvényi szabályozás megjelenése előtt, annak teljes mellőzésével, vagy annak ellenére).
- Valamilyen bevált, standard trükk (korrupciós bankhitel, „vagyonkezelési szerződés”, privatizációs lízing, menedzsment-szolgáltatás, exkluzív hitel a privatizálandó portfólió fedezetére, a társasági törvény kijátszása stb.) alkalmazása, kivételezett belföldi pályázó vagyonszerzése céljából.
- A piacait, goodwilljét, saját tőkéjét elveszített magyar vállalat méltatlan leárazása (értéktelennek nyilvánítása) a külföldi pályázó részéről, amit „más pályázó nem lévén” az Állami Vagyonügynökség vé-

gül is elfogadott, így a befektető „áron alul” szerezte meg a vállalat és piacai tulajdonjogát.

- Mindezek az esetek nagymértékben hasonlatosak az „elbirtoklás” jogi tényállásához, hiszen a pályázók jóhiszeműségét senki nem vitatta, és a valós tulajdonos sem tiltakozott a privatizációs tranzakciók ellen. Rendkívül kevés ügylet került bíróság elé, és még kevesebb elmarasztaló ítélet született. Az esetleges korrupció vagy más bűnesetek megtörténtét visszamenőleg már szinte lehetetlen feltárni és/vagy bebizonyítani annál is kevésbé, mivel a bizonyító erejű dokumentumokat vagy „örökre” titkosították, vagy elő sem kerültek (vagy eredetileg nem is készültek ilyenek!), de a legtöbb esetben egyszerűen eltűntek. Az utókorra nem maradt más, *csak a kétségbeejtően csekély összegű privatizációs árbevétel* – mármint a vagyon eredeti üzleti vagy bekerülési értékéhez viszonyítva. (A kérdéskör bővebb elemzését a már említett második tanulmányom tartalmazza majd.) Nem csoda, ha az eredeti tulajdonos nem tiltakozott *a hűtlen kezelés büntetőjogi tényállását megvalósító* privatizációs ügyletek ellen sem – hiszen meg sem kérdezték! Az eredeti tulajdonos ugyanis *a nép, az egész magyar társadalom* volt, akit meg sem kérdeztek arról, hogy akar-e rendszerváltást vagy privatizációt, csak egyszerűen kész helyzet elé állították. De a rendszerváltó, privatizáló kormány „kész helyzet elé” állította a parlamentet is, hiszen a privatizáció már évek óta folyt, amikor jogi legitimitációt kapott a *Privatizációs törvény (1992.)* formájában. Mint emlékeztető – a privatizációt jogi értelemben előkészítő, megalapozó és elindító *Átalakulási és társasági törvényeket* még a Németh-kormány szavasztatta meg jóval a rendszerváltás előtt (1988.) a nem legitim országgyűléssel, hogy megindulhasson a spontán nómenklatúrás privatizáció... Tulajdonképpen pont ezeken a furcsa jogtechnikai aktusokon múlt, hogy *az eredetileg évtizedeken át társadalmi, össznépi tulajdonként deklarált nemzeti működő tőke „egyszer csak” állami tulajdonná vált, amit a rendszerváltó kormány azonnal privatizálni kezdett össznépi beleegyezés, illetve par-*

lamenti jóváhagyás nélkül. A nép akaratát ezekben a „féllegitim” mozzanatokban tetten érhetően nem képviselte senki. Nem volt fórum, ahol a nép a tulajdonjogát érvényesíthette volna. Utólag pedig mindenki bottal üthette a társadalmi tulajdona nyomát...

A társasági törvény ismeretében némi analógiát vonhatunk: *az ügyvezető igazgató saját hatáskörében értékesítette a társaság vagyonát anélkül, hogy a tulajdonosok véleményét megkérdezte volna a tervezett ügyletről.*

Ami ugyebár jogi nonszensz!

A kormány ugyanis csak a költségvetés (a költség) bevételei és kiadásai felett rendelkezhet; a nemzeti vagyon privatizációja *minimum országgyűlési* hatáskör. Különösképp, ha a társadalmi tulajdon sorsa a tét.

4.4. A NEMZETI IPAR ÉS KERESKEDELEM ELVESZÍTÉSE

Napjainkban (2002. május elején) a legfontosabb politikai aktualitás, hogy a távozó, leköszönő Orbán-kormány átadja helyét a Medgyessy-kormánynak; az eddigi legnagyobb kormánypárt és a legnagyobb ellenzéki párt szerepet cserélnek. Ámde az ország helyzetének átfogó értékelésekor egyetértenek abban, hogy a nemzetgazdaság kiválóan teljesít; nincs ok aggodalomra...

Az öröm „indokolt”, azzal a szépséghibával, hogy a bruttó hazai össztermék 80%-át multinacionális cégek adják, amelyek többsége teljes egészében külföldi tulajdonban van, vagyis a portfólió, a tevékenység, az alkalmazottak, az árbevétel és a költségek, a fejlesztés, az árképzés, a piaci kapcsolatok, a piac és a profit, a vagyon, valamint a menedzsment feletti rendelkezés teljes joga az övék – Magyarországnak mindebbé még csak beleszólása sincsen. A termelés és az értékesítés, a működés minden sikere a multiké. Vajmi csekély részesedést jelent a sikerből, hogy ezek az óriásvállalatok *magyar földön, magyar dolgozókkal, magyar elszámolási és adózási rend szerint, részben magyar eszközökkel és anyagokkal (energiával), magyar forinttal fizetve működnek, és magyar kis- és közép-*

vállalkozók végeznek bér munka-beszállítást a részükre. A lényeges kérdésekben ők döntenek!

A magyar nemzetgazdaság GDP-je tehát „külföldi irányítással” termelődik; ebben a mindenkori magyar államnak, kormánynak csak csekély része van.

Ha a multik termel(tet)nek – „növekszünk”, ha nem – nem... Ki is növekszik?!

A multik növekszenek – a GDP-nk csak egy szám! –, mi pedig dolgozunk...

Kétségtelen tény, hogy a mai globalizálódó világban igazából már nem sok értelme van egykor volt (talán igaz sem volt!) *szép magyar közgazdasági sikerekről* nosztalgizálni. Magyarország két év múlva talán már az Európai Unió egyik új tagja lesz; megszűnik a hagyományos megyerendszer, mint az ország megszokott közigazgatási struktúrája, és átadja a helyét az Unió regionális szerkezeti rendjének. Még néhány év – ezen történelmi távlatban nem sokat változtat a nemrég kapott pár éves haladék –, és *a termőföldünk is multinacionális tulajdonba kerül*, tekintve, hogy tőkeerő, illetve tőkés vásárlóerő dolgában a magyar gazda nincs versenyhelyzetben velük. Ami gazdasági természetű, jelentőségű ügy, az lassan kicsúszik a kezünk közül... A nemzeti büszkeség és az öntudat, a nemzeti teljesítmény „visszaszorul” a kultúra szűkebb területére, a nemzeti önrendelkezés *a régiók szervezésére és tevékenységük koordinálására, a civil élet kiteljesítésére, a kulturális hagyományok megőrzésére és továbbfejlesztésére* korlátozódik majd.

A nemzeti nagyipar és a nemzeti kereskedelem – mind a tulajdonjogát, mind a nemzeti sajátosságait, azonosságát tekintve – örökre elvesztett...

4.5. A MULTINACIONÁLIS TÁRSASÁGOK MONOPOLHELYZETE

Nem egyszerűen csak arról van szó, hogy a nemzeti működő tőkénk 1990-es évekbeli erőltetett ütemű magánosítása során „odaveszett” a szo-

cialista körülmények között felépített s felhalmozott *nemzeti ipar és kereskedelem*, hiszen egy ténylegesen szabad és független belföldi piac megteremtésével *csupán idő kérdése lenne*, mikorra épül fel újra – immár az igazi! – nemzeti ipar és kereskedelem. Valójában a megújulás esélye is elveszett, mert:

- A belföldi piacunk *nem szabad és nem független*, hanem egy a multinacionális óriásvállalatok által integrált és uralt globális világpiac része.
- A magyar belföldi piacon működő magyar nemzeti vállalkozások tőkeerő tekintetében nem vehetik fel a versenyt a multinacionális társaságokkal, az értékesítési árakat így az utóbbiak határozzák meg.
- A piacunkon nincs esélyegyenlőség; a magyar állam a multikat a legkülönbélebb preferenciákkal (direkt juttatások, adókedvezmények, vám szabadterület stb.) támogatja, amelyeket a hazai vállalkozások nem élveznek.

Ilyenformán a nemzeti vállalkozások még a belföldi piacunkon sem képesek versenyezni a multinacionális cégekkel, lemaradnak a versenyben, mind hátrányosabb helyzetbe kerülnek, s végül tönkremennek. Ez a kifejezetten nyílt állami kontraszelekció eleve lehetetlenné teszi a nemzeti ipar és a kiskereskedelmi üzlethálózat bármikori regenerálódását, rekonstruálását. Mint tudjuk, az állam „a tartós fizetésimérleg-hiányra van beállítva”, amit csak úgy tarthat folyamatosan kezelhető szinten, ha az évek átlagában legalább annyi külföldi befektetés (készpénztőke) áramlik be az országba, amennyi a halmozódó mérleghiány finanszírozásához (kompenzálásához) szükséges. Az államadósság így persze folyamatosan nő, ám mégis „megfelelhetünk” a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank hitelezői követelményeinek, amelyek az adósság nagyságát *arányában, a GDP-hez viszonyítva* rögzítik. Ha a bruttó nemzeti össztermék minden évben megfelelő mértékben nő, ez már önmagában megteremti a folyamatos eladósodás „további lehetőségét”, hiszen az adósság növekedése ellenére a GDP-hez viszonyított arány változatlan maradhat... Az állam emiatt kétszeresen is függ a multiktól:

- A multik tőkeereje és befektető kedve biztosítja a készpénz folyamatos beáramlását, ami a fizetésimérleg-hiány kiegyenlítéséhez szükséges.
- A multik (tőkeerejének, piaci részesedésének, profitjának, termelésének és értékesítésének) növekedése biztosítja a magyar GDP kívánatos ütemű növekedését – a „magyar gazdaság” növekedését –, ami lehetővé teszi a növekvő összegű, de szinttartó arányú külső adósság kezelését.

Nem lehet csodálkozni azon, ha a magyar állam a multikat preferálja a hazai vállalkozások támogatásával szemben, hiszen a magyar állam stabilitása – legalábbis pénzügyi értelemben – a multinacionális cégek jóindulatától függ.

A multik monopolhelyzete Magyarországon ma már a gazdasági élet, a piac minden szegmensére kiterjedő, meghatározó prioritás, ez alól bizonyos értelemben még kivétel a mezőgazdaság, illetve a termőföld tulajdona.

Az ipar és kereskedelem területén az egyeduralkodó abszolút és kizárólagos.

4.6. NÖVEKEDÉS HELYETT STAGFLÁCIÓS VISSZAKAPASZKODÁS

A „stagfláció” közgazdasági műszó, ami *a stagnálás és az infláció* szavak sajátos összevonásából származik. Ezzel a műszóval szokták jelölni azokat a viszonylag hosszabb (5-10 éves) „növekedési” periódusokat, amelyekre *a tartós dekonjunktúra és az inflációs láz* (az eredménytelen túlfűtöttség) egyaránt jellemző. A rendszerváltás utáni 12 évünk éppen ilyen szakasz... A tézist az alábbi megfontolásokkal igyekszem bizonyítani:

- A GDP 1990 környékén az 1989-es szint 60%-ára zuhant vissza.
- A GDP 1989-es szintjét csak 2001 környékén értük el újra.
- A magyar GDP-nek ma már a 80%-át a multik teljesítménye adja.

- A magyar GDP növekedése teljes egészében a multik teljesítményéből ered, hiszen a gazdaság további szereplőinek a hozzájárulása csökken.
- Ebből következik, hogy a GDP profitjának 80-100%-a a multik zsebébe vándorol, miközben „a magyar” teljesítmény a legjobb esetben stagnál, tehát átlagában vagy „nullszaldós”, vagy stabilan veszteséges.
- A rendszerváltás után az infláció „azonnal” évi 30% fölé szökött fel.
- Az 1990–1993 közötti szakaszt inflációs látszattellendülés jellemezte.
- Az 1993–1996 közötti szakaszban erős dekonjunktúra jelentkezett.
- Az 1990–1996 közötti éveket átlagosan 25-30%-os infláció kísérte.
- Az 1996–1998 közötti éveket stabilizáció és konszolidáció fémjelzte, ennek eredményeként az inflációt is sikerült évi 20% alá lecsorítani.
- Az 1998–2002 közötti szakaszban szolid konjunktúra jelentkezett – évi 3-4%-os átlagos növekedéssel –, az infláció 10-12%-os szintre csökkent, s az MNB megszüntethette a forint csúszó leértékelését is.
- A ciklus utolsó évében már ismét negatív tendenciák mutatkoztak: lassult a növekedés, és megint felgyorsult az eladósodás. Vagyis az eleinte még gyors növekedés „újból megbosszulta magát”; a fizetési mérleg pozíciói ismét romlottak, csökkent a beáramló külföldi tőke összege, s lanyhult a beruházási és a befektetési hajlam. Egyelőre „túlfűtöttségi jelek” nélkül...
- Ami az inflációt illeti, e tekintetben nem árt némi „egészséges” kétség, illetve szkepticizmus. Tekintettel arra, hogy nem csupán az államadósság GDP-hez mért százalékos aránya, hanem az infláció alacsony szintje is európai integrációs „belépési követelmény”, érthető, hogy az infláció volt az Orbán-kormány „támadásainak” egyik fő célpontja. Ebből következik, hogy az infláció évi 10% alá mérséklése nem elsősorban „az egészség” örvendetes jele, hanem sokkal inkább olyan „erőszakos intézkedéseké”, amelyekkel átmenetileg sike-

rült „a lassanként magától megszűnő infláció” látszatát kelteni. A valószínű infláció ma is legalább 10-15%-os mértékű.

Stabil növekedési pálya helyett tehát a magyar nemzetgazdaság az elmúlt 12 évben egy olyan „stagflációs pályára” állt rá, amelynek ugyan lehetnek látszólag „kedvezőbb” szakaszai, de az eredendően is fennállt alapvető problémákat (a fizetési mérleg tartós hiánya, az állam külső és belső eladósodása, a monetáris restriktió és a fiskális gazdaságélénkítés ellentmondása, a túlfűtöttség inflációt gerjesztő hatása, végletes függés a külföldi hitelezőktől és a multinacionális cégek növekedésétől stb.) nem sikerült felszámolni. A nemzeti működő tőke viszont visszaszerezhetetlenül eltűnt, elveszett – akárcsak a rendszerváltás keltette valamennyi illúziónk...

5. ÖSSZEFOGLALÁS: A MEGOLDATLAN PROBLÉMÁK

5.1. POLGÁROSODÁS HELYETT VAGYONI POLARIZÁCIÓ

Magyarország a II. világháborút közvetlenül megelőzően *közepesen fejlett, erőteljesen iparosodó, polgárosodó országnak* volt tekinthető, a gazdasági fejlődés szélsőséges ellentmondásai nyilvánvaló negatívumai ellenére is. A II. világháború után az ország azonnal *szovjet megszállási övezetté* vált, s így a szovjet szuronyok védelme alatt uralomra jutott kommunista diktatúra felszámolta az összes kvázipolgári vívmányt. „Osztály nélküli” társadalmat akart létrehozni, pontosabban a munkásosztály (és a vele „szövetséges” parasztság) hegemóniáját, ami – tekintettel az alapvető termelőeszközök társadalmi(!) tulajdonára – nem tűrte el a vagyonosodó polgárság vagy a földbirtokos nagygazdák („kulákok”) működését, jelenlétét, sőt a létét sem...

A dolgozó nép (munkások, parasztok, értelmiségiek stb.) tagjai túlnyomó részben állami alkalmazottakká váltak; a parasztok nagy részét a földjükkel együtt bekényszerítették a termelőszövetkezetbe, a többieket az állami gazdaságokba tömörítették. Nem voltak többé kizsákmányoló

tőkések, csak a szocialista állam és a dolgozó nép – a termelő vagyon nélküli tömegek.

Megszűntek a polgárok és a nagygazdák, megszűnt hát a polgárosodás...

A rendszerváltás így 1990-ben egy olyan Magyarországon köszöntött be, mely közel 50 éves hátrányba került a globalizálódó világ polgárosodásával szemben. Márpedig a megbukott szocializmust csak úgy válthatta fel (újra) a kapitalizmus, ha az alapvető termelőeszközök (a nemzeti működő tőke) megint magánkézbe, praktikusán polgári kézbe kerülnek...

Polgárság azonban nem volt!

Épp ez az a sarkalatos pont, ami mutatja a magyarországi „rendszerváltás” alapvetően művi, mesterséges, nem szerves polgári fejlődésen nyugvó, felülről és kívülről elhatározott, meghatározott és vezérelt voltát, hiszen a kapitalizmust a világtörténelemben azelőtt mindig a feltörekvő, vagyonosodó polgárság hozta létre, vívta ki azért, hogy a gazdasági hatalma alapján és mellé megszerezze a vezető pozíciókat, a politikai hatalmat is. Kézenfekvő persze, hogy a rendszerváltást azonnal, mintegy „gombnyomásra” kellett (?) megvalósítani, nem lehetett (?) megvárni, amíg a nemzeti polgárság majd néhány évtized alatt kifejlődik a semmiből...! A polgárság lényege a *vagyon*, a saját tulajdonban saját profitot termelő működő tőke. Nemzeti működő tőke volt ugyan – mintegy 8000-10 000 milliárd forintnyi becsült összértékben –, de nem polgári magánkézben, hanem a rendszerváltó állam „tulajdonában”. A rendszerváltás „hirtelen felindulásból elkövetettségét” szintén jól mutatja az a nagyfokú elvi bizonytalanság, ami a vázolt probléma – *vagyon van, polgárság nincs!* – megoldása körül a gyakorlatban kibontakozott. Legalább három „szerves fejlődésszerű” megoldás kínálkozott (volna):

- Magyar nemzeti „polgárságként” elfogadni, és állami szinten hivatalosan is támogatni, legitimálni a spontán privatizációba már amúgy is „belekezdett” nómenklatúra-burzsoáziát. (Ez kisebb, 20%-os részben meg is valósult: belőlük lett a csekély létszámú „középvállalko-

zó középosztály”, miközben néhány száz „kitüntetett” milliárdos nagytőkésé avanszált.)

- A társadalmi tulajdont *tízmillió egyenlő részben*, kvázi népi részvényként szétosztani (Csehországban részlegesen történt is valami hasonló, itt nálunk csak néhány „elvetélt kísérletet” tettek a Munkavállalói Részvényvásárlási Program – MRP – amerikai mintájú meghonosítására) a valós tulajdonosok (a nép) között. Ki-ki választhatott volna: portfólióként megőrzi a részvényeit, vagy értékesíti azokat a közben megnyílt tőzsdén.
- Hivatalosan felértékelteni a nemzeti működő tőkét (annak minden egyes darabját, elemét), dönteni az állami tulajdonban maradó részekről, majd megalkotni és jóváhagyatni az Országgyűléssel a Privatizációs törvényt, végül lassan és óvatosan, fokozatosan, kizárólag szigorúan a törvényi keretek között tartva, tervszerűen megindítani a privatizációt úgy, hogy az állam által kiírt nyílt pályázatokon minden magyar állampolgár esélyegyenlőséget élvezzen a pályázó külföldi befektetőkkel. Ehhez meg kellett volna teremteni a szükséges hitelkonstrukciókat is, a törvényhez kapcsolódóan. A folyamatot 8-10 évre elnyújtva kialakulhatott volna egy erős polgári középosztály, amely így talán soha többé nem jön létre.

A rendszerváltó magyar államvezetés egyik fenti utat sem választotta, csak „gőzerővel”, kellő törvényi szabályozás nélkül nekifogott a privatizációnak.

Az egész – politikai és gazdasági – rendszerváltás alapvető ellentmondása, hogy kétségtelenül felállt valamiféle kapitalizmus, de ez (mivel nem szerves önfejlődés eredménye) *minden nemzeti jelleget nélkülöz*, de amennyiben „nemzetinek” tekinthető (értsd: spontán nómenklatúras privatizáció, 20%), úgy viszont *nem polgári, hanem posztszocialista* eredetű és tartalmú. Ám a legnagyobb probléma a 80%-os arányt képviselő működőtöke-hányaddal kapcsolatos, ami *kampányszerű, erőltetett ütemű állami privatizáció keretében, átlagosan a könyvi érték 20%-ának megfelelő áron került 1990–1996 között külföldi, multinacionális tőketulaj-*

donosok kezébe, aminek következtében a mesterségesen létrehozott magyar kapitalizmus nem szabadverseny (a belföldi piacot is multinacionális monopóliumok uralják), nem nemzeti (hanem nemzetközi, globális és multinacionális), mert nélkülözi legfontosabb szereplőjét, a magyar polgárságot, a nemzeti polgári középosztályt. Ennek hiányában a nemzetnek *gazdasági értelemben sincs* vezető ereje; a magyar társadalom nem tőkésekre s munkavállalókra, csak szerencsésekre és szerencsétlenekre – *újjgazdagokra és szegényekre* tagozódik. Társadalmunk igazi tőkésai a globális külföldön élnek...

A posztoszocialista újjgazdag elit nem felel meg az igazi nemzeti polgárság kritériumainak, mert egyfelől a gazdálkodási kondícióit, a tőkeerejét tekintve nem versenyezhet a multikkal, másfelől vállalkozó szellemét, menedzseri képességeit és mentalitását tekintve nem igazi kapitalista: a nómenklatúrás önprivatizáció portfólióját, vagy az állami költségvetés különböző tételeit élük fel lobbykapcsolatok formájában, vagyonkezelő „érzékük” mit sem javult... A volt pártállami vezetők *kapitalistaként is ugyanolyan rossz* tulajdonosok.

5.2. A HAZAI KISVÁLLALKOZÁSOK ELLEHETETLENÜLÉSE

Korábban említettem, hogy a rendszerváltás után Magyarországon egy-két év leforgása alatt *megszűnt közel másfél millió munkahely* a gazdasági csőd (az általános tőkehiány), a hagyományos kelet-európai piacok (a KGST) felszámolása, az állami vagyon privatizációja, valamint az általános pangás miatti tömeges elbocsátások, a létszámcsökkentés következtében. A mai magyar statisztikák túlzottan „derülátó”, félrevezető, tehát lényegében hamis képet festenek a munkanélküliség mértékéről, amikor a nyilvántartások alapján maximum 5-7% körülire becsülik azt. Alapos okkal, joggal feltételezhetjük, hogy a valós arány ennek körülbelül a kétszerese.

Közismert, hogy a multinacionális cégek (amelyek ma már országosan az alkalmazotti létszám legalább 70-80%-át foglalkoztatják) alapvetően

más alkalmazási feltételeket vezettek be a magyarországi vállalkozásaik, gyáregységeik stb. munkahelyein, mint amilyeneket a korábbi évtizedekben, a létező szocializmusban megszokhattunk. Ezek a változások alapvetően felforgatták a megmaradt vagy az újonnan létesített munkahelyek képesítési előírásait az „egyébként szükségesnél is” nagyobb munkanélküliséget okozva. Sok tízezer ember „vált alkalmatlanná” olyan munkakör ellátására, amelyet korábban gond nélkül betöltött. Az okok nagyjából a következők:

- A multik „legszívesebben” 25 év körüli diplomás férfiakat alkalmaznak.
- Szülőképes vagy kisgyermekes fiatalasszonyokat nem foglalkoztatnak.
- Aki valamilyen krónikus betegségben szenved, nem alkalmazzák.
- Aki elmúlt 45-50 éves, már nem talál új munkahelyet.
- Magasabb beosztásokban kötelező előírás az angolnyelvtudás.
- Szellemi munkát csak számítógép-használattal lehet végezni.
- Mind gyakoribb „alkalmazási feltétel” a vállalkozói igazolvány.

Azok a közép- és felsőfokú végzettségű középkorúak, akik az 1990-es évek elején valamilyen okból elveszítették a korábban stabil munkahelyüket, már többségében nem voltak képesek „váltani”, hogy megfeleljenek az újonnan támasztott alkalmazási követelményeknek, így munkavégző képességük ellenére az utcára kerültek, és többé már nem tudtak elhelyezkedni. Közülük igen sokan nem vállalták fel „a tartós munkanélküli sorsot”, ezért be sem jelentkeztek, hanem vállalkozói igazolványt váltottak ki, vagyis mindenfajta munkanélküli ellátás és nyilvántartás számára örökre eltűntek szem elől...

Azokat a munkavállalókat, akik a munkanélküliség (segély) helyett az önálló vállalkozást választották, vagyis hogy *önmaguk alkalmazói, munkáltatói és munkavállalói* lesznek egyszerre – *kényszervállalkozóknak* nevezzük.

Jelenleg Magyarországon *egymillió-, egymillió-kétszázézer* *kisvállalkozást* regisztrálnak, amelyek mintegy 80%-ában csak néhány (1-10) fő

dolgozik. Ezek olyan *mikrovállalkozások*, amelyek zöme a fent említett *kényszervállalkozói kategóriába* sorolható. A mintegy 300-400 ezer főnyi kényszervállalkozói réteg legfontosabb közös jellegzetességei a következők:

- Jelentős működő tőkével sem eszközök, sem készpénz formájában nem rendelkeznek, így banki viszonylatban általában nem is hitelképesek.
- A vállalkozói életmódot, üzletvitelt nem jószántukból, önként választották, csak kénytelenségből, így vállalkozói képességeik és esélyeik csekélyek.
- Folyamatos munkaellátottsággal nem rendelkeznek, csak alkalmankénti megbízásokkal, vagyis hol van munkájuk, hol „valóban” munkanélküliek.
- Tartós munkaviszonyban további alkalmazottak foglalkoztatására nem képesek, ezért a kényszervállalkozó önmaga főnöke és beosztottja.
- A legjobb esetben a minimálbért képesek biztosítani, vagy csak alkalmi megbízási díjakat. Sokan tönkrementek a minimálbér felemelése miatt.
- A legtöbbjük feje felett állandó „Damoklész kardjaként” lóg a felszámolás veszélye, mert a minimálbér után akkor is kell havi társadalombiztosítást fizetni, ha nincs munka, s így nincs árbevétel sem.
- Készpénztőke, bankhitel-lehetőség, folyamatos, stabil munkaellátottság hiányában a kényszervállalkozások vegetálnak, napról napra működnek. Komoly fejlesztési, beruházási, üzleti felfutási lehetőségük nincsen.

A rendszerváltás, a rendszerváltó kormányok tevékenységének talán az egyik legnagyobb hiányossága, tévedése, hogy *a magyar vállalkozások, a magyar kisvállalkozások támogatása, „helyzetbe hozása” helyett kezdettől, 1990-től fogva a multinacionális cégek minél gyorsabb és zökkenőmentesebb térhódítását, egyeduralkodóvá válását helyezték előtérbe.* Sőt, egyedül az Orbán-kormánynak „jutott eszébe” 2000 körül, hogy tá-

mogatni kellene a belföldi piacon a magyar vállalkozásokat azért, hogy ne szenvedjenek minden tekintetben hátrányt a multikkal szemben a saját hazájukban. De még ezek az újszerű elképzelések is elferdültek, mert a támogató törvény „kis- és középvállalkozásokra” vonatkozik, összemosva a mikrovállalkozásokat (amelyek jelentős hányada kényszer-vállalkozás!) a 100-nál is több főt foglalkoztató, több százmillió forintnyi saját tőkével is rendelkező, hitel- és fejlődőképes vállalkozásokkal, másrészt például a „Széchenyi-terv” keretében kiutalt (egyébként az állami költségvetésben kis, elenyésző hányadot képviselő) összegek jelentős része *multinacionális cégeket (!) is támogatott...*

Márpedig nem számíthat önerejéből tartós felemelkedésre az az ország, amely elsőként és legfőképpen nem a saját polgárainak, kisvállalkozóinak kezdeményezőkétségére épít, hanem arra, hogy majd a multinacionális cégek tőkeereje és teljesítménye adja a GDP növekedését. Megfontolásul idézek az USA – amely eredetileg a szabad, önálló kezdeményezések kibontakoztatása révén lett a mai világ legerősebb, független nagyhatalma – kisvállalkozásokról szóló törvényének preambulumból, amely önmagáért beszél:

„Csak a teljes és szabad verseny képes felszabadítani a piacokat, felszabadítani az üzleti életbe való belépést, és biztosítani a véleményadás, a személyi kezdeményezés növekedését és az egyéni megítélés lehetőségeit. Egy ilyenfajta versenyt megőrizni és szélesíteni nemcsak a gazdasági jólét, hanem e nemzet biztonsága szempontjából is alapvetően fontos. Csak akkor érhetjük el ezt a biztonságot és jólétet, ha bátorítjuk és fejlesztjük a kisvállalkozások meglévő és potenciális kapacitását. A Kongresszus kinyilvánított politikája, hogy a kormány a lehetőségek szerint támogassa, a tanácsadó testület pedig segítse és védelmezze a kisvállalkozások érdekeit.”

5.3. AZ ÁLLAM TEHETETLENSÉGE – A TÚLTERHELT KÖLTSÉGVETÉS

Messze vivő, rendkívül súlyos politikai következményekkel is járó örökség, hogy a nemzetállam gazdasági-pénzügyi mozgásterére erőteljesen be-

szűkült, és folyamatosan szűkül napjainkban is. Amikor a rendszerváltó állam „tollvonás nélkül” *államosította társadalmi tulajdonunkat*, majd már mint saját tulajdonát átlagosan 20%-os áron „elprivatizálta” szinte az egész nemzeti működő tőkét – akkor „még nem gondolt” arra, hogy hosszabb távon (ami már 12 év alatt is megmutatkozik!) *maga alatt* vágja a fát... A magánosítás óta ugyanis a volt állami vállalatok valamennyi hozadékát a multinacionális „privatizátorok” élvezik; az állam pénzügyi fellegterülete visszahúzódott az állami költségvetés korlátai közé. Tekintettel arra, hogy a kívánatos mértékű polgárosodás, vagyongyarapodás és jövedelemnövekedés az elmúlt 12 év során nem következett be (hiába éri el az egy főre jutó GDP-nk az európai uniós átlag közel felét, az átlagos reálbérünk alig 1/5-1/8 nagyságrendű), a lakosság adóteherbíró képessége csekély, illetve a szinte egyedülállóan progresszív és szerteágazó adóztatás sem biztosítja azt a költségvetési bevételi összeget, melyre a pazarló és eladósodott államnak szüksége van. Mint az előzőekben már említettem, az állami költségvetés egyre növekvő hányadát (ma már közel a felét) *a külső és belső adósságszolgálat kamatköltségei* emésztik fel; az állam beszed és elkölt közel 2000 milliárd forintot anélkül, hogy ezzel bármilyen hasznos hazai (belföldi) célt szolgálna...

Az állam tehetetlensége egyre nő; egyetlen útja „az előremenekülés”, vagyis hogy összecszerűen egyre több adót kell beszednie önfenntartása érdekében; folyamatos hiánnyal küzd, s a halmozott deficit mind magasabb adósságszolgálati kötelezettségeket keletkeztet. Amennyiben megpróbál pénzt pumpálni a nemzeti vállalkozásokba, hogy ezáltal önerős fellendülést gerjessen, ehhez még több adót kell beszednie, ugyanakkor ezzel valós konkurenciát is teremt a multinacionális cégeknek, ami azok investíciós hajlamát csökkenti, s ez végső soron a fizetési mérleg romlásához vezet...

Ördögi kör, melyből nincsen kibúvó, és mindez a rendszerváltás tévedésen alapuló gazdasági koncepciójának a következménye. Az állam nem képes a nemzeti vállalkozások kellő mértékű támogatására, nem képes a szociális, egészségügyi és kulturális kötelezettségeinek teljesítésére sem.

Miközben évről évre egyre több pénz költ, klasszikus funkcióit (pl. közbiztonság) is csak egyre alacsonyabb hatékonysággal képes teljesíteni.

Elszakad az állampolgárok, a tömegek érdekeinek a képviselététől.

5.4. A KÖZTEHERVISELÉS ARÁNYTALANSÁGAI

A klasszikus értelemben vett (normális) nemzetállam esetében a közteherviselés azt jelenti, hogy a társadalom közös terheit (ami közelítőleg az állam fenntartásával, illetve közösségi célú funkciói hatékony gyakorlásának a költségeivel egyezik) *a vállalkozók, a lakosok, az állampolgárok* viselik – „tehetőségük”, tehát a reális anyagi lehetőségeik arányában –, hiszen úgy illik, hogy az viselje a költségeket, aki a gazdaság működésének hasznait is élvezi... Tekintve, hogy *a gyarapodás* – akár szervezetek, akár személyek vonatkozásában értelmezzük is – *mindig a vagyon, a portfólió, a profit, az elkölthető pénzjövedelem növekedésében testesül meg*, eléggé kézenfekvő, hogy a közterheket a haszon arányában célszerű megosztani. Mint már említettem, a magyar társadalom, a lakosság, a kisvállalkozások aránytalanul magas közterheket viselnek. A termékek és szolgáltatások túlnyomó többségét 25%-os ÁFA terheli, amit a végső fogyasztó fizet meg. A személyi jövedelemadó az alacsony keresetűeket rendkívül magas kulccsal „bünteti”: a magyar átlagbért – ami cca. bruttó 100 ezer forint/hó – *már 40%-os adókulcs* terheli, pedig ez a nominálbérösszeg az európai uniós átlagnak csak kb. 1/8 részét teszi ki. Az ún. társadalombiztosítási járulékok mértéke és „változatossága” is szinte elviselhetetlen terheket jelent, sőt a fizetési kötelezettség szigorúbb, mint a személyi jövedelemadó esetében. Az egymást követő kormányok ígéreteikben mindig az adók csökkentését „szorgalmazzák”, aztán tovább bővítik az adók körét, növelik azok mértékét, és ily módon folyamatosan emelik az adóterhelést, a jövedelemelvonás állami koncentrációját. A megfelelő számítások elvégzése alapján például kiderül, hogy *az egyéni vállalkozók minden megtermelt és befolyt 100 forintnyi árbevételéből*

88 forintot közvetve vagy közvetlenül „elvisz” az állam, elkölthető nettó jövedelemként alig 12 forintjuk marad...

Magyarországon a közterhek döntő részét az állam – érthetetlen módon – a bérből és fizetésből élőkre, a kis- és kényszervállalkozókra terheli, közülük is „a derékhad”, a kiskeresetűek adják az adóbevételek jelentős hányadát. A megélhetéshez képtelenül kis összegű minimálbér még mindig 20%-os kulccsal adózik, s a nyugdíj mellett keresők pluszjövedelmének „*additív-progresszív*” adózását is csak nemrég szüntette meg az Orbán-kormány...

A gazdaság szereplői adóteherbíró képességének valós arányai alapján mindenképpen olyan adórendszerre lenne szükségünk, amelyben:

- A személyi jövedelemadó nem terheli a minimálbért, az átlagbér szintjéig lineáris, alacsony kulcsú (10-20%); s magas progresszivitással, magas kulcsokkal (akár 60-70%-kal) sújtja a sok tízmilliós éves jövedelmeket.
- Az államháztartás szükséges adóbevételeit túlnyomó részben **személyi vagyonadó és társasági profitadó** biztosítaná.

Mai „közteherviselésünk” ugyanis alapvetően aránytalan és mélységesen igazságtalan, hiszen a nemzetgazdaság működésének úgyszólván minden hasznát **a vagyonosok (milliárdosok) és a multinacionális társaságok** aratják le, miközben alig-alig vesznek részt a közterhek viselésében.

A multik *arányosan és méltányosan* vegyenek részt annak az államnak a fenntartásában, amelytől a „monopolisztikus” piacot, a kedvező működési feltételeket és a kivételes kedvezményeket kapták.

5.5. A RESTRIKCIÓS NÖVEKEDÉS ÖNELLENTMONDÁSA

Kizárólag olyan gazdasági növekedés tekinthető egészségesnek, amelyik magától, automatikusan biztosítja a stabil egyensúly feltételeit. A „stop-go” szisztéma, ami egy ún. „fenntartható növekedés” apologetikus teóriájára épül, az elmúlt 12 év során bebizonyította abszolút alkalmatlanságát.

Addig és csak azért kell *szinte patikamérleg*en „kisúlyozni” a növekedés egyensúlyi feltételeit, amíg az állam a saját létfenntartását tekinti elsődleges fontosságúnak ahelyett, hogy a vállalkozások létfeltételeit alapozná meg:

- Minden mással szemben abszolutizálja az adósságszolgálat primátusát.
- Elkerülhetetlennek tekinti a fizetési mérleg tartós hiányát.
- A mérleghiányt kizárólag a multik tőkebefektetéseivel képes ellensúlyozni.
- Képtelen kikerülni „a kamatos kamatok” adósságcsapdájából.
- Fiskális szemlélettel fokozza az adóbevételeket – kamatfizetés céljából.
- A multik érdekeivel szemben nem támogatja a hazai kisvállalkozásokat, így eleve lemond a nemzetgazdaság legfontosabb potenciális motorjáról.
- A beáramló külföldi tőke gazdaságélénkítő (túlfűtő) hatásával szemben monetáris restriktiót (lehűtő pénzkivonást) alkalmaz; lényegében a multik túlsúlyának folyamatos biztosítása érdekében mesterségesen „lefojtja” a nemzeti (kis)vállalkozások természetes gazdaságélénkítő hatását.

Az állam így nem bízik abban, hogy egy önálló, nemzeti kezdeményezésen, szabad vállalkozáson alapuló nemzetgazdaság képes lenne növekedésre, a tartós egyensúly feltételeinek egyidejű megteremtése mellett, mert attól tart, hogy *a magyar munka eleve értéktelenebb, és folyamatosan is tovább értéktelenedik* a világpiacon uralkodó „nemzetközi munkával” szemben, ezért ***az egész növekedési „probléma” megoldását a multikra bízta...***

5.6. A NEMZETGAZDASÁG NÖVEKVŐ ELADÓSODÁSA

A magyar nemzetgazdaság tulajdonképpen már az 1970-es években „belelépett” az adósságcsapdába, amennyiben *milliárd dolláros nagyságren-*

dű világbanki hitelek felvételével az infrastruktúra fejlesztésébe, produktív (profittermelő, tehát gyorsan megtérülő) beruházások helyett gigantikus projektek megvalósításába kezdett, olyanokba, amelyek kamatokkal megnövelt visszafizetésére a magyar gazdaság nem lehetett képes. Az olajárrobbanás és a külkereskedelmi cserearányok hirtelen jelentős romlása már olyan helyzetet idézett elő, ami ellehetetlenítette az V. ötéves terv (1975–1980) sikeres teljesítését, s egyszerre véget vetett az ötéves terveknek...

Az 1980-as évek elején (1982-től) az adósságcsapda – legalábbis a létező szocializmus időszakát tekintve – végleg „bekattant”. Az állam ekkor már olyannyira nem volt képes az emelkedő adósságszolgálat önerőből történő teljesítésére, hogy ***csak azért vett fel megújuló külföldi hiteleket, hogy a már korábban felvett kölcsönök kamatait ki tudja fizetni.*** A reformkommunista kísérletek, a gazdaság fokozódó liberalizálása, sőt, növekvő mozgástér biztosítása az egyéni kezdeményezés/vállalkozás számára sem javított az állam „teherbíró képességén” – végül is ez vezetett a rendszer teljes csődjéhez, majd a rendszerváltáshoz, 1990-ben...

A szakértők és az átlagemberek mind azt gondolták, hogy a rendszerváltás majd gyökeresen megold minden globális problémát, így természetesen rendezni fogja az adósságkonszolidáció megoldatlan kérdéseit is. Nem így történt! Pontosabban: ami történt, az minden negatív várakozást alulmúlt...

- Az Antall-kormány 20,5 Mrd USA-dollár külső államadósságot örökölt a Németh-kormánytól. Legalábbis *politológus történetíróink* „*utólagos diszkrét magyarázatai*” szerint vállalta fel a felhalmozott adósság „jogfolytonos szolgálatát”, hogy biztosítsa az ország hitelképességét. A gazdaság reorganizációjához, konszolidációjához ugyanis még további kölcsönökre volt szükség, amit a külföldi bankok „csak úgy” adtak, ha nem kérünk elengedést, moratóriumot vagy átütemezést.
- Érdekességként említem meg, hogy dr. Schamschula György, aki Antall József miniszterelnök személyes tanácsadója, később pedig a

kormány közlekedési minisztere volt, a Demokrata hetilap hasábjain (1997. V. 29., 22–23. oldal) „*Egy modern legenda*” címmel a következőket írja erről: „...*Azzal gyakorlatilag minden külföldi delegáció, szakember, politikai személyiség egyetértett, hogy Magyarország vállalja tovább az adósságszolgálat terheit. ... Antall Józsefet mindenképpen arra akarták rábeszélni, hogy Magyarország vállalja fel az elmúlt rendszer által felhalmozott külföldi adósságot és annak törlesztését. Ez ügyben igyekeztek a problémát elbagatellizálni, és általanosságba menő segítséget ajánlottak fel, melyek azonban soha nem konkrét formában, vagy visszahivatkozási alapként voltak megfogalmazva. Az urak féltették bankjaik és kormányaik ide kihelyezett pénzét, és az volt a fő szempontjuk, hogy az új magyar kormány az adósságszolgálat folyamatosságát és érvényét magára nézve kötelezőnek tartsa.*”

- De amint az a további eseményekből – szintén utólag – kikövetkeztethető: kellett lennie *legalább még egy kölcsönfeltételnek*, hiszen másképpen nem magyarázható meg, *miért kezdődhetett meg a spontán privatizáció még 1990 előtt, miért hagyták hallgatólagosan jóvá a rendszerváltó kormányok „a nómenklatúrás” tranzakciókat, illetve egyáltalán miért is volt szükség az „állami” vagyonkampányszerű magánosítására a megfelelő jogszabályok meghozatala előtt, továbbá a legelemibb előkészítő (pl. teljes körű vagyonfelértékelés stb.) intézkedések megtétele nélkül?*
- Ismét Schamschula György írásából idézek: „*A másik, amiben nem ilyen erős, de határozott befolyásolás volt érezhető, a privatizáció felgyorsítására vonatkozott. Éreztették velünk, hogy amennyiben Magyarország nem tanúsít renitens (sic!) magatartást az adósságszolgálat kérdésében, úgy a fejlett tőkés államok hajlandók (sic!) állami garanciával elősegíteni a vállalataiknak és a bankjaiknak a magyar privatizációba való belépését, az ide irányuló tőkekihelyezést, ami egyben a magyar nemzetgazdaság élénkítését, átstruktu-*

rálását jelentheti, s ez a csőd felé sodródó ország számára létfontosságúnak tűnt.”

- Érdekes, hogy az említett „történetírók” a nemzeti működő tőke válogatás nélküli, szinte azonnali, és 6-8 év utáni „kvázi-végeredményét” (az utolsó igazán jelentős eladások 1996–1997-ben voltak) tekintve gyakorlatilag maradéktalan kampányszerű privatizációját *nem is a kapitalista „szabadpiaci” szereplők (a tőkés réteg) „megteremtésének szükségességével”* magyarázták, hanem azzal, hogy *rendkívüli sürgősséggel bevételekre kellett szert tenni egyrészt az államadósság visszafizetése, másrészt a szinte teljesen valutatartalék nélkül maradt ország fizetésimérleg-egyensúlyának, fizetőképességének helyreállítása céljából*. Egyetlen pénzügyi forrásként, megoldásként a privatizáció kínálkozott.
- Schamschula György a kérdésről így emlékezett meg: *„Antall József természetesnek találta, hogy ha Magyarország a nyugat-európai államok közé akar integrálódni, nem léphet fel azzal, hogy a piacgazdaság alaptörvényét, mely szerint a hiteleket vissza kell fizetni, felrúgja, és ebben a meggyőződésében gyakorlatilag valamennyi pénzügyi szakember támogatta. Most, hét év távlatából is rá kell mutatnom, hogy a korábbi magyar közgazdászok részéről nem volt egyetlen számottevő vélemény sem, amely az adósságszolgálat teljesítésével szemben hangzott volna el. Az alapgondolat az volt, hogy Magyarországnak mintegy 20 milliárd dollárra becsült külső adóssága mellett (akkor) nem volt jelentős belső adóssága, és ezzel szemben a privatizálandó és privatizálható állami (!) vagyoni mértékét jelentős eltérésekkel (mivel hivatalos értékelés nem volt!), de 40-60 milliárd dollárra becsülték. ... Így tehát a leendő kormányfő előtt az a képlet állt, hogy a privatizáció révén értékesítünk 40-60 milliárd dollárnyi állami vagyont, amiből kifizetjük a meglévő állami adósságokat, és még jelentős összegű pénz marad a gazdaság modernizálására, az államszerkezet átalakítására és nem utolsósorban szociális támogatásokra. Azt hiszem, hogy nem volt*

parlamenti párt Magyarországon, amely ettől jelentősen eltérő gazdaságpolitikai koncepciót fogalmazott volna meg.”

- A rendszerváltás után (1990) „az állam rendelkezésére álló” nemzeti működőtőke valós értékére csak nagyon hozzávetőleges becslések léteztek. Az eltérések mindenekelőtt abból fakadtak, hogy a privatizálható vagyon körét minden szakértő másként határozta meg. (A Horn-kormány például olyan vagyonrészeket is privatizált, amelyeknek tartósan állami kézben kellett volna maradniuk.) Idézek Schamschula György cikkéből: ***„A privatizálandó és privatizálható állami vagyon mértékét jelentős eltérésekkel, de 40-60 milliárd dollárra becsülték. Természetesen ebbe a privatizálandó vagyonba nem értette bele az uralkodó közgazdasági felfogás azokat a privatizációs túlkapasokat, amelyeket a Horn-kormány nemzetünk sérelmére (sic!) elkövetett (energiahálózat, infrastruktúrális hálózatok, állami gazdaságok stb.).***”
- A nemzeti működő tőke (szándékosan nem *állami vagyont* írok, hiszen amiről beszélünk, az korábban *a társadalmi tulajdonunk* volt!) kampányszerű privatizációja kétségbeejtően negatív végeredménnyel zárult. Az a kormányzati koncepció, amely *a nemzeti vagyon profittermelő részének a külföldi befektetők számára történő értékesítési árbevételéből* kívánta volna finanszírozni (vö.: „és még marad is”!) a külső államadósságunk kiegyenlítését – csúfos kudarccal végződött. Ma már egyértelműen megállapítható, hogy egyrészt valójában jóval nagyobb (cca. 60-80 milliárd dollár) összértékű vagyon privatizációjára került sor, mint amennyinek a magánosítását korábban tervezték; másrészt viszont az államadósság nemhogy nem tűnt el, hanem – *mintha mi sem történt volna!* – meredeken tovább növekszik. Schamschula György minderről az alábbiakat írja: ***„Az MDF-en belül néhányan felvetettük az adósság- és részvénycsere lehetőségét, melyben azt javasoltuk, hogy a külföldi államadósság egy részét ne pénzben, hanem a magyar vállalatokban lévő állami tulajdoni hányaddal bonyolítsák le. Ennek alapján nem dollárban,***

márkában stb. kellett volna fizetni az adósságot, hanem bizonyos kölcsönök ellentételezéseként odaadtuk volna, mondjuk a Csepel Művek részvényeinek bizonyos százalékát. Ez biztos, hogy nem okozott volna kitörő örömet a nyugati hitelezőinknél, de meggyőződésem, hogy hasznosabb lett volna a privatizáció egy részét így megoldani, amellett, hogy a módszer hatékonyan csökkentette volna adósságterheinket is. ... Tehát így indult el Magyarország 1990 tavaszán azon az úton, amely hét év alatt gazdaságilag igen mérsékelte sikert hozott, hiszen a privatizálható nemzeti vagyont eladtuk, jóval nagyobb mértékben, mint ahogy azt célszerűnek és hasznosnak tartottuk volna. A bruttó külföldi adósság ma is (akkor, 1997 májusában) meghaladja az 1990-es évet, emellett hatalmas belföldi állami adósság is felhalmozódott, amelynek a terhei nyomasztóbbak, mint feltételeztük, a haszonélvezői pedig elsősorban külföldi befektetők, illetve egy szűk magyar vállalkozói réteg lett. 1998-ban az új kormánynak ezzel a realitással kell szembenéznie, és ebből a helyzetből kell kiutat találnia. Nehéz lesz.”

Nehéz lett – olyannyira, hogy nem is sikerült.

A bruttó külső államadósság növekedése 1990 óta mindössze két ízben torpant meg: először 1997-ben, amikor a Horn-kormány eladta az energiaszektort, másodszer pedig az Orbán-kormány regnálása alatt, amikor is a fizetési mérleget oly mértékben sikerült stabilizálni, hogy az adósság egy-két évig gyakorlatilag stagnált. A bruttó külső államadósságunk a kampányszerű privatizáció időszakában (illetve ellenére!) is tendenciájában folyamatosan tovább növekedett; a belső államadósságunk pedig 1990 óta nulláról 9000 milliárd forintra nőtt. A két tényezőt összevonva: *a magyar állam összes bruttó adóssága ma 57,4 milliárd USA-dollár – a nemzetgazdaságé pedig 65,2 milliárd USA-dollár, ami újból gyorsuló növekedésnek indult.* Az eddig befolyt, nagyjából 23,2 Mrd USD összegű külső befektetés áll szemben azzal az *eredeti becslések szerint* 60-80 Mrd USD összértékű nemzeti működő tőkével, ami mindenestül eltűnt... – pontosabban a multiké.

Magyarország ma sokkal nehezebb helyzetben van, mint 12 évvel ezelőtt, legalábbis a következők miatt:

- Eladható, privatizálható nemzeti működő tőkénk már egyáltalán nincs, így az adósság csökkentésére csak egyetlen forrásunk kínálkozik: a magyar munka termelékenysége. A helyzetet sajnos ehhez képest is jelentősen bonyolítja, megnehezíti, hogy ***munkánk eredménye és profitja*** („hála” a privatizációnak) ***ma már 70-80%-ban a multinacionális társaságok tulajdona; s a cserearányaink ennek ellenére is romlani látszanak.***
- A Magyar Nemzeti Bank nemrégiben megszüntette ugyan a forint csúszó leértékelését, ám hiába konvertibilis és „erős” a magyar forint, paritása 1990 óta folyamatosan romlik az USA-dollárhoz viszonyítva – a romlás az elmúlt 12 év alatt mintegy háromszoros. Márpedig a valuták paritáсарány-változásai mögött tendenciájában a gazdaságok termelékenységi, teljesítőképességbeli, növekedési erőkülönbségei húzódnak meg.
- Máig sem sikerült megtörni ***az állam fiskális és az MNB monetáris-restrikciós politikájának az ellentmondását***, amely erők és az általuk indukált pénzügyi és gazdálkodási reálfolyamatok mintha csak „szembe mennének” egymással, lerontva a közös hatékonyságot, ahelyett, hogy támogatnák egymás erőfeszítéseit a közös társadalmi célok eléréséért.
- Az állam „pénzügyi struccpolitikája” titkolja az adósságteher-probléma valóságos nagyságát, s igyekszik úgy tenni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Előremenekül, egyre nagyobb kedvezményeket biztosít a külföldi befektetőknek, a multiknak a készpénztőke-beáramlás fokozása érdekében, mert a fizetési mérleg egyensúlyát csak ettől reméli. Pedig nyilvánvaló, hogy egyrészt a tőkebeáramlás adott szintje nem fokozható (nem biztosítható) a végtelenségig, másrészt a lakosság adóteherbíró képessége is véges: nem lehet a növekvő államadósság növekvő kamatköltségeit a költségvetés

adóbevételeinek állandó növelésén keresztül a lakosságra akármeddig és akármilyen mértékben áthárítani.

Politikai gazdaságtani összefüggésben „adósságügyben” (utólag) minimum a következő koncepcionális döntések kérdőjelezhetők meg:

- a 20,5 Mrd USD *kommunista eredetű külső államadósság átvállalása*;
- az adósság kiegyenlítésének „privatizációs” megoldási terve;
- a *spontán és a kampányszerű* privatizáció gyakorlati kivitelezése;
- a fizetésimérleg-hiány „ellentételezése” *külföldi tőkebevonással*;
- a forint tervszerű devalvációja, *csúszó leértékelése*;
- a fiskális gazdaságélénkítés és a *monetáris restriktio* ellentmondása;
- az ún. „*fenntartható növekedés*”, a növekedélmélet egész teóriája.

Megfogalmazott kételyeinket teljességgel megalapozza, hogy az elmúlt 12 év alatt a magyar gazdaság *egyetlen örökölt „nyavalyáját” sem* sikerült felszámolni, ugyanakkor „nem várt” újak is keletkeztek. A számszerű adatok megdöbbentőek: ***a nemzeti működő tőke szinte teljes egészében multi tulajdonná vált, ugyanakkor az adósság három-négyszeresére nőtt.*** Ki, miből és hogyan fogja ezt visszafizetni?!

5.7. AZ ELHALASZTOTT KÖLTSÉGVETÉSI ÉS ADÓREFORM

Az előző – kicsit hosszabbra nyúlt – levezetés ismeretében már tökéletesen érthető: *miért is ódzkodnak a rendszerváltás utáni kormányok az állami költségvetés és az adórendszer teljes körű reformjától?* Nyilvánvalóan azért, mert egyrészt az előző sorokban körvonalazott „tévedések” egy egységesen posztkommunista eszmerendszer folyományai, amely helyett egy teljesen újat kellene végre kitalálni, bevezetni és megvalósítani, amire senki nem vállalkozik, másrészt pedig *az állami költségvetés és az adórendszer szintén a posztkommunista teóriára épül, azt szolgálja ki*, amiért is nem lehet „csak úgy, önmagában” megreformálni: előbb át kellene térni egy egészen másfajta, valódi növekedési pályára, ami kiút lehetne a mai adósságcsapdából s az általa generált „kamatrabszolgaságból”.

A rendszerváltás óta úgyszólván mindegyik kormány – legalábbis az ígéretei szintjén – „napirendre tűzte” az ún. „*nagy elosztó rendszerek*” teljes körű reformját, ami gyakorlatilag azonos egy új szerkezetű büdzsé és új adórendszer bevezetésével. A Medgyessy-kormány immár a negyedik a sorban, melyre az a feladat „vár”, hogy megtegye azokat a korszakalkotó lépéseket, amit a posztszocialista költségvetési struktúra és a szintén örökölt adórendszer generális átalakítása jelent. Furcsa dolog: de talán a következő, profánnak tűnő hasonlattal lehet a legjobban jellemezni „a rendszerváltás utáni” fiskális (költségvetési és adó-), illetve az egész állami gazdaságpolitika maradandó konzervativizmusát. *Adva van egy ház, egy lakás – ez az állam; benne a költségvetési- és az adópolitika azok az alapvető gazdaságpolitikai játékszabályok, amelyek a lakók viselkedését meghatározzák. Most a rendszerváltással – kis túlzással – annyi történt, hogy újrafestették a „cégtáblát”, kicserélték vagy csak átkeresztelték a tulajdonosokat, bejöttek a multik, újrabútorozták az összes helyiséget; a házirend pedig változatlanul, ma is ugyanaz...*

Az állami költségvetés alapkonceptiója, filozófiája, rendszere, szerkezete és lényeges funkciói ma is ugyanazok, mint 1990 előtt. Ez még önmagában nem lenne feltétlenül probléma. Csakhogy a büdzsének meglehetősen nagy a tehetetlensége és az önmozgása, amit „nemes egyszerűséggel” fiskális bázisszemléletnek nevezhetünk. Ez azt jelenti, hogy hosszú évek átlagában a költségvetés hagyományos szerkezete vajmi keveset változik, s emellett nem is könnyű azt megváltoztatni. Egyik évről a másikra maximum annyi változhat, hogy az egyes rubrikák összegszerű tartalma egymástól eltérő ütemben nő. A büdzsé tehetetlensége legnagyobb részben abból ered, hogy a kiadási tételek zöme: (1) az állami intézmények működtetési költségeit, (2) a kamat- és az egyéb pénzügyi költségek fedezetét, (3) a különféle lobbyérdekek által motivált – tulajdonképpen fix (!), és automatikusan növekvő – összegeket tartalmazza. A „szabad rendelkezésű” keret rendkívül csekély. Az országgyűlési képviselő-választásokat 1998-ban megnyerő Fidesz, az Orbán-kormány eleinte (a rendszerváltás óta elsőként) napirendre tűzte *az állami költségvetés ér-*

tékelemzésen (funkció/költség) alapuló tételes felülvizsgálatát – ami azt jelentette volna, hogy kváziinduktív felméréssel alapozzák meg a költségvetést, vagyis az alapoktól kezdve *megéri, nem éri meg* mérlegeléssel határozzák meg az egyes szükségletek, funkciók valós költségeit, amelyekből végül összeáll a komplett költségvetés, s nem pedig a megszokott módon, amikor is „fentről lefelé” haladva, deduktív módszerrel osztják le a keretszámokat, attól függően, hogy „van-e még” pénz, azután röviddel később letett róla. Gyakorlatilag minden eddigi kormány a könnyebb módszert, elhajlást választotta; lényegesen egyszerűbb volt „beleépülni” a már megszokott költségvetési struktúrába, mint alapjaiból újraalkotni azt...

Könnyű belátni, hogy a költségvetési pazarlás 30-40%-ban éppen abból ered, hogy bármelyik adott évi költségvetés jelentős arányban tartalmaz olyan kiadásokat, amelyeknek vagy a mértéke, vagy a pusztán léte feleslegesnek ítélni lehet, mert sokkal fontosabb feladatok finanszírozásától vonja el a pénzt. A rendszerváltás utáni kormányok nagy összegű posztoszocialista ballasztot cipeltek magukkal a megkövesedett (kőbe vésett!) állami költségvetések „kies” zugaiban, megszüntethetetlen rubrikáiban... Nem számolható fel a költségvetés növekvő hiánya (mint örökség), ameddig tovább él a régi szerkezet.

A mai adórendszer 14 év óta még mindig az 1988-ban bevezetett rendszer, pontosabban annak áttekinthetetlenül túlburjánzott változata, melynek mind az alapelképzelése, mind a szerkezete (az összetevői), mind a konkrét mértékei (kulcsai) réges-régen elavultak, így nem felelnek meg a jelenlegi gazdaságpolitikai céloknak és realitásoknak. „Közben”, 1990-ben lezajlott egy gazdasági és politikai rendszerváltás, aminek következményeként *az üzleti, kereskedelmi, piaci viszonyrendszer gyökeresen átalakult, a profit- és jövedelmezőségi arányok felborultak, a személyes vagyoni és jövedelmi szerkezet pedig végletesen polarizálódott*. Lehetetlen – és nincs is így! –, hogy ebben az egészen más szituációban (mechanikusan értelmezve) ugyanaz az adórendszer hatékonyan fejezze ki a megváltozott gazdaságpolitikai prioritásokat. Olyan új adórendszerre van szükség, amely viszonylag egyszerű, világosan áttekinthető, időtálló és stabil, megfelelően

biztosítja az állami költségvetés szükséges bevételeit, kívánatos irányba orientálja a gazdaság szereplőit, ugyanakkor elfogadható, teljesíthető mind a gazdálkodó szervezetek, mind a magánszemélyek számára egyaránt.

5.8. A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGY CSÖDJE

A rendszerváltás alapvetően annyiban különbözik a társadalom forradalmi átalakulásától, hogy a változások lényegesen kevésbé radikálisak: minden változás hosszas egyeztetések, kompromisszumok eredménye. Filozófiai megközelítésben *a rendszerváltás „a tagadás tagadása”, ugyanis sok tényező, szereplő, viszony, szokás(jog) fennmaradt az előző, letűnt társadalmi rendszerből; ezek mintegy átmentődtek az új rendszerbe. A polgári állam „megszüntette megőrizte” a szocialista társadalmi rend majdnem összes pénzügyi főfolyamatát, benne elsősorban az ún. „nagy elosztási rendszereket” – minden létező hibájukkal együtt.*

Ezek a „tévedések” ma is a rendszerváltás legnagyobb adósságai.

A társadalombiztosítás és az egészségügy – mint a rendszerváltást szinte a legkisebb lényegi reform nélkül túlélte nagy elosztási rendszer – gazdasági „őskori lelet”, amely már nem őrzi, s főként nem végzi a szocializmus kevés valódi vívmányát, illetve az annak megfelelő színvonalú szolgáltatásokat...

A létező szocializmusban az 1970-es és az 1980-as években már európai minőségű, s ráadásul *ingyenes egészségügyi ellátásban* részesült minden állampolgár, alanyi jogon. (A szociális juttatások magas színvonaláról is az állam gondoskodott – családi pótlék, gyes, lakáshoz jutás támogatása, segélyek stb. formájában. Mindenkinek, aki dolgozni akart, volt állandó, stabil munkahelye; a munka jövedelme lehetővé tette legalábbis a szerény, de biztos megélhetést.) Az állami nyugdíjrendszer is mindaddig tökéletes biztonságot, értékőrző nyugdíjakat, nyugellátást biztosított a jogosultaknak, ameddig fel nem gyorsult az állam eladósodása (1983–1985), és ennek következtében az infláció. Ekkortól kezdődött el a nyugdíjak devalválódása. A szocializmus korszakának a tárgyunk szempontjából vett legfon-

tosabb jellemzője, hogy *a munkabéreket, a kereseteket terhelő társadalombiztosítási célú levonások, illetve járulékok mind a munkavállalók, mind a munkáltatók számára az elviselhető mértéken belül maradtak, s úgy tűnt, hogy a társadalombiztosítás céljaira az állam által központosított összegek hosszabb távon is fedezik a ráfordításokat.*

Ma már tudjuk, hogy ez nem volt így; a létező szocializmusban igénybe vett társadalombiztosítási, egészségügyi, szociális ellátások és juttatások mind mennyiségben, mind minőségben messze meghaladták azt a szintet, amit az állam önfinanszírozó módon, a befolyt összegekből biztosíthatott volna. Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy *a korszak magyar reálbérszintje tartalmazta – mint „kvázitermészetbeni” juttatást – az egészségügyi szolgáltatások magas színvonalát és ingyenességét, a költségvetés kiadásai terhére.* A lényeg az, hogy a társadalombiztosításnak, „és benne” a teljes egészségügynek semmilyen tekintetben és semmilyen mértékben nem kellett „önfinanszírozónak”, vagy pláne rentábilisnak lennie – az állami büdzsé tartotta el mindenestül az egészet. A nyugdíjrendszer tekintetében sem merült fel élesen a kérdés, hogy a befizetett járulékok fedezik-e, és ha igen, milyen mértékben s meddig a kifizetendő nyugdíjakat. Az állam vállalta és teljesítette a kötelezettségeit – minden megoldódott „a nagy kalapban”...

A polgári társadalom, a szociális piacgazdaság – *hogy ne mondjam: a jóléti állam!* – e tekintetben vett filozófiája egészen más. Az ugyan egyértelmű, hogy az állam a kapitalizmus, a piacgazdaság általános feltételei közepette sem „szállhat ki” az egészségügy finanszírozásából; az azonban már nem, hogy hogyan s miből tegye ezt... Általános felfogás, hogy az állam elvonás útján (társadalombiztosítási járulékok) központosítson *egészségbiztosítási- és nyugdíjbiztosításijárulék-alapokat*, amelyekből alapszintű juttatásokat és szolgáltatásokat finanszíroz, illetve biztosít – aki pedig ennél magasabb színvonalú vagy többletszolgáltatásokra tartana igényt, az vásárolja, illetve fizesse meg azokat „a privatizált” egészségügyi és nyugdíjbiztosítási szolgáltatások szabad piacán. Ez eddig rendben is lenne!

A magyar társadalombiztosítás mai helyzete „vegyes rendszer” annyiban, hogy a letűnt szocialista rendszer összes hibáit „konzervált formában” őrzi a már régen finanszírozhatatlan egykori vívmányok nélkül, ugyanakkor a kapitalista (szociális piacgazdasági és jóléti állami) viszonyrendszer még működésképtelen, mert *az átlagos jövedelmű állampolgárok képtelenek piaci áron megfizetni a magas színvonalú egészségügyi és nyugdíjbiztosítási szolgáltatásokat, az állam pedig a központosított alapok összegeiből képtelen megfelelő színvonalon finanszírozni az állami egészségügyet és az állami nyugdíjrendszert.* A legsúlyosabb jelenség, hogy a társadalombiztosítási járulékok mértéke vállalkozói szinten ma már elviselhetetlen terhet jelent – *a magyar kulcsok Európában a legmagasabbak!* –, és oly mértékben megdrágítja a munkaerő költségeit, ami nem érvényesíthető az árakban (a piac nem fogadja el), tehát a foglalkoztatás akadályává vált. Mindez közvetve mutatja, hogy a magyar átlagbérek annyira alacsonyak, hogy már elviselhetetlen mértékű járulékkulcsokkal sem lehetséges olyan összegeket központosítani, amelyekből az állami finanszírozás megoldható. Ezen az sem segít, hogy az állam „egyre újabb járuléiformákat” talál ki és vezet be, amelyek összegeit és mértékeit azután évről évre folyamatosan emeli (miközben egyfolytában csökkentésről beszél!), de az sem, hogy ha a járulékok előírását és beszedését *még az adóknál is szigorúbban* kezeli... A társadalombiztosítás – az egészségügy és a nyugdíjrendszer – életképes reformja csak akkor és annyiban várható, ha és amennyiben az *az állami költségvetés, vagyis „a nagy elosztási rendszerek” egyidejű, komplex reformja keretében* valósul meg. Addig minden csak toldozás-foldozás...

5.9. A MEZŐGAZDASÁG VERSENYFUTÁSA AZ IDŐVEL

A valódi rendszerváltás még nem ment végbe a magyar mezőgazdaságban sem. Sőt, a legsúlyosabb megoldatlan problémák valósággal feltorlódtak; 2-3 évvel az Európai Unióhoz való, immár biztosra vehető csatlakozásunk előtt. Ezek rendre a következők:

- Nincs működőképes, következetes és rövid határidővel megvalósítható „rendezési terv” a magyar termőföldek kívánatos tulajdonjogát illetően.
- Még nem „dőlt el” az optimális, versenyképes üzem nagyság kérdése: a nagybirtok kontra családi gazdaságok ügye, politikai vitája.
- A magyar gazda még nem képes önerőből megvásárolni a termőföldet, amelyen gazdálkodik, s mivel többségében nem is hitelképes, a családi gazdaságok tömeges létrejötte lassanként illuzórikussá válik.
- Az elmúlt 4 évben állami támogatásként „belepumpált” több százmilliárd forintnyi „feltőkésítés” ellenére a magyar mezőgazdaság többségében ma is tőkeszegény, nem kellően hatékony, kevéssé versenyképes, sőt, jelentős hányadában veszteséges gazdaságokból áll.

Mint látható, a magyar mezőgazdaság hatékony, versenyképes bevitele az Európai Unióba *sok-sok pénz (hitel, befektetés, beruházás, támogatás stb.) kérdése*, ami a belépésig rendelkezésünkre álló rövid időszakban már vagy nem biztosítható, vagy kétséges a pénzek hatékony felhasználása.

Végül is ma már *nem feltétlenül az a kérdés – pontosabban az nem kérdéses –, hogy megvalósul-e Magyarországon végre a hatékony és versenyképes (a kedvező adottságokkal konform terméshozamokat produkáló, megfelelő profitot előállító) mezőgazdasági termelés. Ez nem lehet kérdéses, hiszen az Európai Unió egységes belső piaca, a tőke és a technológia szabad mozgása majd kikényszeríti az azonos hatékonyságot...*

Tekintve, hogy a megkötött egyezmények alapján 8-10 év múlva a magyar termőföld is megvásárolhatóvá válik, azé lesz, aki a versenytárgyalások, a licitálások alkalmával jobban győzi tőkeerővel, készpénzzel, nyilvánvaló, hogy ha a termőföld is külföldi tőkés (multinacionális) tulajdonba kerül, akkor a kedvező természeti és éghajlati (és egyéb) adottságok *összes hozadékát is* a külföldiek aratják le – vagyis a magyar gazda legjobb esetben is csak bérmunkás lehet hazája termőföldjén, azon a földön, ami egykor az övé volt. *Az igazi kérdés tehát az, hogy lesz-e még magyar nemzeti termőföldtulajdon, és lesz-e magyar nemzeti mezőgazdaság 2010 után is...*

5.10. SZAKADÉK AZ EURÓPAI ÉS A HAZAI BÉREK KÖZÖTT

Emlékezetes, hogy a személyijövedelemadó-rendszer 1988-as érvénybelépését megelőzően sor került a munkabérek és az egyéb kereseti elemek ún. „felbruttósítására”, ami azt jelentette, hogy az összegeket felkerekítették a levonandó adónak megfelelő összeggel, hogy a kézhez kapott nettó bér – *először és „utoljára”* – ugyanannyit érjen, mint az szja bevezetése előtt...

E pont mondanivalója egyáltalán nem az adózásról szól, hanem a bérekről, így aztán a „felbruttósítást” csupán egy tréfás „analógia” kedvéért hozom szóba! Kétségtelen ugyanis, hogy a személyi jövedelemadózá-
sunk 1988-tól *legalábbis a rendszer lényegét tekintve eurokompatibilissá vált*, ám a bérek megmaradtak egy szegény kelet-európai ország szintjén; ráadásul a keresetek reálértéke 1990–1997 között *az évi 25-30%-os vágatató infláció* következményeként folyamatosan jelentős mértékben csökkent. Olyannyira, hogy 1997 körül a magyar átlagbér reálértéke, a reálbér szintje már csak *az 1969-es színvonalnak* felelt meg...

Tekintettel arra, hogy a magyar munka termelékenysége, átlagos minősége már legalábbis erőteljesen megközelítette (egyes területeken túl is haladta) az európai uniós színvonalat – Magyarország egy főre jutó GDP-je közel a fele az uniós átlagnak –, elvárható, hogy *belépésünket megelőzően történjék valamiféle újabb „felbruttósítás”, ne kelljen a kvalifikált magyar munkaerőnek külföldön munkát vállalnia ahhoz, hogy „eurós szintű” munkabért kaphasson!* Ma ugyanis az a helyzet, hogy a magyar nominálbérek átlaga (bruttó 100-110 ezer forint/hó) körülbelül 1/5-e, 1/8-a az Európai Unió tagországaiban megszokott átlagnak. A magyar árak szintje még nem éri el az uniós színvonalat, a reálbérünk kb. 1/5-nek felel meg, de amint belépünk, az árak kiegyenlítődnek, a bérek azonban nem. Ebből az következik, hogy a belépéssel a reálbéreink viszonylagosan ismét romlani fognak. Az Orbán-kormány észrevette ezt a problémát, s amikor felemelte bruttó 50 ezer forint/hó összegűre a minimálbért, akkor tulajdonképpen azt használta ki, hogy *a felemelt minimálbért összességében, 70-80%-ban a multinacionális munkáltatók fizetik ki, viszont a bér, illetve a levont szja összegével a magyar munkavállalók, illetőleg az*

állami költségvetés jár jól. A kormány tehát azt tette, hogy megdrágította a magyar munkavállalók foglalkoztatását a multik számára, de nem eléggé. A továbbiakban ezt az utat lehet és célszerű is járni: ***apránként fel kell emelni a minimálbért az európai uniós minimálbérek szintjére*** (ez kb. a mai átlagbérünknek felel meg), ami azután majd (persze nem konfliktusok nélkül, de) maga után vonja *az átlag arányos felemelkedését is...*

5.11. A KETTÉSZAKADT, ÖREGEDŐ ÉS ELSZEGÉNYEDŐ TÁRSADALOM

Magyarország lakossága, a magyar nemzet mérhetetlen, aránytalanul nagy áldozatot hozott azért, hogy – megint csak „a feje felett” – megvalósulhasson a politikai rendszerváltás, és Magyarország a posztkommunista diktatúrától megszabadulva rátérhessen a polgári fejlődés útjára. A terheket jelentősen növeli, hogy egyrészt a rendszerváltás árát még ma is fizetjük, s nem látjuk tisztán a számla végösszegét, másrészt a politikai, de még sokkal inkább a gazdasági rendszerváltás részben befejezetlen: sok probléma megoldatlan. Ezeket a megoldatlan problémákat ma már nem lehet *kizárólag a leváltott rendszer felszámol(hat)atlan maradványainak* tekinteni, hiszen 1990 óta már 12 év telt el, „a szőnyeg alá söpört” örökségünk az állandó halogatás következtében tovább súlyosbodott, másfelől részben még a letűnt korszak talaján, részben azonban már kifejezetten a rendszerváltás hiányosságai, és az azóta lezajlott torz fejlődés folyamánként *újabbak is* keletkeztek...

Igen nagy a veszélye – amennyiben a következő években sem sikerül döntő változásokat véghez vinni –, hogy *sokasodó megoldatlan problémáinkkal együtt* lépünk be az Európai Unióba, ahol aztán azok „konzerválódhatnak”.

A rendszerváltás „negatív öröksége” az alábbiakban foglalható össze:

- Megszűnt a létbiztonság, nagyarányú (10-12%) a munkanélküliség.
- Polgárosodás helyett *csak szélsőséges vagyoni polarizáció* zajlott le.
- Az állam a kisvállalkozások helyett a multinacionális cégeket támogatja.

- Kettészakadt a társadalom: vagyonos gazdagokra és szegényekre.
- A lakosság *nagyjából fele* a létminimum szintjén vagy az alatt él.
- Az életszínvonalunk nincs arányban a munkateljesítményeinkkel.
- Az állam lemondott arról, hogy önerőből számoljuk fel a mérleghiányt.
- Az állam, a gazdaság eladósodott, s az eladósodás ma is folytatódik.
- Az állam növekvő adókból finanszírozza a növekvő adósságszolgálatot.
- Az állami költségvetés túlméretezett, funkcióinak hatékonysága csekély.
- Munkateljesítményeink döntő hányadát kamatfizetésre fordítják.
- Aránytalan, igazságtalan a közteherviselés; a multik nem fizetnek adót.
- Nincs nemzeti ipar és kereskedelem, immár veszélyben a termőföld is.
- Bérmunkás beszállítókként, vagyontalanul lépünk be az Európai Unióba.
- Teljességgel megoldatlan a társadalombiztosítás és az egészségügy.
- Magyarország az egyre szegényedő (3 millió) nyugdíjasok országa.
- Magyarország lakossága fogy, s benne egyre nő az eltartottak aránya.
- Önerők hiányában egyre jobban rászorulunk az uniós támogatásokra.
- Elveszíthetjük a nemzeti felemelkedés esélyét is, s végül „beolvadunk”.